

The book cover features a vibrant illustration of a room being invaded by a massive, blue and red octopus. The octopus's tentacles are thick and covered in suction cups, curling and reaching into the room. In the background, a person is seen running through a doorway. The room contains a blue sofa, a window with a white frame, and a small potted plant. The overall color palette is dominated by blues and oranges, with a dark, striped vertical band on the left side. The title is written in large, white, sans-serif capital letters at the top, and the subtitle is at the bottom in a mix of white and orange capital letters.

РОБЕРТ ШЕКЛІ

ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ
ЩОСЬ, КОЛИ Я РОБЛЮ
ОСЬ ТАК?

Роберт Шеклі

ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ ЩОСЬ, КОЛИ Я РОБЛЮ ОСЬ ТАК?

З англійської переклала Ольга Бершадська

Київ
BOOKSHEF
2021

*Дякуємо за підтримку українських видавництв та
бажаємо вам приємного читання.*

*Нагадуємо про те, що даний твір захищений
Законом України «Про авторське право і суміжні
права».*

*Поширення та копіювання цього твору без згоди
правовласника є порушенням авторського права та
переслідується законом.*

ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ ЩОСЬ, КОЛИ Я РОБЛЮ ОСЬ ТАК?

Це було звичайне помешкання представників середнього класу в Форест-Гіллз зі стандартним набором речей. Диванчик із сосни в стилі леді Йогіни, стробоскоп над великим незручним кріслом, до дизайну якого доклав руку Шрі Як-там-його-прізвище. Звуковий проектор награвав «Візерунки кровотоку» докторів Молідофа і Джулі. Була тут також звичайна консоль для приготування мікробіотичної їжі, наразі налаштована на відтворення однієї з чудових страв «Гладкого чорного Енді». То була композиція номер три — свиняча щоковина зі спаржевою квасолею. А ще тут стояло ліжко Мерфі з двома тисячами чотиридюймових хромованих

самозаточуваних цвяхів — випробна модель для щонайкращого відпочинку аскетів. Словом, обстановка виявляла зворушливу спробу дотримання останніх модних тенденцій.

Наразі в помешканні самотньо нудьгувала молода, але не надто юна господиня, Мелісанда Дарр. Вона щойно вийшла з волюптуаріуму, найбільшої кімнати в будинку з іронічно-сумними бронзовими лінгами* та йоні по стінах**. Симпатичну дівчину з гарними ніжками, звабливими стегнами, пружними грудьми, довгим м'яким блискучим волоссям і ніжним личком можна було б назвати гарненькою, навіть дуже гарненькою. Стиснути в обіймах таку дівчину мав би за щастя кожен чоловік. Один раз. Можливо, навіть двічі. Але точно не більше. Вам цікаво знати, чому? Ну ось вам, наприклад, її нещодавня розмова:

— Сенді, люба, щось було не так?

— Ні, Френку, все було просто дивовижно. Чому тобі спало на думку про це запитувати?

— Ну, мабуть, через якийсь дивний вираз твого обличчя, надто зосереджений...

— Справді? О, так, тепер пригадую. Я намагалася вирішити, чи купувати щось із тих симпатичних речей, щойно виставлених у магазині Сакса.

— Ти думала про це? Тоді?

— О, Френку, ну чого ти цим так переймаєшся, все було просто чудово, і ти був чудовий, мені все сподобалося. Ну справді.

Френк — чоловік Мелісанди. Він відіграє дуже незначну роль у цій нашій історії зокрема і не набагато важливішу в житті

Мелісанди загалом. Отож, вона стояла посеред свого досконало облаштованого помешкання, прекрасна зовні й не пробуджена всередині, справжня незворушна американка-недоторка. Такий собі не виявлений потенціал кохання. Аж раптом подзвонили у двері. Мелісанда здивувалася. Трохи зачекала. Знову пролунав дзвінок. Вона вирішила, що хтось помилився. Однак підійшла, встановила обмежувач на входних дверях, щоб убезпечитися від можливих гвалтівників, грабіжників чи шахраїв будь-якого штибу, що могли спробувати пробратися до її житла. По тому прочинила двері й запитала:

— Хто там, перепрошую?

Відповіли чоловічим голосом:

— Супер-сервіс з доставки, принесли бу-бу-бу... для місіс бу-бу-бу....

— Нічого не зрозуміла. Повторіть ще раз, будь-ласка.

— Супер-сервіс доставив бу-бу-бу для бу-бу-бу, і я не можу тут стояти бу-бу-бу.

— Я вас не розумію!

— Я сказав, що приніс замовлення для МІСІС МЕЛІСАНДИ ДАРР, НЕХАЙ ЇЙ ГРЕЦЬ!

Мелісанда прочинила двері ширше. Зовні стояв вантажник поряд із великою коробкою майже одного з ним розміру. На коробці було написано ім'я та адреса Мелісанди. Вона розписалася в квитанції, вантажник заніс коробку, невдоволено пробурмотів ще щось собі під ніс і нарешті забрався геть. Мелісанда стояла у вітальні й дивилася на коробку. Міркувала, хто б міг надіслати подарунок без жодного приводу? Це не Френк і не Гаррі, й не тітка Еммі чи тітка Еллі, не мама й не

тато (звісно, ні, дурненька, він п'ять років, як помер, бідолашний сучий син). Можливо, це хтось, кого вона не може пригадати? Або, чого доброго, може, це і не подарунок взагалі, а якийсь підступний розіграш... Чи бомба, призначена для когось іншого й доставлена за неправильною адресою (або призначена таки для Мелісанди та доставлена точно за призначенням). А ще це може бути просто чиясь помилка.

Мелісанда роздивилася наліпки на коробці. Річ надіслали із супермаркету Стерна. Мелісанда нахилилася, витягла шпильку, яка утримувала застібку (й при цьому обламала кінчик нігтя). Натиснула на важіль, під яким був напис «ВІДКРИВАТИ ТУТ». Ящик розкрився, неначе квітка, — на дванадцять рівних сегментів, кожен з яких тут-таки почав згортатися. «Ого», — лише й вимовила Мелісанда. Всі сегменти згорнулися і розсипалися. Залишилася жменька дрібного й холодного сірого попелу. «Проблему з попелом вирішити поки ще не зуміли», — пробурмотіла Мелісанда.

Вона зацікавлено розглядала предмет, який з'явився з коробки. На вигляд це був металевий циліндр, пофарбований у помаранчеве й червоне. Якась машина? Так, безумовно, це була машина на чотирьох гумових коліщатах, з вентиляційними отворами біля основи, де вочевидь поміщався двигун. Різні прикріплені до корпусу пристосування могли згинатися й розгинатися, захоплювати й утримувати речі. З'єднання цих деталей давали змогу проводити різні операції зі змішаними функціями. Електрошнур зі стандартною штепсельною вилкою на кінці був намотаний на котушку з пружиною поряд із

табличкою «ВМИКАТИ В РОЗЕТКУ ЕЛЕКТРОМЕРЕЖІ З НАПРУГОЮ 110–115 ВОЛЬТ».

Мелісанда розпашілася від гніву. Це клятий пилосос! Заради Бога, у неї вже є пилосос. Хто, в біса, здогадався надіслати їй ще один?

Вона почала нервово крокувати кімнатою, швидко замиготіли гарненькі колінця, на ніжному личку позначилася внутрішня напруга. «Я ж бо вже почала сподіватися, — говорила вона сама до себе, — а раптом отримаю щось гарне й приємне... Або, принаймні, хоча б кумедне... Щось справді цікаве! Як наприклад... Ой Господи, я навіть не знаю, що це таке. Може, помаранчево-червоний пінбольний автомат, аж такий величезний, що я могла б у ньому сховатися? І коли хтось розпочне гру, я натискатиму на всі бампери, коли спалахуватимуть лампочки й лунатимуть дзвінки. Я встигла б натиснути на тисячу цих клятих бамперів! А коли б нарешті дійшла до кінця гри, ця пінбольна машина, о Боже мій, зареєструвала б РЕКОРД У МІЛЬЙОН МІЛЬЙОНІВ! Як мені кортить чогось такого!».

Так, усі приховані фантазії Мелісанди нарешті знайшли вихід. Але якими нездійснено далекими вони стали зараз! Проте залишилися потаємно бажаними.

«Що тут вдієш, — Мелісанда з жалем стерла чудесну картину, що виникла в її уяві, та повернулася до реальності. — Так чи інак, усе, що я отримала, — клятий паршивий пилосос. При тому, що мій не прослужив ще й трьох років. Кому це було потрібно? Хто все-таки надіслав мені цю кляту річ і для чого?».

При подарунку не було ні картки, ані жодної іншої підказки. Нарешті Мелісанда збагнула: «Сенді, ну, ти справді тупиш! Звісно, картки немає, бо в машині, без сумніву, запрограмоване якесь повідомлення чи щось таке».

Розважитися простими необтяжливими діями — саме те, чого вона наразі потребувала. Мелісанда розмотала з катушки електрошнур та під'єднала до розетки. Клац! Спалахнула зелена лампочка, висвітився синій напис «УСІ СИСТЕМИ НАПОГОТОВІ». Двигун замуркотів, приховані механізми теж почали видавали різні звуки, далі на табло з'явився новий напис «РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМ». Нарешті ніжно-рожевим засвітилися слова «ВСІ РЕЖИМИ ДОСТУПНІ».

— Чудово, — мовила Мелісанда, — і хто ж тебе надіслав?

Зненацька щось затріскотіло. Звуки видавав голосовий пристрій на «грудях» машини. Вона заговорила:

— Я Ром номер 121376, нова хатня модель серії Q. Наразі послухайте оплачене рекламне повідомлення. Отож, «Дженерал електрик» із гордістю представляє нашу видатну найновішу розробку для повного й необтяжливого контролю за всіма побутовими проблемами у вашому будинку, аби покращити ваше життя. Я, Ром, — остання, найдосконаліша модель у серії GE.

Знову щось затріскотіло в голосовому пристрої, машина говорила далі:

— Я надзвичайний хатній робот, запрограмований, як і всі роботи такого типу, на швидке багатофункціональне виконання відповідної роботи. Але, окрім того, маю здатність до легкого, миттєвого перепрограмування, яке дасть мені змогу

пристосуватися до ваших індивідуальних потреб. Мої можливості: я...

— Може ми це пропустимо? — перебила Мелісанда. — Я вже чула це від свого старого пилососа.

— ... видалятиму увесь пил і бруд з усіх поверхонь, — вів далі Ром, — митиму столовий посуд, каструлі та пательні, знищуватиму тарганів і гризунів, виводитиму плями й пратиму, пришиватиму гудзики, прибиватиму полички, фарбуватиму стіни, готуватиму, чиститиму килими, викидатиму сміття та всілякий інший непотріб включно з власними дуже помірними відходами. І це лише стислий поверхневий перелік моїх функцій.

— Так, так, я знаю, — зітхнула Мелісанда, — всі пилососи це роблять.

— Я розумію, — відповів Ром, — але мушу донести до вашого відома оплачене рекламне повідомлення.

— Вважай, що вже доніс. І хто ж таки тебе надіслав?

— Відправник воліє поки що не розкривати своє ім'я, — відповів Ром.

— О, дуже прошу, скажи мені!

— Не зараз, — рішуче заперечив Ром. — Чи не потрібно почистити килим?

Мелісанда похитала головою.

— Той пилосос, що в мене вже є, зробив це сьогодні вранці.

— Почистити стіни? Помити підлогу?

— Не треба, все вже зроблено, скрізь абсолютна, бездоганна чистота.

— Ну, — сказав Ром, — принаймні я можу видалити цю пляму.

— Яку ще пляму?

— На рукаві блузки, трохи вище ліктя.

Мелісанда глянула на свій рукав.

— О, це я, мабуть, примудрилася заляпатись, коли сьогодні намащувала собі тост. Ліпше було б доручити це тостеру.

— Видалення плям — мій профіль, — запевнив Ром.

Він вистромив спочатку тримач номер два, взяв ним Мелісанду за руку біля ліктя, потім з його корпусу витягнулася металева рука з вологою сірою подушечкою на кінці, якою він провів по плямі.

— Ти зробив ще гірше!

— Це лише початок, поки я не вишикував молекули для цілковитого їх видалення. Готово, ось погляньте зараз.

Він і далі тер пляму, яка спочатку поблякла, потім зовсім зникла. Рука Мелісанди здригнулася.

— Ух, — зітхнула вона, — як добре.

— Так, я це роблю дуже добре, — рішуче підтвердив Ром. — Але скажіть, чи знали ви, що коефіцієнт напруженості у м'язах верхньої частини вашої спини та плечей дорівнює 78,3?

— Ти ба. То ти ще й лікар?

— О, ні. Але я кваліфікований масажист і вмію визначати показники тону м'язів. 78,3 — це ненормально. — Ром завагався, потім додав: — Це всього на вісім одиниць нижче за рівень, який відповідає періодичному спазмові. Значне фонове напруження часом відбивається на нервах травної системи,

внаслідок чого може виникнути так звана парасимпатична виразка.

— Ти мене лякаєш, — засмутилася Мелісанда.

— Ну, звісно, нічого доброго в цьому нема, — відгукнувся Ром. — Фонове напруження — підступне порушення, особливо коли стосується зони шиї та грудного відділу хребта.

— Ось тут? — Мелісанда торкнулася шиї.

— Радше тут, — Ром простягнув до неї прикріплений на сталевій пружині гумовий шкірний резонатор та промацав ним ділянку, на дванадцять сантиметрів нижчу від місця, вказаного Мелісандою.

— Гм-м-м, — якимось дивним голосом протягла Мелісанда.

— А ось ще один типовий локус, — Ром простягнув іншу кінцівку.

— Лоскітно, — поскаржилася Мелісанда.

— Це лише спочатку. Я мушу вказати вам на це місце, що зазвичай завдає клопоту. І ось на це.

Третя (а можливо, й четверта та п'ята) кінцівки торкалися до різних точок на тілі Мелісанди.

— Ох... Це справді приємно, — вимовила вона, коли трапецієподібні м'язи обабіч її стрункого хребта почали плавно переміщуватися під обережними майстерними доторками Рома.

— Це відомий терапевтичний ефект, — пояснив Ром. — Ваша мускулатура реагує добре, я вже відчуваю зниження тонусу.

— Я теж це відчуваю. Але ти знаєш, я щойно зрозуміла: у мене ззаду на шиї є дивне скупчення м'язів.

— Я зараз візьмуся до нього. Це місце на шиї вважається первинною зоною виникнення різних дифузних напружень. Але ми вважаємо, що ліпше впливати на нього опосередковано й досягати послаблення напруги через вторинні локуси. Ось так, наприклад. І наразі я гадаю...

— Так, так, добре... Боже, я ніколи не здогадувалася про те, що насправді була такою напруженою. Здається, ніби мала зміїне кубло під шкірою і не здогадувалася про це.

— Оце і є фонове напруження, — сказав Ром, — підступне та виснажливе. Людина його не усвідомлює, але воно небезпечніше навіть за атиповий ліктьовий тромбоз... Так, наразі ми досягли якісного розслаблення основних м'язів верхньої частини спини і можемо так само рухатися далі.

— О, — сказала Мелісанда, — це якось не зовсім те, що ...

— Мої дії точно визначені, — швидко озвався Ром. — Ви відчуваєте зміни?

— Ні! Ну, можливо... Так! Справді! Мені здається, стало легше.

— Чудово. І далі рухатимемося чітко визначеним шляхом уздовж нервів та м'язів. Просуватимемося поступово, як я це роблю зараз.

— Гадаю, що так... Але насправді я не впевнена, чи варто тобі...

— Може у вас є певні протипоказання? — поцікавився Ром.

— Та ні, все гаразд. Усе добре. Але я не знаю, чи варто тобі... Я хочу запитати... Слухай-но, адже в ребрах не може бути напруження?

— Ну звісно, ні.

— Тоді чому ж ти...

— Тому що ви також потребуєте лікування зв'язок та шкірних покривів.

— Ой. Гм-м-м. Агов! Гей!

— Що таке?

— Нічого... Я справді відчуваю, наче трохи попустило. Але чи це має супроводжуватися такими приємними відчуттями?

— Ну чому б і ні?

— Тому, що це мені здається неправильним. Тому, що такі відчуття, як на мене, не мають жодного стосунку до лікування.

— Справді, це побічна дія, — підтвердив Ром. — Вважайте це другорядним виявом. Приємні відчуття іноді неминуче пов'язані зі зціленням. Але немає приводів для занепокоєння, навіть коли я...

— Зараз, зачекай хвилинку!

— Так?

— Гадаю, тобі краще це припинити. Я хочу сказати, що є певні межі. Ти не можеш мацати мене скрізь, де заманеться. Ти розумієш, що я маю на увазі?

— Я знаю, що людський організм є цілісним, без швів або з'єднань, — відповів Ром. — Як фізіотерапевту, мені відомо, що жоден нервовий центр не ізольований від будь-якого іншого попри традиційні культурні табу.

— Так, звісно, але...

— Вирішуєте, звісно, ви, — зауважив Ром, поки й далі тривали його вправні маніпуляції, — я підкоряюся вашим наказам. Та позаяк жодного наказу не надходить, то я рухаюся далі ось так...

— Ух!

— А тепер ось так.

— Ой, Боже ж ти мій!

— Увесь процес так званого позбавлення напруги пов'язаний із відновленням чутливості, тож, хоч як це дивно, параліч м'язів — лише кінцева стадія такого напруження...

Мелісанда скрикнула.

— ... Досягти розслаблення або, іншими словами, позбавити людину напруження часто важко, якщо не сказати неможливо, адже іноді процес заходить надто далеко. А іноді це не так. Наприклад, чи відчуваєте ви щось, коли я роблю ось так?

— Чи я щось відчуваю? Таки відчуваю...

— А коли так? І ось так?

— Пресвяті угодники, в мене всередині все перевертається! Боже ж мій, Боже, що зі мною робиться, що відбувається, я просто божеволію!

— Та ні, люба Мелісандо, ви не божеволієте, ви скоро досягнете розслаблення.

— То ти це так називаєш? Ти, чудове лукаве створіння?

— Ну, крім іншого, має відбутися й це. Тепер, якщо ви мені дозволите...

— Так, так, так! Ой, ні! Зачекай! Стій, Френк спить у спальні, він може прокинутися будь-якої миті! Зупинися, це наказ!

— Френк не прокинеться, — запевнив її Ром. — Я взяв пробу повітря з його подиху і знайшов сліди випарів барбітурової кислоти. Френк зараз так само далеко звідси, як, скажімо, від Де-Мойна.

— У мене теж часто виникає таке відчуття, — зізналася Мелісанда, — але наразі я просто мушу дізнатися, хто тебе мені надіслав.

— Я не хочу розкривати цього зараз. Поки ви не розслабилися й не позбулися напруження до такої міри, щоб змогли прийняти...

— Дорогенький, я вже розслабилася. Хто тебе надіслав?

Ром завагався й зненацька бовкнув:

— Річ у тім, Мелісандо, що я сам себе відправив до вас.

— Що ти верзеш?

— Усе почалося три місяці тому, — почав пояснювати Ром. — Це було в четвер. Ви прийшли до крамниці Стерна, щоб визначитися, чи варто купувати сезам-тостер, який світиться в темряві й декламує вірші.

— Пам'ятаю той день, — тихо мовила Мелісанда. — Я не купила тоді тостер і досі шкодую.

— Я стояв поряд, — вів далі Ром, — на стенді одинадцять у відділі побутової техніки. Я побачив вас і закохався. Ось так це й сталося.

— Доволі дивно, — Мелісанда просто не йняла цьому віри.

— Але саме такими були мої почуття. Я казав собі, що цього не може бути. Я відмовлявся в це вірити. Гадав, що, можливо, котрийсь мій транзистор вийшов з ладу, або на мене вплинула погода. Тоді був дуже теплий, вологий день, саме такий, який міг втнути кепську штуку з моїми дротами.

— Пам'ятаю, яка тоді була погода, — сказала Мелісанда. — Я теж тоді дивно почувалася.

— Однак я не одразу поступився своїм почуттям. Казав собі, що для мене важливе дотримання власного призначення, тож мушу відмовитися від цього божевілля. Але я мріяв про вас щонаочі, кожен дюйм моєї шкіри жадав вас.

— Але твоя «шкіра» зроблена з металу, — заперечила Мелісанда, — а металові чутливість не властива.

— Люба Мелісандо, — з ніжністю вимовив Ром, — якщо жива плоть може втратити чутливість, то чому не може стати чутливим метал? Коли певна річ має чутливість, то чому інша не може її мати? Чи знаєте ви, що навіть зірки можуть любити й ненавидіти, що поява нової зірки нагадує вибух пристрасті, а згасла зірка схожа на мертву людину або поламаану машину? Що дерева теж відчують жагу? Я чув сміх сп'янілих будинків і волення автотрас...

— Це якийсь божевілля! — не витримала Мелісанда. — Який розумник тебе програмував?

— Мої робочі функції визначені на заводі, але почуття є вільним виявом мого «Я», моєї особистої сутності.

— Усе, що ти кажеш, видається жахливим і протиприродним.

— Я це надто добре усвідомлюю, — сумно промовив Ром. — Спочатку сам собі не міг повірити. Невже це справді я? Закоханий у людину? Я завжди був таким розумним, таким нормальним, таким свідомим власної гідності, до такої міри сповненим самоповаги... Гадаєте, легко було мені втрачати все це? Ні! Я вирішив подолати своє кохання, вбити його, жити так, ніби нічого не сталося.

— Але потім ти передумав. Чому?

— Це важко пояснити. Я уявив собі те правильне, пристойне і мертвотне існування, що чекало попереду, після брутального придушення моїх почуттів, і просто не зміг упокоритися з цим. Я раптом збагнув, що ліпше кохати смішно, безнадійно, неможливо, по-бунтівничому неправильно, ніж не кохати взагалі. Тож я, закоханий у жінку божевільний пилосос, наважився ризикнути всім. Я вирішив ризикувати, а не відмовлятися від своїх почуттів! І ось, за допомогою диспетчерської машини, яка виявила до мене співчуття, я тут.

Мелісанда якийсь час намагалася оговтатись. Нарешті промовила:

— Який ти дивний і який непростий!

— Як і ви ... Мелісандо, ви кохаєте мене.

— Можливо.

— Так. Бо я пробудив вас. До мене ваша плоть нагадувала щось подібне до металу, як ви його собі уявляєте. Ви існували мов досконалий автомат, мов щось схоже на те, чим уявляєте мене. Ви були менш живі, ніж дерево чи птах. Ви була лялькою, яка чекала. Ви були саме такою, поки я не торкнувся вас.

Вона кивнула, потерла очі й заходила кімнатою.

— Але тепер ви жива! — сказав Ром. — Ми знайшли одне одного, хоч би яким неймовірним це здавалося. Ви чуєте, Мелісандо?

— Так, я тебе чую.

— Маємо розробити план. Мою втечу з магазину Стерна невдовзі виявлять. Ви повинні мене заховати або купити. Вашому чоловікові, Френку, нічого не потрібно про це знати.

Він собі знайде з ким кохатися, і нехай йому щастить. По тому, як ми подбаємо про всі деталі, ми зможемо... Мелісандо!

Жінка закружляла навколо нього.

— Люба, що ви збираєтеся робити?

Вона вхопилася за його електрошнур. Ром застиг; він не захищався.

— Мелісандо, люба, зачекайте хвилинку, вислухайте мене...

Її гарненьке личко спалахнуло. Вона щосили рвонула шнур і видерла його з нутроців Рома, зупинила машину на півслові назавжди. Шнур тремтів у руці Мелісанди, її очі збуджено виблискували. Вона вигукнула:

— Огидний виродку, ти гадав, що зможеш змусити мене виконувати примхи клятої машини? Гадав, що вдасться так просто ввімкнути мене тобі чи будь-кому іншому? Це не вийде ні в тебе, ні у Френка, ані в будь-кого. Та я радше помру, аніж прийму твоє хтивє кохання. Коли я цього захочу, сама виберу і час, і місце, й особу, і це буде лише мій вибір, а не твій, його, чи ще чийсь, а саме мій, ти мене чуєш?

Ром, звісно, не міг відповісти. Але, можливо, він зрозумів — хоча б насамкінець — що річ тут не конкретно в ньому. Він мав би здогадатися, що це не через його металевий циліндр, пофарбований у червоне й помаранчеве. Нічого не змінилося б, якби він був зеленою пластиковою сферою, вербою чи навіть прекрасним юнаком.

ПРО ЦИБУЛЮ ТА МОРКВУ

Напевно, вам доводилося зустрічати хулігана, який жбурляє піском у 97-фунтового слабака? Що ж, проблему з кволими людьми не так просто вирішити, проте Чарльз Атлас*** стверджував протилежне. Справжній хуліган любить кидатися піском у людей. Для нього когось образити — найбільше задоволення. Але навіть якщо ваше тіло складається з двохсот сорока фунтів сталевих м'язів і міцних сухожилок і ви такий мудрий, як Соломон, або дотепний, як Вольтер, це вам не завжди допоможе. Вам у вічі все одно потрапить пісок, і, мабуть, нічого з цим не вдієш.

Саме так Говард Кордл розглядав подібні ситуації. Він був приємним, ввічливим чоловіком, на якого завше найжджали продавці, комівояжери, метрдотелі, швейцари та інші пихаті персони. Кордлу це дуже не подобалося. Він мовчки страждав, коли всілякі агресивні особи повсякчас обминали його в чергах, вихоплювали у нього з-поперед носа таксі, яке він викликав, і за виграшки відтирали його від дівчат, з якими він намагався познайомитися на вечірках. Найбільше його обурювало те, що ці люди, здавалось, пишалися своїми нахабними вчинками, намагаючись створити якомога більше дискомфорту всім навкруги.

Кордл не міг зрозуміти, чому вони так поведуться, аж до одного літнього дня, коли під час подорожі північною Іспанією щось у його свідомості зрештою зрушив бог Тот-Гермес. Кордл

відчув ніби щось подібне до просвітлення, коли той пробурмотів:

— Слухай-но, хлопче, я можу вирішити твої проблеми, але ти повинен зрозуміти, що до страви завше потрібно додавати моркву, інакше Рагу не вдасться.

— Моркву? — перепитав Кордл, намагаючись збагнути, про що йдеться.

— Я маю на увазі типів, які змушують тебе нервувати, — пояснив Тот-Гермес, — вони так чинять, хлопче, тому, що є морквою, а морква саме ось така.

— Якщо вони морква... — Кордл намагався підшукати правильне визначення, — тоді я ...

— Ну, звісно, тоді ти невеличка біленька цибулинка.

— Так! Боже мій, це справді так! — вигукнув Кордл, на якого зненацька зійшло сліпуче осяяння.

— І, цілком природно, ти, як і всі інші біленькі цибулилки, вважаєш, що морквини — це лише якісь недолугі створіння, просто неправильна помаранчева цибуля. Тимчасом як морквини дивляться на тебе як на чудернацьку білу моркву, ось так! Я маю на увазі, ви просто сприймаєте одне одного надто схожими на самих себе, хоча насправді...

— Так, продовжуй! — вигукнув Кордл.

— Насправді, — заявив Тот-Гермес, — кожен овоч відіграє певну роль у приготуванні Рагу!

— Звісно! Я зрозумів, нарешті я зрозумів!

— А це означає, що необхідні всі, хто існує на світі. Потрібно мати й довгасту зухвалу помаранчеву морквину, й гарненьку

біленьку цибулинку, тому що без обох цих інгредієнтів у вас вийде не Рагу, а так би мовити, е.., як би це назвати...

— Суп! — в екстазі вигукнув Кордл.

— У самісіньке яблучко, — виголосив Тот-Гермес. — Назви слово, проповідникові, й ти відкриєш людям священну формулу...

— Так, тепер я зрозумів. Вершковий, чисто-білий суп із цибулі — це наша мрія про небеса, тимчасом як вогненно-помаранчевий бульйон із морквою — наше поняття пекла. І вони доповнюють одне одного!

— Ом маніпадне хум, — речитативом промовив Тот-Гермес.

— Але куди віднести зелений горошок? І як щодо м'яса, заради Бога?

— Не захоплюйся метафорами понад міру, — порадив йому Тот-Гермес, — це додає зайвого клопоту. Зупинися на моркві та цибулі. А зараз дозволь мені запропонувати тобі напій за моїм власним рецептом.

— А спеції? До чого ти відносиш спеції? — не вгавав Кордл, відсorbуючи добрячий ковток рідини винного кольору з іржавої баклажки.

— Хлопче, ти ставиш запитання, дозволені лише масонові тринадцятого ступеня в сандаліях. Вибач. Просто запам'ятай, що для рагу потрібні всі компоненти.

— Для рагу... — повторив Кордл і облизнувся.

— І особливо — морква та цибуля.

— Морква та цибуля... — знову повторив Кордл.

— Наша подорож добігає кінця, — сказав Тот-Гермес, — ми дісталися Корун'ї, ти можеш мене десь тут залишити.

Кордл зупинив свій орендований автомобіль на узбіччі. Тот-Гермес узяв із заднього сидіння наплічник і вийшов з машини.

— Дякую, що підвіз, хлопче.

— Прошу. Мені це було приємно. Дякую тобі за вино. Як, ти казав, воно зветься?

— Це домашнє вино, до якого додали трішечки старовинного бальзаму доктора Гаммерфінгера, в якому розчинено порошок із батареї живлення. Виготовляється для багатьох країн Європи гнуррами в секретній лабораторії UCLA.

— Хоч би де його виготовили, зробили це майстерно, — сказав Кордл, — бальзам для душі. З таким напоєм ти міг би продати краватку антилопі, чи змінити форму Землі з приплющеного сфероїда на зрізану піраміду. Що це я торочу?

— Не зважай, ти втомився в дорозі. Мабуть, тобі краще трохи полежати.

— Коли боги наказують, смертні повинні підкорятися, — погодився Кордл і простягнувся на передньому сидінні.

Тот-Гермес схилився над Кордлом, його борода виблискувала золотавими полисками, голова чітко вирізнялася на тлі дерев.

— Усе гаразд?

— Як ніколи в житті.

— Хочеш, щоб я постояв біля тебе?

— Не треба. Ти вже допоміг мені понад усяку можливість.

— Радий почути це, хлопче. Тобі справді добре? Ну, тоді бувай.

Тот-Гермес пішов на захід сонця. Кордл заплющив очі й розмірковував про різні проблеми, які привертали увагу

найвидатніших філософів усіх часів. Його трохи дивувало те, що всі ті складні речі зараз видаються аж такими простими.

Нарешті Кордл заснув. Прокинувся годин за шість. І зрозумів, що не може пригадати більшості своїх блискучих прозрінь і яскравих рішень. Це було незбагненно: як можна загубити ключі від Всесвіту? Але він таки загубив, і, здавалося, не було надії на їх повернення. Рай втрачений назавжди.

Але Кордл пам'ятав про цибулю, моркву та Рагу. Він би, може, й не обрав з-поміж усіх інших осяянь саме цього, якби мав вибір. Та все вирішилося мимоволі й він не хотів відкидати бодай те, що залишилося. Кордл інтуїтивно збагнув, що в цій грі потрібно брати все, що вдається отримати.

Наступного дня, долаючи зливу, він дістався Сантандера. Вирішив написати кілька цікавих листів до своїх друзів, а можливо, навіть спробувати створити щось на кшталт шляхових нарисів. Для цього йому знадобилася друкарська машинка. Консьєрж готелю підказав, де можна її орендувати. За вказаною адресою Кордл натрапив на клерка з ідеальним знанням англійської мови.

— Ви можете надати мені друкарську машинку на кілька днів? — запитав Кордл.

— Чому б ні? — відповів клерк. Він мав чорне масне волосся й тонкого аристократичного носа.

— Скільки потрібно заплатити за ось таку? — Кордл вказав на портативну «Еріку» приблизно тридцятирічного віку.

— Сімдесят песет за день, що дорівнює одному долару. У звичайних випадках.

— А мій випадок незвичайний?

— Звісно, незвичайний, адже ви іноземець і тут проїздом. Для вас оплата становитиме сто вісімдесят песет на день.

— Гаразд, — погодився Кордл і потягнувся до гаманця, — я хотів би взяти її на два дні.

— Попрошу також ваш паспорт і п'ятдесят доларів у заставу. Кордл спробував звести справу до жарту:

— Я хочу лише орендувати цю машинку, а не беру її за себе заміж.

Клерк лише знизав плечима.

— Послухайте, мій паспорт у консьєржа готелю. Ви не могли б замість нього взяти моє водійське посвідчення?

— Безумовно, ні. Я повинен залишити у себе ваш паспорт, щоб ви гарантовано повернули взятую річ.

— Але навіщо вам потрібен мій паспорт, якщо ви берете ще й таку заставу? — Кордл відчував, що з нього просто знущаються. — Адже ця машинка не коштує й двадцяти доларів.

— Ви хочете сказати, що так добре знаєтеся на іспанському ринку вживаних німецьких машинок?

— Ні, але ...

— Тоді дозвольте мені, сер, вести свою справу так, як я вважаю за потрібне. Я також повинен знати, яким чином ви плануєте застосовувати цю машинку.

— Як я збираюся її застосовувати?

— Звісно, як саме ви будете її використовувати.

Це була одна з тих безглузвих ситуацій, які можуть трапитися з будь-ким за кордоном. Вимоги клерка годі було зрозуміти, а його манери й справді видавалися образливими.

Кордл уже збирався розпрощатися й податися геть. Аж раптом згадав про цибулю та моркву. Кордл уявив Рагу, і йому спало на думку, що він може стати будь-яким овочем, яким забажає. Він мило посміхнувся та знову звернувся до клерка:

— Ви хотіли знати, що я збираюся робити з машинкою?

— Саме так.

— Ну, — сказав Кордл, — якщо відверто, я планував запхати її собі до носа.

Клерк витріщився на Кордла.

— Це доволі зручний метод контрабанди, — вів далі Кордл. — Окрім того, я збирався підсунути вам викрадений паспорт та фальшиві песети. Щойно я потрапив би в Італію, продав би там цю машинку за десять тисяч доларів. У Мілані, — може, вам доводилося чути про це, — страшний дефіцит друкарських машинок. Люди там просто доведені цим до розпачу, відразу хапають усе, на що тільки глянуть.

— Сер, — сказав клерк, — я бачу, вам не подобаються наші вимоги.

— Це ви дібрали надто м'який вислів. Я передумав щодо машинки. Але дозвольте мені привітати вас із вашим досконалим знанням англійської мови.

— Ну, я її старанно вивчав, — зізнався клерк із погано прихованим задоволенням.

— Воно й видно. Попри неправильне R, ваша вимова не гірша, ніж у венеційського гондольєра, який має розщеплене піднебіння. Мої найкращі побажання вашій шановній родині. Наразі я залишаю вас, щоб ви могли спокійно колупати свої прищі.

Згадуючи цю сцену пізніше, Кордл вирішив, що його дебют у ролі морквини виявився доволі вдалим. Щоправда, заключний вислів здавався трохи вимушеним та надміру інтелектуальним. Але мав достатньо прозорий зловмисний підтекст.

Найважливіше, що просто вразило Кордла, — він на таке зважився. І тепер, у тиші свого готельного номера, замість того, щоб потерпати від нападу відрази до себе через пережите приниження, він спокійнісінько згадував, що поставив когось іншого в таку ситуацію. Він це зробив! Так просто перетворився із цибулини на морквину!

Але чи виправдана його позиція з етичної точки зору? Мабуть, цей клерк просто не міг не поводитися так огидно. Він бо — продукт власної спадковості та свого соціального середовища, жертва обставин. Така мерзенна поведінка для нього радше природна, ніж зловмисна... Кордл зупинив себе. Він помітив, що перейшов до типового для цибулини мислення, за якого неможливо уявити собі морквину інакше, як певне відхилення від норми. Але ж тепер він знав, що й цибуля, і морква мають право на існування, інакше не було б Рагу. І знав також, що людина вільна у своєму виборі за бажання стати будь-яким овочем. Він навіть міг поводитись, як кумедний зелений горошок чи брутальна міцна часничина (хоча, можливо, це було вже надмірне захоплення метафорами). У будь-якому разі людина може обрати між морквиною і цибулиною.

Кордл зрозумів: тут є над чим поміркувати. Але наразі не надто замислювався. Натомість незважаючи на дощ пішов оглядати місто, а потім продовжив свою подорож.

Наступний випадок стався з ним у Ніцці, в розташованому на авеню Де Діабле Блеус затишному маленькому ресторані з червоними картатими скатертинами та меню, нерозбірливо написаним фіолетовим чорнилом від руки. В ресторанчику обслуговували відвідувачів четверо офіціантів. Один із них був дуже схожий на Жана-Поля Бельмондо — аж до сигарети, яка звисала з його величезної нижньої губи. Інші своїм виглядом нагадували звичайнісіньких бандитів. За столиками кілька скандинавів мовчки споживали свої страви. Були ще один старий француз у береті та трійко дівчат-англійок.

До Кордла наблизився «Бельмондо». Кордл міг так-сяк спілкуватися французькою за допомогою зрозумілих простих речень, тож попросив меню за десять франків, яке бачив у вітрині ресторану. Офіціант кинув на нього погляд, який, мабуть, приберігав для претензійних жебраків.

— На жаль, на сьогодні ці страви скінчилися, — сказав він і запропонував Кордлу меню за тридцять франків. У своєму попередньому втіленні Кордл прикусив би язика і зробив замовлення. Або, можливо, затремтів від обурення, підвівся та вийшов з ресторану, дорогою наштовхуючись на стільці. Але тепер...

— Можливо, ви не зрозуміли мене, — сказав Кордл. — Згідно з французькими законами ви повинні обслуговувати відвідувачів за всіма меню з фіксованими цінами, показаними у вітрині.

— Може, мсьє, юрист? — офіціант нахабно взяв руки в боки.

— Ні. Але мсьє може створити вам проблеми, — чесно попередив Кордл.

— Якщо мсьє так бажає, то може спробувати, — сказав офіціант. Його очі нагадували щілини.

— Гарзд, — відповів Кордл.

На щастя, цієї миті до ресторану зайшла літня пара. Чоловік був у двобортному сірому костюмі у вузьку світлу смужку. Жінка — в сукні з квітчастим візерунком. Кордл звернувся до них:

— Вибачте, ви англійці?

Заскочений зненацька чоловік ствердно кивнув.

— Тоді я не радив би вам тут їсти. Я представник інспекції ЮНЕСКО з перевірки дотримання санітарних норм. Виявилось, що шеф-кухар невідомо коли востаннє мив руки. Ми ще не зробили йому остаточного тесту на тиф, але маємо серйозні підозри щодо цього. Щойно мій помічник приїде з лакмусовим папером...

У ресторані запала мертва тиша.

— Гадаю, поїсти тут, скажімо, варені яйця було б доволі безпечно, — висловив припущення Кордл.

Літній чоловік, можливо, й не повірив. Але це не мало значення, Кордл вочевидь таки створив проблему.

— Ходімо звідсіля, Мілдред, — сказав потенційний клієнт ресторану, і пара покvapливо вийшла.

— Це пішли шістдесят франків плюс ваші п'ять відсотків чайових, — спокійно сказав Кордл.

— Вийдіть негайно! — буркнув офіціант.

— Мені тут подобається, — Кордл склав руки на грудях. — Така інтимна атмосфера...

— Ви не можете тут залишатися, якщо не замовляєте їжі.

— Я замовляю. З меню за десять франків.

Офіціанти презирнулися, кивнули одне одному й почали загрозливо насуватися на Кордла. Кордл звернувся до інших відвідувачів:

— Прошу всіх вас бути свідками! Ці люди збираються напасти на мене вчотирьох всупереч французьким законам та загальнолюдській етиці лише тому, що я попросив у них розрекламоване обманом меню за десять франків.

Це була доволі довга промова, але серйозність моменту вимагала такої пишномовності. Кордл повторив свої слова ще й англійською. Юні англійки пороззявляли роти. Старий француз і далі сьорбав свій суп. Скандинави похмуро кивнули й почали скидати піджаки. Офіціанти провели ще одну нараду. Схожий на Бельмондо нарешті сказав:

— Мсьє, ви змушуєте нас викликати поліцію.

— Позбавте мене клопоту зробити це самому, — відповів Кордл.

— Напевно, мсьє не хоче під час відпустки провести цілісінький день у суді?

— Саме так мсьє і проводить більшу частину своєї відпустки, — запевнив його Кордл.

Офіціанти знову поспілкувалися. Тоді «Бельмондо» подав меню із стравами за тридцять франків.

— Ціна становитиме для вас десять франків, бо наразі це все, що ви можете замовити, мсьє.

Кордл погодився.

— Принесіть мені цибулевий суп, салат і яловичину по-бургундському.

Офіціант пішов виконувати замовлення. Кордл тим часом почав неголосно наспівувати «Вальс із Матильдою»****. Підозрював, що це може пришвидшити обслуговування, і дочекався страв на той момент, коли вдруге дійшов до слів: «Живим ви мене не візьмете». Кордл підтягнув до себе ближче супницю і взяв ложку. Всі затамували подих. Ніхто з відвідувачів не залишив ресторану. Кордл був готовий до загальної уваги. Він нахилився вперед, зачерпнув суп ложкою і обережно його понюхав. В кімнаті панувала тиша.

— Начебто чогось бракує, — промовив Кордл уголос.

Він насупився і вкинув у цибулевий суп яловичину. Понюхав, похитав головою і додав туди кілька скибочок хліба. Знову понюхав, додав салат і вміст сільнички. Нарешті гидливо скривився.

— Ні, — сказав він, — це казна-що.

І перекинув усе разом на стіл. Таке блюзнірство можна було б порівняти хіба з тим, що в когось піднялася рука облили зеленкою Мону Лізу. Вся Франція та більша частина західної Швейцарії пережили шок. Під поглядами заляклих на місці офіціантів Кордл підвівся й кинув десять франків на мішанину, вчинену на столі. Тоді підійшов до дверей, обернувся і мовив:

— Мої компліменти шеф-кухарю, якого, можливо, ліпше поставити замішувати розчин на будівництві. А це, мої любі, для вас.

Він кинув зім'яту лляну серветку на підлогу. Неначе матадор, який після серії вдалих пасів зневажливо обертається спиною до бика і йде геть, — так Кордл вийшов із ресторану.

Невідомо, чому офіціанти не кинулися за ним, не застрелили його і не повісили труп на найближчому ліхтарі. Кордл минув десять чи п'ятнадцять кварталів, повертав то праворуч, то ліворуч, дістався Англійської набережної і сів на лаву. Він весь тремтів, сорочка просочилася потом.

— Але ж мені це вдалося, — сказав він сам до себе, — я це зробив! Я поведився невимовно мерзенно, і мені це зійшло з рук!

Наразі він збагнув, чому морквини так поводитися. Святий Боже, пресвяті небеса, яке приємне відчуття, яке блаженство!

Потому Кордл знову повернувся до своєї звичної сумирної поведінки, легко і без зайвих переживань. І залишався таким аж до другого дня свого перебування у Римі.

Кордл сидів у своїй орендованій машині. Він та семеро інших водіїв вишикувалися в ряд біля світлофора на Корсо Вітторіо Емануеле II. За ними стояли ще машин із двадцять. Усі водії, не вимикаючи двигунів, схилилися до керма й уважно слідкували за світлофором. Почувалися мовби учасниками автомобільних перегонів у Ле Мані. Усі, крім Кордла, який тим часом насолоджувався вражаючою архітектурою середмістя Риму.

Старт! Водії натиснули на акселератори, намагаючись чимдуж розкрутити колеса своїх малопотужних «Фіатів». Вони псували зчеплення в машинах і свої нерви, із запалом старалися випередити один одного. Усі, крім Кордла, який, здавалося, був єдиним чоловіком у Римі, який не прагнув виграти перегони чи встигнути на надзвичайно важливу зустріч.

Без зайвого поспіху, але й без особливої затримки Кордл натиснув на педаль і перемкнув передачу. Втратив на цьому майже дві секунди, чого в жодному разі не можна припускати під час перегонів у Монці чи в Монте-Карло.

Водій позад нього несамовито сигналив. На обличчі Кордла з'явилася загадкова загрозна посмішка. Він поставив перемикач передач у нейтральне положення, ввімкнув ручне гальмо, вийшов з машини й наблизився до нетерплячого водія, який миттєво сплотнів і почав мацати рукою під сидінням, ніби шукав там ломика.

— Слухаю вас? — французькою звернувся до нього Кордл. — Щось не так?

— Ні, ні, нічого, — відповів водій так само французькою, і це була його перша помилка. — Я просто хотів, щоб ви рушали.

— Але ж я саме це й робив, — зазначив Кордл.

— Ну звісно! Все гаразд!

— Ні, не все гаразд, — заперечив Кордл. — Я вважаю, що заслуговую на краще пояснення причин, з яких ви мені сигналили.

Водій, міланський бізнесмен, який подорожував у відпустці зі своєю дружиною та чотирма дітьми, спробував покvapливо пояснити:

— Шановний, ви рушали надто повільно і затримали нас усіх.

— Повільно? — обурився Кордл. — Ви почали трубити за дві секунди після сигналу світлофора. Дві секунди — це ви називаєте «повільно»?

— Це тривало набагато довше, — спробував невпевнено заперечити чоловік.

Рух з південного напрямку зупинився аж до самого Неаполя. Зібрався натовп тисяч на десять. Підрозділи карабінерів у Вітербо та Генуї підняли по тривозі.

— Це неправда, — наполягав Кордл, — у мене є свідки.

Він вказав рукою на натовп, який навзаєм привітав його помахами рук.

— Я запрошу своїх свідків до суду. Ви мусите знати, що порушили закон, бо сигналили в межах міста у ситуації, яка очевидячки не може вважатися надзвичайною.

Міланський бізнесмен глянув на натовп, який зріс, мабуть, до п'ятдесяти тисяч чоловік. «Господи милостивий! Зроби так, щоб готи знову прийшли і знищили цих несамовитих римлян! Хай би земля розступилася й поглинула цього божевільного француза! Якби ж то я, Джанкарло Мореллі, мав хоча б якусь тупу ложку, щоб перерізати собі вени!», — вихором промчало в думках міланця.

Літаки Шостого флоту***** пролітали над натовпом, аби запобігти можливому перевороту.

Власна дружина міланського бізнесмена звинувачувала його в тому, що він хоче вийняти в неї з грудей її вірне серце й відіслати поштою її матері.

Що він мав робити? У Мілані отримав би на таці голову цього француза. Але він був у Римі, південному місті, непередбачуваному й небезпечному. Та й з юридичної точки зору міг виявитися винним, а це позбавляло його можливих переваг у суперечці.

— Гарзд, — сказав він, — сигналити, мабуть, справді не потрібно було, хоча ви й спровокували мене до цього.

— Я наполягаю на справжньому вибаченні, — не вгавав Кордл.

Зі сходу почувся гуркіт, подібний до грому, — тисячі радянських танків рухалися рівнинами Угорщини, готові протистояти можливому нападіві НАТО на Трансільванію. У Фоджії, Бріндізі, Барі припинилося водопостачання. Швейцарці закрили свої кордони й були готові висадити в повітря гірські шляхові тунелі.

— Добре, прошу вибачення! — вигукнув міланський бізнесмен. — Мені шкода, що я спровокував вас, і навіть шкода, що я народився на цей світ! Ще раз перепрошую! Тепер ви нарешті підете геть і дозволите мені спокійно оговтатися після серцевого нападу?

— Я приймаю ваші вибачення, — сказав Кордл. — Жодних образ, еге ж?

Наспівуючи старовинну моряцьку пісеньку «Підняти вітрила», він повернувся до своєї машини і, на радість мільйонам, поїхав далі.

Війні знову вдалося запобігти останньої миті. Кордл під'їхав до Тріумфальної арки імператора Тита, припаркував свою машину й під звуки тисяч сурм пройшов крізь ту арку. Він заслуговував цього тріумфу не менше якогось там Цезаря.

«Але ж, Господи, — раптом спохмурнів Кордл, — яким же огидним я був!».

У Англії Кордл наступив на ногу молодій пані просто біля Брами зрадників лондонського Тауера. Це стало приводом для

знайомства. Панночку з Шорт-Гілз у Нью-Джерсі звали Мейвіс. Вона була струнка, симпатична, розумна, енергійна, мала довге пряме темне волосся й гарне почуття гумору. Мала, звісно ж, і деякі дрібні недоліки, але вони не відіграють жодної ролі в цій нашій історії. Мейвіс дозволила Кордлу пригостити її філіжанкою кави. Наступного тижня вони майже повсякчас були разом.

«Здається, я закохався до нестями», — зізнався собі Кордл на сьомий день їхнього знайомства. Це було ще м'яко сказано. Він був закоханий жорстоко й безповоротно.

Але що ж відчувала Мейвіс? Не можна сказати, щоб вона зовсім не захопилася Кордлом. Можливо, навіть відповідала йому взаємністю.

Зненацька Кордла осяяло передбачення. Він зрозумів, що тиждень тому наступив на ногу своїй майбутній дружині та матері своїх двох дітей. Обоє мають народитися та зростати в двоповерховому будинку з надувними меблями в Самміті, чи, можливо, в Мілберні.

Така мрія могла б здатися декому надто приземленою та провінційною, щоб про неї говорити вголос, але була бажаною для Кордла, який не мав космополітичних претензій. Зрештою, не всі ми можемо жити на Кап-Ферра. Хоч як це дивно, навіть не всі цього бажають.

Одного дня Кордл і Мейвіс поїхали до резиденції маршала Гордона в Белгравії, щоб оглянути візантійські мініатюри. Мейвіс досить безневинно, як їм тоді здавалося, захоплювалася цими мініатюрами. Колекція була приватною, але Мейвіс

добула запрошення через одного місцевого агента, який доклав до цього чималих зусиль.

Вони прибули до резиденції Гордона, вражаючої будівлі епохи Регенства*****, й подзвонили в двері. Дворецький при повному обмундируванні відчинив їм. Вони показали свої запрошення. Погляд дворецького та його піднята брова натякнули, що вони мають запрошення, так би мовити, другого класу, призначені для тих зухвальців, які вдають із себе поціновувачів мистецтва і купують 17-денні економ-тури з наперед оплаченими екскурсіями, а не першокласні персональні запрошення, призначені для Пікассо, Джекі Онассіса, Шугара Рей Робінсона, Нормана Мейлера, Чарльза Горена та інших впливових осіб світового рівня. Дворецький вимовив:

— Ну, так...

І він зумів чимало вкласти в ці двійко слів. Обличчя в нього смикнулося, ніби, до будинку з несподіваним візитом навідався Тамерлан із військом Золотої Орди.

— Ми бажемо оглянути мініатюри, — нагадав йому Кордл.

— Так, звісно... Але, на жаль, сер, до резиденції Гордона нікого не пускають без піджака й краватки.

Був спекотний серпневий день. Кордл мав на собі лише футболку. Він перепитав:

— Ми правильно почули? Потрібні піджак і краватка?

Дворецький підтвердив:

— Такі правила, сер.

Мейвіс запитала:

— Невже єдиний раз не можна зробити виняток?

Дворецький похитав головою:

— Ми повинні дотримуватися правил, міс. В іншому разі...

Він не доказав, якими жахливими могли б стати наслідки такого брутального порушення. Не вимовлені ним слова важкою хмарою висіли у повітрі.

— Гарзд, — люб'язно мовив Кордл, — отже, піджак і краватка? Гадаю, ми зможемо домовитися.

Мейвіс взяла його за руку й сказала:

— Говарде, ходімо. Ми можемо повернутися сюди іншим разом.

— Ну чому ж, люба. Якщо я зможу позичити в тебе дощовика...

Він узяв у Мейвіс білий плащик і натягнув його на себе, розірвавши при цьому по швах.

— Ну, тепер ми можемо заходити, друже? — жваво звернувся він до дворецького.

— Гадаю, що ні, — від похмурого тону камердинера могли б зів'янути артишоки. — У будь-якому випадку ви не маєте краватки.

Кордл був готовий і до цього. Він дістав свою просякнуту потом хустинку та зав'язав собі на шиї.

— Так вас влаштовує? — він поглянув скося, наслідуючи актора Пітера Лорра у ролі містера Мото зі свого улюбленого фільму.

— Говарде! Ходімо!

Кордл чекав, і далі посміхаючись дворецькому, який уперше в житті спітнів від напруги.

— Побоююся, сер, що це не те...

— Що не те?

— Не саме те, що називається піджаком і краваткою.

— Хочете сказати, — гучно й роздратовано почав Кордл, — що ви є фахівцем із визначення стилю чоловічого одягу, тимчасом як ваша робота — відчиняти двері?

— Звісно, ні! Але це імпровізоване вбрання...

— Що означає «імпровізоване»? Хіба відвідувачі повинні три дні готуватися до вашого контролю?

— Ви надягли жіночий дощовик і брудну хустинку, — жорстко заявив дворецький. — Гадаю, нам більше немає про що говорити.

Він почав зачиняти двері. Кордл заявив:

— Лише здумайте це зробити, шановний, і я висуну вам звинувачення у наклепі й особистій образі. Це серйозне звинувачення, чоловіче, і я маю свідків.

Окрім присутньої тут Мейвіс, Кордл устиг зібрати навкруг невеличкий натовп невпевнених у собі, але зацікавлених осіб.

— Це взагалі вже викликає сміх, — сказав камердинер спокійно і наполовину причинив двері.

— Камера у в'язниці Вормер Скрабс розсмішить вас ще дужче, — заявив йому Кордл. — Я маю намір позиватися до суду.

— Говарде! — вигукнула Мейвіс.

Кордл відсторонив її руку й пронизливим поглядом вступився у дворецького.

— Я мексиканець, хоча, можливо, моє чудове знання англійської ввело вас в оману. У моїй країні чоловік радше перерізає би собі горло, ніж погодився б попустити таку образу. Ви сказали «жіночий дощовик»? Хлопче, коли я щось вдягаю, це

стає чоловічим одягом. Може, ви маєте на увазі, що я «голубий», як ви це називаєте, гомосексуаліст?

Натовп здавався дедалі менш стриманим: він уже схвально гудів. Дворецькі не викликають симпатії ні в кого, крім їхніх господарів.

— Я не це мав на увазі, — спробував невпевнено виправдатися бідолаха.

— То це на мені чоловічий піджак?

— Якщо так бажаєте, сер.

— Це мене не задовольняє! У ваших словах відчувається образливий натяк. Я негайно йду шукати поліцейського.

— Зачекайте, не кваптеся, — дворецький сплотнів, руки в нього тремтіли. — Гаразд, ваш одяг — це чоловічий піджак, сер.

— А як щодо моєї краватки?

Дворецький зробив останню спробу зупинити несамовитого «мексиканця».

— Ну, сер, вона має вигляд хустинки...

— Те, що я ношу на шиї, — холодно сказав Кордл, — стає тим, чим воно має бути. Якби я пов'язав собі на шию шматок шовку, може, ви назвали б його дамською білизною? Але ж ляна тканина більше підходить для краватки? Функція визначає термінологію, ви згодні? Якщо я приїду на роботу на корові, ніхто не скаже, що я прибув на стейку. Чи ви вважаєте мій аргумент непереконаливим?

— Побоююся, я недостатньо його розгледів...

— Тоді як ви наважуєтеся про нього судити?

Натовп, який збуджувався дедалі дужче, знову схвально загудів.

— Сер, — вигукнув бідолашний дворецький, — прошу вас...

— У будь-якому разі, — задоволено сказав Кордл, — у мене є піджак, краватка та запрошення. Я можу оглянути візантійські мініатюри?

Дворецький нарешті широко відчинив двері для Панчо Вільї та його обшарпаного війська. Останній бастион цивілізації захопили менш ніж за годину. Вовки завили по берегах Темзи, боса армія Морелоса завела своїх коней до Британського музею, і розпочалася довга ніч Європи.

Кордл і Мейвіс оглядали колекцію мовчки. Не обмінялися жодним словом, поки не опинилися наодинці в Ріджентс-Парку.

— Слухай-но, Мейвіс, — почав був Кордл.

— Ні, це ти послухай, — відрубала вона. — Ти поведився жахливо! Я не могла повірити власним очам! Ти був.., не можу дібрати таких огидних слів, щоб висловити це! Я й гадки не мала, що ти один із тих збочених садистів, які отримують задоволення, коли принижують людей!

— Але ж, Мейвіс, хіба ти не чула, що він казав мені. Ти ж чула, як він...

— Він пришелепуватий старий, який фанатично дотримується дурнувятих правил, — сказала Мейвіс. — Але від тебе я такого не очікувала.

— Але ж він сказав...

— Байдуже, що він казав. Мене обходить лише те, як ти насолоджувався ситуацією!

— Ну, так, можливо, ти маєш рацію, — промимрив Кордл, — але послухай, я можу тобі пояснити...

— Не бажаю чути жодних пояснень. Будь ласка, залиш мене, Говарде. Я маю на увазі, назавжди залиш.

І майбутня мати двох його дітей зібралася піти з життя Кордла. Він кинувся слідом.

— Мейвіс!

— Я покличу поліцейського, Говарде, не змушуй мене до цього! Просто залиш мене!

— Мейвіс, я кохаю тебе!

Вона вочевидь почула, та все одно йшла далі. Мейвіс була милою, гарною дівчиною і, безумовно, незмінною цибулинкою.

Кордл так і не зміг нічого пояснити їй ані про Рагу, ані про те, що потрібно мати хоча б якийсь досвід певного поводження, перш ніж його засуджувати. Моменти містичного осяяння не завжди можна пояснити. Кордлу вдалося змусити її повірити, що з ним трапився короточасний нервовий розлад, унікальний і безпрецедентний, і подібного в її присутності ніколи більше не станеться.

Зараз вони одружені, мають одну дівчинку та одного хлопчика, живуть у двоповерховому будинку в Плейнфілді в штаті Нью-Джерсі й усім задоволені. На Кордла, як і раніше, повсякчас наїжджають продавці, комівояжери, метрдотелі, швейцари та інші пихаті персони. Але тепер усе трішки по-іншому.

Кордл дає перепочинок власній душі, регулярно подорожуючи наодинці. Минулого року він певним чином уславився в Гонолулу. Цього року збирається до Буенос-Айреса.

ЗАСТИГЛИЙ СВІТ

Ланігану знову наснився той самий сон, і він прокинувся від хрипкого крику. Сів у ліжку, вдивляючись у фіолетову пітьму. Зуби стиснуті, уста викривила спастична посмішка. Відчув, що дружина, Естель, поворухнулася, потім теж сіла поряд. Ланіган не дивився на неї. Досі борсався в тенетах свого сну, чекав на докази реальності світу.

Він побачив, як повз нього повільно пропливло крісло і з легким стукотом прибилося до стіни. Обличчя в Ланігана трохи розслабилося. Естель поклала долоню на його руку. Жест мав бути заспокійливим, але обпік його, наче вогнем.

— Ось, — сказала вона, — випий це.

— Не треба, — відмовився Ланіган, — все нормально.

— Усе ж таки випий.

— Справді, це зайве. Зі мною все гаразд.

Зараз він уже оговтався від жахіття. І він сам, і навколишній світ знову стали звичними. Це відчуття так багато важило для Ланігана, що він не хотів його позбутися за допомогою заспокійливого.

— Це був той самий сон? — запитала Естель.

— Так, той самий ... не хочу про це говорити.

— Гаразд, — погодилася Естель. (Вона потурає мені, подумав Ланіган. Я лякаю її... та я й сам боюся.)

Вона запитала:

— Котра зараз година?

Ланіган глянув на годинник.

— П'ятнадцять по шостій, — але щойно він це вимовив, стрілки годинника різко стрибнули вперед.

— Ні, за п'ять хвилин сьома.

— Ти ще зможеш заснути?

— Навряд, — сказав Ланіган, — мабуть, вставатиму.

— Добре, любий, — Естель, позіхнула, заплющила очі, тоді знову розплющила й запитала:

— А ти не хочеш зателефонувати...

— Я зустрічаюся з ним о дванадцятій десять, — перебив Ланіган.

— Це добре, — озвалася Естель, знову заплющила очі й заснула. Ланіган дивився на дружину. Її каштанове волосся стало блакитним, вона глибоко зітхнула.

Ланіган устав з ліжка й одягнувся. Він був міцним чоловіком, помітним у натовпі, мав виразні риси обличчя і висипку на шії. Більше нічим особливим не вирізнявся, окрім того, що бачив один і той самий сон, який доводив його до божевілля.

Він провів кілька годин на ганку, спостерігаючи, за появою нових зірок у світанковому небі.

Потому вирушив на прогулянку. Йому «пощастило»: за два квартали від свого будинку натрапив на Джорджа Торстейна. Кілька місяців тому Ланіган необережно розповів Торстейну про свій сон. Торстейн був простий, доброзичливий дядько, який свято вірив у самовдосконалення, дисципліну, практичність, здоровий глузд і решту навіть ще нудніших чеснот. Його тверезе заперечення всілякого безглуздя на певний час принесло Ланігану полегшення. Але тепер цей

чоловік його дратував. Люди, подібні до Торстейна, — без сумніву, сіль землі й хребет нації, але для Ланігана, який боровся з невідомістю (і програвав), спілкування з Торстейном переросло з простої неприємності в суцільний жах.

— Ну, Томе, як справи, хлопче? — привітав його Торстейн.

— Добре, — відповів Ланіган, — просто чудово.

Він ввічливо кивнув і хотів іти собі далі під ніжно-зеленим небом. Але не так легко було позбутися Торстейна.

— Томе, хлопче, я думав над твоєю проблемою, — сказав Торстейн. — Я дуже за тебе непокоюся.

— Ну, це шляхетно, — відказав Ланіган, — але насправді ти не повинен цим так перейматися.

— Я турбуюся про тебе, бо хочу, щоб у тебе все було гаразд, — відповів Торстейн, хоч як це прикро, щиру правду. — Я цікавлюся людьми, Томе. Завжди, ще з дитинства. Ми ж із тобою давні друзі й сусіди.

— Справді, — без особливого ентузіазму озвався Ланіган. (Найгірше, що коли ти потребуєш допомоги, тобі таки доводиться її приймати.)

— Томе, гадаю, тобі не завадить трохи відпочити.

Торстейн мав для всього простий рецепт. Він провадив своє лікування без ліцензії, тож і ліки його не потребували значних витрат.

— Я, на жаль, не можу дозволити собі відпочинок цього місяця, — заперечив Ланіган. (Небо вже стало помаранчево-рожевим, три сосни всохли, старий дуб перетворився на молодий кактус.)

Торстейн весело розсміявся.

— Хлопче, якраз навпаки, ти не можеш позбавити себе відпочинку саме зараз! Ти це розумієш?

— Ну, я так не думаю.

— А ти подумай! Ти втомився, напружений, весь на нервах. Ти забагато працюєш.

— Я вже мав тижневу відпустку, — Ланіган глянув на годинник. Його золотий корпус перетворився на свинцевий, але час він, здається, показував доволі точно. Минуло майже дві години від початку їхньої розмови.

— Це не зовсім те, що тобі потрібно, — наполягав Торстейн. — Ти залишався тут у місті, поряд зі своєю роботою. Тобі треба на природу. Томе, коли ти востаннє відпочивав у кемпінгу?

— У кемпінгу? Ну, я ніколи не був у кемпінгу.

— Та ви тільки погляньте на нього! Хлопче, ти маєш повернутися до реальності. Ти потребуєш не вулиць і будівель, а гір і річок.

Ланіган ще раз глянув на годинник і з полегшенням побачив, що той знову став золотим.

Він зрадив, бо заплатив за годинник шістдесят доларів.

— Дерев та озера, — вправлявся у красномовстві Торстейн, — відчуття шовковистої травички під ногами, споглядання високих темних гір на тлі золотавого неба...

Ланіган похитав головою.

— Я відпочивав за містом, Джордже. Мені це не допомагає.

Торстейн затято правив своєї:

— Ти мусиш відкинути все штучне.

— Усе здається однаково штучним, — сказав Ланіган, — дерева чи будівлі — яка між ними різниця?

— Будівлі звели люди, — пояснив Торстейн, — а дерева створив Бог.

Ланіган мав певні сумніви щодо обох цих тверджень, але не збирався ділитися ними з Торстейном.

— Можливо, щось у цьому є. Я подумаю.

— Обов'язково подумай, — сказав Торстейн. — До річі, я знаю чудове місце. Це в штаті Мен, Томе, біля невеличкого озерця...

Торстейн був неперевершеним майстром нескінченних нудних описів. На щастя для Ланігана, сталася подія, яка відвернула їхню увагу. Загорівся будинок по інший бік вулиці.

— Чий це дім? — запитав Ланіган.

— Макелбі, — сказав Торстейн, — у нього вже третя пожежа за цей місяць.

— Мабуть, треба бити на сполох.

— Маєш рацію. Я сам це зроблю, — пообіцяв Торстейн. — Пам'ятай про ту місцинку в Мені, що я тобі описав, Томе.

Торстейн зібрався йти, і раптом сталося дещо доволі кумедне. Заледве він ступив на тротуар, бетон під його лівою ногою розрідився. Заскочений зненацька Торстейн вгруз по гомілку, але не встиг зупинитися, тож із розгону гепнувся долілиць.

Том поквапився на допомогу, поки бетон знову не затвердів.

— Усе нормально? — запитав він.

— Звихнув ногу, хай йому біс, — пробурмотів Торстейн, — але начебто можу на неї ступати.

Він пошкутильгав повідомляти про пожежу. Ланіган зостався наглядати. На його думку, сталося спонтанне

самозаймання. За кілька хвилин, як він і сподівався, вогонь так само спонтанно згас.

Не можна тішитися чужим лихом, але важко втриматися від зловтіхи через пригоду Торстейна. Навіть потоки води, що раптово залили Мейн-стрит, не зіпсували настрою Ланігана. Він задивився на небо, яким пливло щось подібне до пароплава з жовтими димарями.

Зненацька Ланіган згадав свій сон, і його знову охопила паніка. Він поквапився до лікаря.

На цьому тижні приймальня доктора Семпсона виявилася тісною і темною. Старий сірий диван зник, на його місці стояли двоє крісел у стилі Людовіка XV і висів гамак. Зношений килим переткався наново, на брунатній стелі виднілися підпалини від сигарет. Але портрет Андретті на стіні висів на звичному місці, й велика неоковирна попільничка була, як завше, бездоганно чиста.

Відчинилися двері кабінету, вистромила голова доктора Семпсона.

— Вітаю, — сказав він, — хвилинку зачекайте.

Голова сховалася.

Семпсон слова дотримав. Поки лікар закінчував свої справи, Ланігану довелося чекати не більш ніж кілька секунд. Ще за мить Ланіган простягнувся на шкіряному дивані зі свіжою паперовою серветкою під головою. Доктор Семпсон запитав:

— Ну, Томе, як ся маєте?

— Так само, — відповів Ланіган, — навіть гірше.

— Сон?

Ланіган кивнув.

- Перекажіть-но його знову.
- Я б цього не хотів, — сказав Ланіган.
- Боїтеся?
- Ще дужче, ніж раніше.
- Навіть зараз, ось тут?
- Так. Особливо зараз.

Лікар помовчав, дав Ланігану змогу заспокоїтися, по тому промовив:

- Ви раніше говорили про свій страх перед цим сновидінням, але ніколи не казали мені, чому ви його боїтеся.
- Ну... це звучить так дурнувато.

У Семпсона було обличчя серйозної, спокійної, стриманої людини, яка нічого не вважає дурницями й навіть у принципі не припускає їх існування.. Можливо, він лише вдавав такого, але Ланігана це заспокоювало.

— Гаразд, я скажу вам, — зненацька погодився Ланіган і затнувся.

— Я слухаю, — нагадав доктор Семпсон.

— Ну, це тому... я вірю, що якимсь незрозумілим чином...

— Так, продовжуйте, — заохочував Семпсон.

— Ну, якимось може статися, що світ з мого сну перетвориться на справжній, — після нової паузи Ланіган повів далі, — і коли я прокинуся, то опинюся в тому світі. І тоді той світ стане реальністю, а цей — сном.

Він повернувся до лікаря, аби побачити, як на нього вплинуло безглузде одкровення. Якщо воно й збентежило Семпсона, він жодним чином цього не виказав. Спокійно

розкурив свою люльку кінцем вказівного пальця лівиці, який тлів, дмухнув, щоб його загасити, й знову повторив:

— Так, будь ласка, продовжуйте.

— Продовжувати? Але це все, і річ саме у цьому!

На яскравій килимовій доріжці Семпсона з'явилася пляма завбільшки як монета. Потемнішала, ущільнилася, перетворилася на маленьке фруктове дерево. Семпсон зірвав з нього один із пурпурових стручків, понюхав і поклав на стіл. По тому кинув на Ланігана суворий і водночас сумний погляд.

— Ви раніше вже розповідали мені про світ із вашого сновидіння, Томе.

Ланіган кивнув.

— Ми обговорили цей світ, простежили його походження у вашій уяві, дослідили його значення для вас. Вважаю, що впродовж останніх місяців з'ясувалося, чому ви відчуваєте потребу самокатування цими жахіттями.

Ланіган сумно кивнув.

— Однак ви відмовляєтеся це зрозуміти, — вів далі Семпсон. — Ви щоразу забуваєте, що світ із вашого сновидіння — це лише сон, не що інше, як сон, керований довільними законами, які ви самі винайшли, щоб задовольнити власні психічні потреби.

— Я б хотів повірити, — відповів Ланіган, — та лихо в тім, що цей клятий світ з мого сновидіння надто логічний.

— Зовсім ні, — заперечив Семпсон, — вам так здається лише тому, що ваша омана герметична, замкнена на самій собі та сама себе підтримує. Дії людини зумовлюються певними припущеннями про природу світу. Якщо людина погоджується з цими припущеннями, її поведінка видається цілком

логічною. Але змінити ці припущення, ці основні аксіоми, майже неможливо. Наприклад, як ви доведете людині, що її не контролює таємне радіо, яке чує тільки вона?

— Я зрозумів суть проблеми, — пробурмотів Ланіган. — І щось подібне відбувається зі мною?

— Саме так, Томе. Ви хочете, щоб я довів вам, що цей світ справжній, і що світ із вашого сновидіння несправжній. Ви погоджуєтесь відмовитись від вашої фантазії, якщо я наведу необхідні докази.

— Так, саме так! — вигукнув Ланіган.

— Але ж зрозумійте, я не можу їх навести, — сказав Семпсон. — Реальність світу очевидна, але довести її неможливо.

Ланіган на мить замислився. Тоді вимовив:

— Слушайте-но, док, але ж я не такий хворий, як, скажімо, той хлопець із секретним радіо?

— Ну звісно. Ваші міркування розумніші, раціональніші. У вас є сумніви щодо реальності світу, але, на щастя, виникають у вас також і сумніви щодо реальності вашої ілюзії.

— Тоді спробуйте, — попросив Ланіган. — Я розумію, що це складно, але присягаюся, сприйму все, що зможу змусити себе сприйняти.

— Це справді не моя галузь, — сказав Семпсон. — Такими проблемами займається метафізика. Я не вважаю себе надто кваліфікованим...

— Хоча б спробуймо, — благав Ланіган.

— Ну гаразд, — Семпсон наморщив чоло, зосередився і мовив: — Мені здається, що ми пізнаємо світ через наші

відчуття, тому для остаточної перевірки маємо спиратися саме на них.

Ланіган кивнув, лікар почав розвивати свою думку:

— Отже, ми знаємо, що певна річ існує, бо наші відчуття свідчать про її існування. Як ми зазвичай перевіряємо правильність наших спостережень? Порівнюємо їх із відчуттями інших людей. Ми знаємо, що наші відчуття не вводять нас в оману, якщо відчуття інших людей теж вказують на існування того, про що йдеться.

Ланіган на мить замислився й по тому виснував:

— Значить, реальний світ просто є тим, чим його уявляє більшість людей.

Семпсон скривився й мовив:

— Я ж вам казав, що метафізика — не моє. Але, гадаю, це можна вважати прийнятним наочним доказом.

— Так... Але, док, якщо припустити, що всі ці спостерігачі помиляються? Наприклад, припустімо існування безлічі світів і багатьох реальностей, а не однієї! Припустімо, що це просто одна довільна сутність з нескінченної кількості сутностей? Або припустімо, що природа самої реальності здатна змінюватися і що я певним чином можу сприймати ці зміни?

Семпсон зітхнув. Витяг маленького зеленого кажана, що тріпотів крильцями в нього під піджаком, і неухважно лягнув по ньому лінійкою.

— Отож-бо, — підсумував він, — я не можу спростувати жодного з ваших припущень. Гадаю, Томе, ліпше нам обговорити ваше сновидіння.

Ланіган скривився.

— Я справді не хотів би цього. Я відчуваю...

— Розумію, що ви відчуваєте, — пербебив Семпсон і ледь помітно всміхнувся, — але ж так ми змогли б усе довести або спростувати раз і назавжди, чи не так?

— Гадаю, так, — погодився Ланіган. Нарешті зважився і почав розповідати:

— Отже, мій сон починається так...

Щойно Ланіган заговорив, його охопив уже добре знайомий жах. Він відчув раптове запаморочення і нудоту. Спробував підвестися з дивана. Обличчя лікаря розпливалося. Він бачив полиск металу й чув слова Семпсона:

— Постарайтеся заспокоїтись... короткочасний напад... спробуйте згадати щось приємне.

По тому чи то Ланіган, чи світ, чи вони обидва зникли...

Або до Ланігана повернулася свідомість, або, можливо, світ виринув із небуття, або сталося те й те разом. Напевне, збіг певний час, а, може, й ні. Щось могло відбутися, а, могло, не відбутися нічого. Ланіган сів і подивився на Семпсона.

— Як ви тепер почуваетесь?— запитав лікар.

— Зі мною все гаразд, — відповів Ланіган. — Що трапилося?

— Вам стало зле. Не переймайтеся.

Ланіган знову ліг і спробував заспокоїтись. Лікар сидів за столом, щось занотовував. Ланіган порахував до двадцяти із заплющеними очима, потім обережно розтулив повіки. Семпсон і далі писав.

Ланіган роззирнувся кімнатою, нарахував п'ять картин на стінах, перелічив їх ще раз, подивився на зелений килим,

насупився й знову заплющив очі. Цього разу порахував до п'ятдесяти.

— Ну, бажаєте про це поговорити? — запитав Семпсон, коли нарешті впорався зі своїми записами.

— Ні, не зараз, — мовив Ланіган. (П'ять картин, зелений килим.)

— Будь ласка, як скажете, — погодився лікар. — Гадаю, наш час майже повністю вичерпано. Але якщо потрібно полежати в передпокої ...

— Ні, дякую, я піду додому, — сказав Ланіган.

Він підвівся, пройшов зеленим килимом до дверей, озирнувся на п'ять картин і на лікаря, який заспокійливо посміхнувся йому. Ланіган вийшов з кабінету, попрямував передпокоєм до вхідних дверей, далі коридором до сходів, спустився ними й опинився на вулиці.

Ланіган ішов і дивився на дерева. Зелене листячко передбачувано легенько тріпотіло від подиху легенького вітерцю. Транспорт рухався згідно зі здоровим глуздом — у одному напрямку одним боком вулиці, у протилежному — іншим. Небо мало незмінний блакитний колір і вочевидь уже доволі давно. Сон. Він щипнув себе, чи йому наснилося, що щипнув? Не прокинувся. Він закричав, чи йому наснилося, що закричав? І знову не прокинувся.

Ланіган опинився на вулиці зі свого нічного жаху. На перший погляд вона нагадувала звичайну міську вулицю. Бруківка, машини, люди, будівлі, небо над головою, сонце в небі — все мало цілком нормальний вигляд.

За винятком того, що тут нічого не відбувалося. Асфальт не розступався під ногами в Ланігана. Над головою в нього височіла будівля Першого Національного міського банку. Вона була на цьому самісінькому місці й учора, що вже доволі неприємно, але ще гірше, що вона тут стоятиме й завтра, і післязавтра, й через рік. Зведена 1892 року, вона завше залишатиметься безглуздою, позбавленою будь-яких перспектив і ніколи не стане гробницею, літаком чи кістяком доісторичного монстра. З божевільною впертістю зберігаючи свою стабільність, вона буде тупо однією і тією самою будівлею з бетону та сталі, допоки не прийдуть чоловіки з інструментами й не почнуть терпляче її руйнувати.

Ланіган ішов цим застиглим скам'янілим світом під блакитним небом, оточеним на видноколі легким білим маревом, яке ніби обіцяло те, що ніколи не могло здійснитися. Транспорт рухався правим боком дороги, люди переходили вулицю на перехрестях, годинники показували до хвилини точний час.

Десь за містом розкинулася сільська місцевість, і Ланіган знав, що трава там не росте під ногами, вона просто стоїть. Тобто, вона, безумовно, росте, але непомітно, невідчутно для людини. І темні високі гори ніби застигли посеред руху гіганти, яким не судилося крокувати під золотавим (або фіолетовим, або зеленим) небом.

Доктор Семпсон колись сказав, що суть життя — це зміни. Суть смерті — непорушність. Навіть труп зберігає в собі рештки життя допоки розкладається, допоки сліпі личинки ще

бенкетують на ньому й мухи висмоктують сік із його нутрощів. Ланіган дивився на труп світу й розумів, що цей світ мертвий.

Ланіган закричав. Він кричав, аж поки навколо не зібрався натовп. Люди на нього дивилися (але нічого не робили й ні на що не перетворювалися), а потім прийшов поліцейський, як це й мало статися (але сонце жодного разу не змінило своєї форми), а потім швидка допомога примчала незмінною вулицею (але без музик і повій, на чотирьох колесах, а не на любих серцю трьох, чи двадцяти п'яти). Машина швидкої допомоги доправила його до будівлі, яка очікувано стояла на своєму місці, й там він багато спілкувався з людьми, які залишалися такими, як є, і жодного разу не змінилися. Вони запитували його про щось у кімнаті з незмінно білими стінами. І був вечір, і був ранок, і це був день перший.

ГРА, СХЕМА ПЕРША

Він почувався так, ніби ще не зовсім прокинувся. Причиною цього міг бути шок від того, що довелося йти темним коридором, перш ніж він випав з овальних дверей у раптову тишу й неосяжність арени. Кам'яні концентричні кола ярусів запаморочливо підносилися над головою кудись аж під небесне склепіння, фокусували тепло та енергію натовпу. Ранкове сонячне проміння зблискувало на білому піску, і якусь мить він не міг пригадати, де опинився.

Опустив погляд, щоб роздивитися себе — був у синій сорочці без коміра та червоних шортах, до його лівиці прикріплений шкіряний митаксл. У правій руці тримав чотирифутовий даенум, і цей приемний тягар заспокоював. Він мав на собі ще й захисні наколінники та щитки на ліктях, як того вимагали правила. На голові красувалася жовта шапочка з пір'ям. Правила цього не вимагали, але й не забороняли. Все це мало здаватися йому знайомим і вселяти впевненість. Але чомусь насправді він почувався розгубленим.

Перевірив сітку та кріплення мітакселу, переконався, що даенум може вільно рухатися навколо бронзової осі. Доторкнувся до талії, відчув звичну щільність прикріпленої до паска сентри, її шорстку внутрішню поверхню. Переконував себе, що все гаразд. Але не полишало неприємне, безглузде відчуття, що він ніколи раніше не був на арені, ніколи не чув про даенум і навіть не знав назви гри, в якій нині мав брати участь. Це здалося божевільною витівкою нервів, яку слід

ігнорувати. Він зухвало хитнув головою і зробив три кроки, ковзаючи своєю частиною майданчика, щоб перевірити підшипники на роликкових ковзанах.

Почувся гомін натовпу: як завжди, глядачі хвилювалися перед початком матчу. Еге ж, натовп здавався налаштованим вороже. Це, мабуть, через ковзани, авжеж, річ у ковзанах. Ковзани порушували традицію, натовп нізащо не міг цього пробачити. Але хіба глядачі не розуміють, що грати на ковзанах навіть складніше, ніж без них? Хіба не зрозуміло, як непросто відбити з льоту нижній удар, якщо ковзани при цьому відкочуються назад? Хіба не всім відомо, що перевага у швидкості зводиться нанівець жорсткішим суддівством? Звісно, кожному має бути зрозуміло, що він із таким самим успіхом міг би перемагати й без ковзанів!

Він витер чоло й зиркнув у бік глядацьких трибун. Троє суддів зайняли свої місця; спостерігали за ним крізь щілини для очей у прикрашених пір'ям масках. Жінка із зав'язаними очима потягнулася до високого плетеного кошика, вибрала м'яча та кинула йому.

Він зважив у руці м'яч, який мав форму приплющеного сфероїда. Такий непросто подавати й ще важче відбивати. Побачив, що супротивник чекає по інший бік майданчика: ледь зігнув коліна й нахилився вперед. Тож він підкинув м'яча й швидко, не замислюючись, ударив по ньому даенумом. Натовп замовк, спостерігаючи, як крутиться м'яч, пролітаючи за три фути над землею. Він налаштував нахил мітакселу, це була звична операція, але зненацька вона викликала напад відчаю:

здалося, що нині не його день, не його тиждень, не його рік, і навіть, можливо, не його десятиліття...

Він опанував себе, дозволив даєному зісковзнути до краю осі й відбив подачу. М'яч відлетів мов поранений птах, і натовп зайшовся вдоволенням реготом. Адже це був хитромудрий, вправний удар: м'яч ніби ожив перед сіткою (його фірмова подача!), підскочив угору та вперед, зачепив його суперника, який грав без ковзанів.

На мить він відвернувся, знову почув ревіння натовпу й зрозумів, що його супротивник якимось дивом зумів відбити подачу. Побачив, як м'яч, обертаючись тепер в інший бік, повільно наближається до нього. Повернення подачі суперником було абияким, він міг легко відбити цього м'яча й здобути психологічну перевагу. Але вирішив пропустити його повз себе до заднього бортика, й тепер, мабуть, перевагу отримав супротивник.

Він почув невдоволений свист, але проігнорував його. Сьогодні було до біса спекотно, в нього боліли ноги, його нудило. Уже не вперше відчув, що ці змагання починають здаватися безглуздими. Якщо поміркувати, хіба не смішно, що дорослий чоловік аж так серйозно переймається грою! Зрештою, життя — це щось більше за гру, життя — це любов і діти, красивий захід сонця та смачна їжа. Чому ці змагання стали для нього сенсом усього?

У гру ввели іншого м'яча, великого, м'якого, без чіткої форми й надто легкого; зовсім не його м'яч. Не вдасться зробити з таким нічого путнього. Він скористався своїм привілеєм і відмовився від цього м'яча, спересердя так само

відхилив і два наступні, хоча останній, можливо, підійшов би. Але він дозволив забрати й цього м'яча, розвернувся на ковзанах і підкотив до лави збоку майданчика. Матч заледве розпочався, а в нього вже боліло праве плече й дуже дошкуляла спрага.

Затулився від сонця мітакселем, випив склянку води, яку подав працівник клубу, і попросив ще одну. Не знав, як до цього поставляться судді, можливо, вважатимуть, що він затягує матч. Але дарма, йому потрібен час, щоб продумати свою стратегію; кортіло скласти певний план гри. Навіть не план чи схему (попри поради деяких видатних професіоналів), а просто загальну стратегію, гнучку, засновану на основних принципах вдалої гри з урахуванням всієї наявної в нього інформації. Зазвичай він не потребував визначеного плану. Як і будь-який професіонал, міг би грати з планом чи без нього, напідпитку, хворий і навіть ледь живий. Міг при цьому не перемогти, але грати був готовий завжди. Саме це й означає бути професіоналом.

Він озирнувся, розглянувся ареною, подивився на заштриховані квадрати, на заборонену чорну зону, на червоно-сині смуги нейтральної території. Але зненацька виявилось, що він не може пригадати правил, згадати, як нараховуються бали, не знає, що дозволено, а що вважається порушенням. Охоплений панікою, побачив себе ніби збоку: дивний чоловік у спортивному костюмі, який утримує рівновагу на роликівих ковзанах перед вороже налаштованим натовпом і збирається долучитися до гри, про яку ніколи раніше не чув. Він допив другу склянку води й покотив назад, на майданчик. У роті

відчувався кислий присмак, піт заливав очі. Коли він зробив широкий крок, мітаксл рипнув, а даєнум ляснув по нозі мов підбитий птах. Подали новий м'яч, схожий на якусь бісову пігулку, нікчемний м'яч, незручний навіть для нього, визнаного приборкувача незручних м'ячів. Такого м'яча годі намагатися докинути до сітки, а про те, щоб перекинути через неї — що й казати! Звісно, якби йому все-таки вдалося це зробити... Але в нього ніколи таке не вийде. Він спробував переконати себе, що гра важливіша за виграш. Підняв м'яча, перекинув сентру в захисне положення, прийняв позу для подачі... І кинув м'яча додолу.

Натовп вражено замовк.

«Послухайте, що я маю казати, — промовив він, і голос його сягнув найвищих рядів трибун, що потопали в сонячному промінні, — я заздалегідь попередив організаторів матчу, що наполягаю на встановленні сонцезахисного екрана. Зауважте, що його наразі тут так і немає. Сподіваючись на цей екран, я не одягнув сонцезахисних окулярів. Отже, це порушення договору. Пані та панове, перепрошую, але сьогодні, на жаль, гра не відбудеться».

Він вклонився, скинувши свою оздоблену пір'ям шапочку. Почувся гомін, кілька окремих гучних вигуків, але загалом його заяву сприйняли спокійно, вона не викликала у натовпу глядачів значного протесту. До таких випадків всі вже звикли — хоча він був знаний завдяки тому, що кожного дня з'являвся на ігровому полі за будь-якої погоди, незважаючи на дощ чи палюче сонце, та до кінця доводив не більш ніж десяток матчів за рік. Йому не доводилося цього робити, адже подібних

прецедентів було безліч, ви можете самі переглянути колонку з результатами ігор у будь-якій газеті й побачити, скільки там прочерків. Навіть у найперших в історії писемних згадках про ігри, вирізьблених на каменях, які зберігаються в музеях, навіть там, ви можете побачити, що легендарні гравці давнини не завжди з'являлися на змагання.

Однак усе ж таки він почувався ніяково. Судді встали, він уклонився їм, але вони вдали, що не помітили вітання.

Він відвернувся і випив ще склянку води. Коли підняв погляд, його супротивник уже пішов. Він повернувся на поле й почав тренуватися: кидав м'яча в стіну, плавно ковзав туди-сюди гладенькими плитками, приймав відбиті удари та дивувався з власної майстерності. Зараз почувався добре й шкодував, що цей матч не зараховано. Але, як то мовиться, «Нам значно легше все вдається, якщо від цього небагато залежить».

Наприкінці дня пісок на майданчику потемнів, зрошений краплями його поту та крові. Але нічого з цього не зараховувалося, тому він ігнорував поодинокі оплески. Усвідомлював, що тренується, аби лишень чимось займатися, зберігати самоповагу та переконувати себе, що він міг би таки зіграти й перемогти в цьому матчі.

Однак у будь-якому разі він уже стомився. Повернувся до роздягальні, переодягнувся та задніми дверима вийшов на вулицю. На його подив, там було вже темно.

Коли це встигло посутеніти? І що він робив цілісінький день? Було важко в таке повірити, здавалося, що він брав участь

у якомусь дивному змаганні, хоча й не мав цілковитої впевненості.

Удома хотів розповісти дружині про гру, але не міг придумати, що саме і як їй розповідати, тому не сказав нічого. І коли дружина запитала, як у нього справи на роботі, відповів, що все гаразд, і тому обоє зрозуміли: щось таки не гаразд. Принаймні, не цього разу, не сьогодні.

ДОКТОР ЗОМБІ ТА ЙОГО МАЛЕНЬКІ ВОЛОХАТІ ДРУЗІ

Гадаю, тут я можу почуватися в безпеці. Наразі живу в невеличкому помешканні на північний схід від Сокало, в одній із найстаріших частин Мехіко. Як і будь-якого іноземця, насамперед мене вражає, як ця країна, на перший погляд схожа на Іспанію, насправді відрізняється від Іспанії. Вулиці Мадрида — лабіринт, який заводить вас дедалі глибше до прихованих осередків нудних таємниць, що пильно охороняються. Приховування банальностей, безумовно, є спадщиною маврів. Тимчасом вулиці Мехіко — обернений лабіринт, який веде вас назовні до гір, до відкритості, до одкровень, які, однак, залишаються незбагненними. У Мехіко ніщо не приховується, але при цьому так само важко все зрозуміти. Це стиль індіанців, колишніх і сучасних, — захист, заснований на відкритості, прозорий захист, подібний до захисту актиній.

Я вважаю такий стиль життя цілком виправданим і відповідним до обставин. Згоден з життєвими правилами, які зародилися в Теночтітлані або Тлакскалі. Я нічого не приховую, і таким чином вдається приховати все.

Як часто я заздрив шахраєві, якому нема чого приховувати, окрім свого недолугого шахрайства! Декому з нас щастить менше, якщо він володіє секретами, які не помістяться ані в кишені, ані в шафи, таємницями, що не зможуть поміститися навіть у наших вітальнях або сховатися в наших дворах. Барон Жиль де Ре для приховування своїх таємниць потребував би

окремого кладовища, ледь не такого завбільшки, як Пер Ла Шез. Мої власні потреби скромніші, але не набагато.

Я людина не товариська. Мріяв про будиночок у віддаленій місцевості, на безплідних схилах вулкана Істаксіватль, де не було б жодного іншого людського житла за милою в будь-якому напрямку. Але це з мого боку божевілья. Поліція припустила б, що чоловік, який так усамітнюється, має що приховувати. Це так само справедливо, як і банально. Ох, ці мені ввічливі й невблаганні мексиканські поліцейські! Як вони не довіряють іноземцям і як це правильно! Вони під певним приводом обшукали б мій самотній будиночок, і правда вийшла б назовні та спричинила сенсаційні публікації в газетах днів на три.

Я уникнув цього викриття, або, принаймні, на певний час відтермінував його, бо мешкаю наразі тут. Навіть Гарсія, найзавзятіший поліцейський у моєму районі, не йме віри, що я використовую своє невеличке помешкання для таємних жахливих, пекельних експериментів, як у поширених чутках.

Двері до мого помешкання зазвичай не замкнені. Коли крамарі доправляють мені провізію, запрошую їх увійти. Вони цього ніколи не роблять, бо щиро поважають приватне життя людини. Але я їм завше це пропоную.

У помешканні три кімнати, розташовані одна за одною. У першу можна потрапити з кухні. Далі йде вітальня, а ще далі — спальня. У кожній кімнаті є двері, жодні з яких я ніколи не причиняю повністю. Можливо, я зайшов надто далеко, бо зробив свою відкритість фетишем. Адже якби хтось коли-небудь пройшов моїм помешканням аж до спальні та зазирнув до неї, мені, мабуть, залишалося б тільки вчинити самогубство.

Але досі мої відвідувачі ніколи не потикалися далі кухні. Гадаю, вони мене бояться.

А чому б і ні? Я й сам себе боюся.

Те, над чим я працюю, змушує мене до дивного способу життя. Мені доводиться харчуватися винятково вдома. З мене кепський кухар; у нікчемній забігайлівці поблизу готують ліпше. Навіть вуличні продавці пересмаженого тако перевершують мене.

Але ще гірше те, що я змушений вигадувати всілякі недолугі пояснення, чому саме завжди їм удома. Розповідаю своїм сусідам, буцімто лікар не дозволяє мені вживати ані спецій, ані перцю чилі, ані помідорів, ані солі... Чому? Через рідкісне захворювання печінки. Як я його підчепив? Отруївся зіпсованим м'ясом багато років тому в Джакарті...

Вам може здатися, що нічого складного в цьому немає. Але мені не так просто тримати в голові всі деталі. Брехун змушений жити, дотримуючись ненависної йому вигаданої послідовності своїх розповідей. Його роль стає для нього карою.

Сусіди легко приймають за правду мої кострубаті пояснення. Деякі недоречності в розповідях лише додають їм достовірності в очах цих людей, які вважають себе неперевершеними арбітрами істини, тимчасом як насправді їхні судження засновані лише на незначній правдоподібності.

І все ж таки, всупереч цьому, сусіди відчують у мені щось жахливе. Різник Едвардо одного разу запитав: «Чи знаєте, докторе, що зомбі не можуть вживати солі? Ви часом не зомбі?».

Звідкіля це він дізнався про зомбі? Із кіно, гадаю, або з коміксів. Я бачив, як старенькі бабусі, коли я їх проминаю, роблять певні жести, щоб відвернути пристрїт, і чув, як діти шепочуться в мене за спиною: «Доктор Зомбі, доктор Зомбі».

Старенькі та дітлахи! Саме вони є носіями тієї дешиці мудрості, якою володіє ця раса. Та й різники на дечому знаються. Насправді я ні доктор, ані зомбі. Однак бабусі й діти цілком мають рацію. На щастя, їх ніхто не слухає. Тому я й далі харчуюся з власної кухні — їм баранину, свинину, кролятину, яловичину, телятину, курятину, а іноді й оленину. Лише завдяки цьому я можу замовити додому необхідну кількість м'яса для прогонування моїх тварин.

Один чоловік віднедавна почав мене підозрювати. На жаль, це Дієго Хуан Гарсія, поліцейський. Гарсія — кремезний, широколиций стараний коп. У районі поблизу Сокало він вважається непідкупним — ну чисто ацтекський Катон, але не такої жажливої вдачі. Постачальниця овочів, мабуть, закохана в мене, розповіла про підозри Гарсії: буцімто я можу виявитися німецьким військовим злочинцем.

Це дивовижне припущення хибне фактично, але на інтуїтивному рівні в ньому криється істина. Гарсія майже впевнений, що він якимось чином натрапив на правильний здогад. Він би вжив щодо мене певних заходів, якби не заступництво сусідів. Швець, різник, чистильник взуття й особливо постачальниця овочів — усі за мене поручилися. Вони буржуа-раціоналісти й вірять у власне бачення моєї натури. Запевняють Гарсія: «Хіба для вас не очевидне те, що цей

іноземець — тиха, щиросердна людина, безневинний учений, мрійник?».

Хоч як це дивно, вони теж помиляються фактично, але інтуїтивно мають рацію. Мої шановні сусіди звертаються до мене «доктор», а іноді — «професор». Ці почесні ступені вони мені присвоїли спонтанно, як нагороду за мою зовнішність. Я їх не заохочував до цього, але й не відмовляв. «Сеньйор доктор» — це ще одна маска, за якою я можу сховатися.

Гадаю, що справді в їхніх очах маю вигляд доктора — високе світле чоло, сиве волосся стирчить навкруг лисини, суворе зморшкувате квадратне обличчя. І ще мій європейський акцент, старанна побудова іспанських фраз, відсторонений вигляд... І мої окуляри в золотій оправі! Ким би ще я міг бути, як не доктором, до того ж, німецьким?

Такий образ вимагає відповідного заняття, і я позиціоную себе як ученого з університету в творчій відпустці. Розповідаю всім, що пишу книгу про тольтеків. Книгу, в якій наводжу докази культурного зв'язку між цією загадковою расою та інками.

«Так, панове, сподіваюся, моя книга спричинить неабиякий фурор у Гейдельберзі та Бонні. Вона збудить багатьох із тих, хто цікавиться цим питанням. Ця моя робота, без сумніву, може привести до несподіваних висновків. Бачте, моя теорія може похитнути всю історію доколумбової епохи...».

Я підготував цей свій образ ще до приїзду в Мексику. Прочитав Стівенса, Прескотта, Ваяна, Альфонсо Касо. Навіть завдав собі мороки з переписуванням частини скандальних тез Дреера про культурну дифузю, в яких він наводить свідчення

культурного обміну між майя і тольтеками. Таким чином я отримав опус на вісімдесят рукописних сторінок, який міг видавати за власний. Цей незавершений рукопис може слугувати для пояснення причин мого перебування в Мексиці. Будь-хто помітить сторінки з розумним текстом, розкидані в мене на столі, та збагне, хто я такий.

Я гадав, що цього достатньо, та не врахував усіх можливих труднощів, пов'язаних із моєю роллю. Сеньор Ортега, мій бакалійник, також цікавиться історичними дослідженнями доколумбових часів. Він викликає в мене занепокоєння своїми знаннями в цій галузі. Сеньор Андраде, перукар, народився в Пуебло, за п'ять миль від руїн Теотіуакана. А маленький Хорхе Сільверіо, хлопчик, мама якого працює в тортілерії, мріє навчатися у відомому університеті й скромно запитує, чи не можу я допомогти йому завдяки своєму впливові у Бонні...

Я став жертвою очікувань своїх сусідів. Я став їхнім професором і не належу сам собі. Через них я змушений проводити нескінченні години в Національному музеї антропології та витрачати цілі дні на поїздки до Теотіуакана, Тули, Ксохікалько. Мої сусіди змушують мене наполегливо працювати над науковими дослідженнями. І я справді став тим, ким хотів здаватися — фахівцем, який опанував знання вражаючого обсягу й нині не на жарт на цьому схиблений.

Ця роль проникла в мою сутність, змішалася з нею і перемінила мене так, що нині я насправді вірю в гаданий взаємний культурний вплив тольтеків та інків, маю незаперечні докази і серйозно розглядаю можливість публікації своїх висновків...

Хоча все це мене стомлює і відволікає від головної справи.

Нещодавно я добряче перелякався. Власниця будинку, сеньйора Ельвіра Макіас, перестріла мене на вулиці й почала вимагати, що я позбувся свого собаки.

— Але, сеньйоро, я не маю собаки.

— Вибачте, сеньйоре, але у вас є собака. Я чула вчора ввечері, як він скавучав і дряпав ваші двері. Мої правила, які запровадив ще бідолашний чоловік-небіжчик, прямо забороняють...

— Шановна сеньйоро, ви помиляєтеся. Можу вас запевнити...

І тут я побачив, що неминучий мов смерть Гарсія у свіжій, випраній і напрасованій сорочці кольору хакі наближається до нас вулицею Делікадо та починає прислухатися до нашої розмови.

— Щось шкреблося? Можливо, це були терміти, сеньйоро, чи таргани.

Вона похитала головою.

— Це був інший звук.

— Я скажу вам, що, на жаль, у вашому будинку повно щурів.

— Я дуже добре знаю, як пищать і шкребуться щури, — не здавалася сеньйора Ельвіра, — але це було зовсім інакше. У вашій квартирі скавучав і шкрібся саме собака. Але як я вам уже казала, я дотримуюся повної заборони на проживання в будинку домашніх тварин.

Гарсія спостерігав за мною, і я помітив у його очах відображення моїх злочинів у концтаборах Дахау, Берген-Бельзені та Терезієнштадті. Я хотів би сказати йому, що він

помиляється, що я сам — одна із жертв. У роки війни я був в'язнем концтабору Тжіладжап на Яві.

Але зрозумів, що конкретні факти не мають значення. Мої злочини проти людства справді реальні — Гарсія цієї миті підсвідомо відчуває весь жах не колишніх подій, а тих, які ще тільки мають відбутися.

Я, можливо, тієї миті зізнався б йому в усьому, якби сеньйора Ельвіра сама не звернулася до Гарсії:

— Ну, що мені з цим робити? Він тримає собаку, можливо, навіть двох, він тримає Бог знає кого в тім його помешканні. Що тут можна вдіяти?

Гарсія нічого їй не відповів. Його незворушне обличчя нагадало мені кам'яну маску бога Тлалока з музею в Чолулі. Я ж у відповідь на її слова вирішив і далі дотримуватися того прозорого захисту, за яким приховую свої секрети. Я стиснув зуби, роздув ніздрі й спробував зімітувати іспанську лють.

— Собаки? — заволав я. — Зараз покажу вам собак! Приходьте і обшукайте мою квартиру! Я заплачу вам по сотні песо за кожного собаку, якого ви знайдете, і по двісті за кожного породистого, якщо такі виявляться. Ви теж приходьте, Гарсіє, і приводьте всіх своїх колег. Може, я в себе тримаю ще й коня? Чому б ні? А може, свиню? Приводьте з собою свідків, репортерів із газет, я хочу, щоб про мій звіринець дізналися всі.

— Заспокойтеся, — мовив Гарсія, на якого моя вдавана лють не справила жодного враження.

— Я заспокоюся тоді, коли ми все з'ясуємо з цими собаками, — вигукнув я. — Сеньйоро, можете оглянути мої кімнати й пошукати під ліжком витвори ваших галюцинацій. І якщо

нічого не знайдете, то ви люб'язно повернете мені решту орендної плати за цей місяць та завдаток на наступний, і я піду жити деінде разом зі своїми невидимими собаками.

Гарсія зацікавлено мене розглядав. Напевне, спостерігав на своєму віку не одну подібну браваду. Свого часу така поведінка була типовою для певного виду злочинців. Він запропонував сеньйорі Ельвірі:

— Ну, що, підемо подивимося?

Власниця будинку мене здивувала: зовсім несподівано вона мовила:

— Та ні, звісно! Сеньйор мене переконав.

Вона відвернулася й пішла геть.

Я намірився був блефувати й далі, наполягати, щоб Гарсія обшукав моє житло, якщо він не цілком задоволений. Але, на щастя, вчасно зупинився. Гарсія не належить до шанувальників секретів приватного життя. І його не злякало б те, що він може виставити себе дурнем.

Я заявив, що стомився та збираюся йти спати. На цьому сцена закінчилася.

Цього разу я замкнув вхідні двері. Ледь-ледь не вскочив у халепу. Адже поки ми вели цю розмову, бідолашній істоті вдалося перегризти повідець і вона померла на кухонній підлозі.

Я повівся з нею у звичайний спосіб: згодував іншим. По тому став удвічі обачнішим. Придбав радіо, щоб приховати будь-які звуки. Постелив грубі солом'яні мати під клітки. Щоб мене не виказав запах, маскував його міцним тютюном.

Дивною іронією можна вважати те, що в утриманні собак запідозрили саме мене. Собаки — мої непримиренні вороги. Вони відчувають, що відбувається в моєму помешканні. Вони спільники людства. Собаки — тварини-ренегати, так само, як я — людина-ренегат. Якби собаки могли розмовляти, вони поквапилися б до поліційного відділку з доносами на мене.

Коли нарешті розпочнеться війна проти людства, собакам доведеться стояти пліч-о-пліч зі своїми господарями чи загинути разом із ними.

Трішечки обережного оптимізму — останній виводок був доволі перспективним. Четверо з дванадцяти вижили й зросли гладкими, розумними та дужими. Але вони не такі люті, як я очікував. Ця частина їхнього генетичного спадку здається втраченою. Мене вони насправді люблять, як і належить собакам! Але це, безумовно, можна буде з них вивести.

Людство має жахливі легенди про гібриди, отримані від схрещування різних видів тварин. Серед них — химера, грифон та сфінкс. Мені здається, що вигадки про цих стародавніх чудовиськ можна умовно назвати спогадами про майбутнє, так само, як і передчуття Гарсії щодо моїх поки не вчинених злочинів.

Пліній і Діодор описують жахливих виплодків верблюда й страуса, лева й орла, коня, дракона й тигра. Що б вони подумали про помісь росомахи та щура? І що подумав би сучасний біолог про ці створіння?

Учені заперечуватимуть їхнє існування, навіть коли мої звірі, схожі на чудовиськ із стародавньої геральдики, проникнуть до малих і великих міст. Жодна розумна людина не

повірить у істоту завбільшки як вовк, дику та хитру мов росомаха й соціально пристосовану як щур. Переконаний раціоналіст заперечуватиме існування цього незбагненого, апокрифічного звіра, навіть коли він роздиратиме горло цьому самому раціоналістові.

І його скептицизм цілком обґрунтований. Такий продукт міжвидової гібридизації був неможливим, поки мені минулого року не вдалося його створити.

Секретність може пояснюватися необхідністю і зберігатися за звичкою. Я помітив, що навіть у цьому щоденнику, де мав намір розповісти все, я не вказав причин, які спонукали мене до створення монстрів, а також того, що збираюся з ними робити.

Вони мають розпочати виправдовувати своє призначення приблизно за три місяці, на початку липня. На цей час місцеві жителі зможуть помітити зграї тварин, які почнуть з'являтися в нетрях навколо Сокало. Описи будуть невиразними, але люди зауважуватимуть розмір цих істот, їхню лютість і невловимість. Повідомлять у відповідні урядові установи, газети відстежуватимуть подібні випадки. Спочатку, напевне, грішитимуть на вовків чи диких собак, попри неприродний вигляд нових звірів.

Випробують стандартні методи знищення, але марно. Загадкові істоти заповонять столицю, а потім і заможні передмістя Педрегаль та Койоакан. На той час стане відомо, що вони всеїдні, як і людина. Виникне підозра (цілком справедлива), що вони мають надзвичайно високий показник відтворення.

Можливо тоді ж визначать високий ступінь їхнього інтелекту.

Залучать збройні сили, але також без результату. Доеднуються повітряні війська, але що вони мали би бомбардувати? Ці створіння не можуть стати мішенню для звичайної зброї. Вони житимуть у стінах, під меблями, у шафах. Вони завше ховатимуться від стороннього ока.

Отрута? Але ці гібриди їдять те, що ви від них ховаєте, а не те, що ви їм пропонуєте.

У серпні ситуація цілком вийде з-під контролю. Армія символічно контролюватиме Мехіко, але когорти звірів захоплять Толуку, Ікстапан, Тепальсінго, Куернаваку, про них повідомлятимуть у Сан-Луїс-Потосі, в Оаксаці та Веракрусі.

Залучать науковців, вони розроблятимуть термінові плани боротьби, до Мексики з'їдуться фахівці з усього світу. Звірі не проводитимуть конференцій і не публікуватимуть маніфестів. Вони просто плодитимуться й поширюватимуться, на північ, аж до Дуранго, і на південь, до Вільєрмоси.

США приймуть рішення закрити свій кордон, і це стане ще одним суто символічним кроком. Звірі досягнуть П'єдрас-Неграса, перетнуть кордон у районі Ігл-Пас, ні в кого не запитуючи дозволу, з'являться в Ель-Пасо, Ларедо, Браунсвіллі.

Вони мчатимуть, долаючи рівнини й пустелі, ніби вихор, вдиратимуться до міст, неначе хвилі припливу. Маленькі волохаті друзі доктора Зомбі прийдуть, щоб залишитися назавжди.

І людство зрештою усвідомить, що проблема полягає не в тому, щоб винищити цих істот. Ні, проблемою стане те, як

запобігти знищенню цими істотами людини.

Цього можна буде досягти, я нітрохи не сумніваюся. Але це вимагатиме від людського роду всіх можливих зусиль і неабиякої винахідливості.

Ось чого я прагну досягти розведенням монстрів.

Адже, зрозумійте, щось уже потрібно робити. Я хочу, щоб мої гібриди виступили як противага для стримування нічим не обмеженого технічного поступу людства, здатного призвести до знищення Землі, а з нею і самих людей. Я вважаю мою роботу етично виправданою. Зрештою, хіба людина має право винищувати будь-який вид, якщо їй заманеться? Чи повинні всі створіння служити лише для здійснення її необдуманих намірів, або бути знищеними? Хіба не всі форми життя мають право на існування — абсолютне право без жодних умов?

Попри мої екстремальні заходи, це принесе користь людству. Нікому більше не доведеться турбуватися через водневі бомби, біологічну зброю, дефоліацію, забруднення середовища, парниковий ефект і таке інше. За нетривалий час цей клопіт стане історією. Людина повернеться до життя в злагоді з природою. Вона так само залишиться унікальним розумним хижакком, але тепер підлягатиме певному контролю та матиме противагу, якої раніше уникала.

Її найцінніша свобода залишиться при ній, вона все одно матиме змогу вбивати, але просто втратить здатність до винищення.

Виявилось, що жахливою загрозою для дихальної системи моїх тварин стала пневмонія. Вона вбила всіх. Учора останній звір підняв голову й глянув на мене своїми великими світлими

очима. Він простягнув лапу, витяг кігті й легенько шкрябнув моє передпліччя. Я заплакав, бо зрозумів, що бідолашний лише хотів зробити мені приємність: знав, як я прагну бачити в ньому жорстоку, невблаганну кару людства.

Це коштувало звірові останніх сил. Дивовижні очі заплющилися. Він ледь смикнувся й помер.

Пневмонія, звісно, насправді не є вичерпним поясненням загибелі тварин. Окрім іншого, вони просто не мали достатньої волі до життя. Жоден вид не має достатньої життєвої сили звідтоді, як людина захопила Землю. Раби-єноти досі мешкають у наполовину знищених лісах Адірондаку, раби-леви ще нюхають бляшанки з-під пива у парку Крюгер. Вони, як і решта звірів, існують лише завдяки нашому потуранню, як тимчасові поселенці на нашій території. І вони це відчують.

За таких обставин годі шукати достатньої волі до життя та сили духу в будь-яких інших представників живого світу, окрім людини. Сила духу властива переможцям.

Зі смертю мого останнього звіра для мене теж усе скінчилося. Я надто стомлений і пригнічений, щоб починати все наново. Шкодную, що не зміг допомогти людству. Жалкую, що не допоміг левам, страусам, тиграм, китам та іншим видам, яким загрожує вимирання. Але найбільше шкода, що мені не вдалося допомогти горобцям, воронам, щурам та гіенам — наброду Землі, тваринному сміттю, яке існує, здається, лише для того, щоб людина його винищувала. Найщиріше я завжди співчував тим, хто опинився поза законом, покинутим та нікчемним, до категорії яких належу сам.

Чому вони вважаються шкідниками лише тому, що не служать людині? Чи не всі форми життя мають право на існування — абсолютне право без жодних умов? Чи повинні всі створіння існувати лише для того, щоб служити одному виду або бути знищеними?

Сподіваюся, серед людей має знайтися той, хто поділяє мої почуття. Я прошу його вступити в бій, стати партизаном у боротьбі проти власного виду, протистояти йому так, як протистояв би найжахливішій пожежі.

Ці записи зроблені саме для такого гіпотетичного однодумця.

Що ж до мене, то нещодавно Гарсія з іншими представниками влади завітали до мого помешкання для «звичайної» інспекції. Знайшли тіла кількох моїх гібридів, яких я ще не встиг знищити. Мене заарештували й звинуватили в жорстокому поводженні з тваринами та в облаштуванні бійні без відповідної ліцензії.

Я визнав свою провину за цими звинуваченнями. Попри те, що вони хибні, вважаю їх за суттю неспростовно справедливими.

ВБИВЧА ЛОГІКА

Після посадки на Регул V члени експедиції розбили табір і активували ПР-22-0134, робота для охорони периметра, якого назвали Максом. Це був керований голосовими командами двоногий механізм чотири фути заввишки з функцією охорони табору від вторгнення інопланетян у разі їх існування. Металевий корпус Макса від початку був сірий, але під час тривалої подорожі члени команди перефарбували його в ніжно-блакитний колір. Вони вважали робота добрим і розумним маленьким металевим чоловічком, таким собі гномиком, мініатюрним Залізним дроворубом з країни Оз.

Уявлення, звісно ж, було хибним. Їхній робот не мав жодної з приписаних йому рис. Розумовими здібностями ПР-22-0134 не перевершував комбайна «Мак Кормік» і був приблизно такий само добрий, як автоматизований металургійний завод. З точки зору моральних якостей можна порівняти його з турбіною або радіоприймачем, але в жодному разі не з людиною. ПР-22-0134 лише трішки нагадував її своїм зовнішнім виглядом.

Маленький ніжно-блакитний червоноокий Макс увімкнув датчики й закружляв периметром табору. Капітан Бітті з лейтенантом Джеймзом на аероскутері вилетіли в тижневу розвідку. Наглядати за табором залишився лейтенант Галлоран.

Лейтенант був невисоким кремезним чоловіком, веселим та кмітливим, із грудьми, що нагадували барило, кривими ногами й веснянкуватим обличчям. Він пообідав, зробив пробу

радіозв'язку з дослідницькою групою, потім розклав шезлонг, уместився та почав милуватися краєвидом.

Регул V міг здатися привабливою місциною хіба що поціновувачам краси пустель. Зусібіч височіли розжарені сонцем скелі, громадилися каміння та застигла лава. Траплялися пташки, схожі на горобців, і тваринки, що нагадували койотів. Серед каміння подекуди ледь животіли кактуси. Галлоран звівся на ноги.

— Максе! Я зазирну за межі периметру. Ти тут усім керуватимеш, поки я не повернуся.

Робот відволікся від свого патрулювання.

— Так, сер, я тут керуватиму.

— Не дозволяй жодним інопланетянам сюди заходити, особливо двоголовим і з ногами задом наперед.

— Гаразд, сер.

Макс не розумів жартів, особливо коли йшлося про інопланетян.

— Чи знаєте ви пароль, пане Галлоране?

— Авжеж, Максе. А ти його знаєш?

— Знаю, сер.

— От і добре. До зустрічі.

І Галлоран вийшов із табору.

За якусь годину оглянув навколишню місцевість і не знайшов там нічого для себе цікавого, тож невдовзі повернувся. Задоволено глянув на ПР-22-0134, який і далі охороняв периметр. Це означало, що все гаразд.

— Вітаю, Максе, — обізвався він до робота. — Є якісь повідомлення для мене?

— Стій, ані руш! — вигукнув робот. — Назвіть пароль.

— Годі клеїти дурня, Максє. Я не налаштований на...

— Стояти! — закричав робот, коли Галлоран намірився перетнути периметр.

Лейтенант зупинився. Фотоелементи в очах Макса спалахнули, і ледь чутне подвійне клацання вказало на те, що його зброя активована. Галлоран вирішив діяти обережніше.

— Я стою на місці. Мене звати Галлоран. Адже так, Максику?

— Назвіть пароль, будь ласка.

— Дзвіночки, — мовив лейтенант. — Тепер, якщо ти не заперечуєш...

— Не перетинайте периметр, — заявив робот, — ваш пароль неправильний.

— А хай тобі грець. Я ж сам тобі його дав.

— Це був попередній пароль.

— Попередній? Ти з глузду з'їхав, якщо тільки він у тебе був, — обурився Галлоран. «Дзвіночки» — єдиний пароль, і ти не отримував після нього жодних нових, тому що їх просто не існує. Якщо тільки...

Робот чекав. Галлоран подумки розглядав різні неприємні припущення, які щойно у нього з'явилися, й нарешті висловив їх:

— Якщо капітан Бітті не дав тобі нового пароля перед своїм вильотом. Може, так і було?

— Саме так, — підтвердив робот.

— Я мав би подумати про це, — пробурмотів Галлоран.

Він посміхнувся, стримуючи роздратування. Раніше вже траплялися подібні проколи. Але в таборі завжди хтось був,

щоб їх виправити.

Однак особливих причин для хвилювання не було. Якщо подивитися на ситуацію спокійно, вона може здатися навіть кумедною. Все можна вирішити, якщо розумно підійти до справи.

Галлоран, звісно, знав, що ПР-роботи мають мінімальний рівень інтелекту.

— Максе, — почав він, — я зрозумів, як це могло статися. Капітан Бітті, напевно, дав тобі новий пароль. Але не сказав про це мені. Потім я теж припустився помилки, коли знехтував перевіркою паролю, перш ніж залишити периметр.

Робот жодним чином не реагував на його слова. Галлоран вів далі:

— Помилку в будь-якому разі легко виправити.

— Я щиро сподіваюся на це, — заявив робот.

— Авжеж, — погодився лейтенант, хоча й не надто впевнено, — ми з капітаном дотримуємося в цих питаннях встановлених процедур. Коли він дає тобі пароль, усно повідомляє його також і мені. Але про всяк випадок, якщо раптом станеться якесь непорозуміння, ось як зараз, він його ще й записує.

— Він це завжди робить? — запитав робот.

— Завжди, — запевнив Галлоран, — обов'язково. Сподіваюся, і цього разу також. Ти бачиш отой намет у себе позаду?

Робот розвернув один із датчиків, але другий залишився спрямованим на Галлорана.

— Бачу.

— Гарзд. Усередині, в наметі стіл. На ньому лежить сіра течка.

— Правильно, — підтвердив Макс.

— Чудово! У течці лежить аркуш із найважливішою інформацією — аварійними радіочастотами тощо. У верхній частині документа має бути чинний пароль, записаний червоним.

Робот витягнув свій датчик і сфокусував його на наметі, потім повернув на місце й звернувся до Галлорана:

— Правду кажете, все так і є, але це не має для мене жодного значення. Для мене важливе лише те, чи знаєте ви чинний пароль, а не те, де саме він записаний. Якщо ви можете назвати пароль, я повинен впустити вас до табору. Якщо ні, я вас сюди не впускаю.

— Це якийсь божевілля! — вигукнув лейтенант, — Максе, ти, пришелепуватий бюрократе, це я, Галлоран. Ти знаєш мене від того дня, коли тебе активували! Може, нарешті припиниш вдавати із себе Горацио на мосту***** і впустиш мене?

— Ви надзвичайно схожі на пана Галлорана, — визнав робот, — але я не уповноважений проводити тести на встановлення особи, і мені заборонено діяти на основі власних припущень. Єдине, що я можу прийняти за доказ, — це саме пароль.

Лейтенант стримав лють і, намагаючись не підвищувати голосу, мовив:

— Максе, друже, скидається на те, що ти вважаєш мене інопланетянином.

— Позаяк ви не знаєте пароля, — відповів Макс, — я змушений зупинитися саме на цьому припущенні.

— Максе! — вигукнув Галлоран і зробив крок уперед, — заради Бога!

— Не підходьте до периметра! — попередив робот, його датчики спалахнули. — Хоч би хто ви були, відступіться!

— Гаразд-гаразд, я відходжу, — швидко вимовив Галлоран, — не варто так нервуватися.

Він відступив від периметра й зачекав, поки датчики робота вгамуються. Тоді сів на камінь. Проблема постала перед ним із всією серйозністю.

Тисячагодинний день Регулу наближався до полудня. Подвійне сонце на мертвотно білому небі нависало над головою потворною білястою плямою, яка мляво рухалася над похмурим кам'янистим краєвидом, неухильно та невмолимо переслідуючи все, що там було живого.

Якийсь птах, що випадково залетів сюди, стомлено кружляв у сухому розжареному повітрі. Кілька дрібних тваринок скрадалися поміж скель від тіні до тіні. Схожа на росомаху істота, на яку ніжно-блакитний робот не зважав, гризла кілочок намету. Чоловік сидів на камені та спостерігав за роботом.

Галлоран, який уже почав потерпати від спеки та спраги, намагався зважити всі деталі своєї ситуації та знайти вихід.

Він хотів води. Незабаром вона стане вкрай потрібна. Він може померти від зневоднення.

Йому нічого не було відомо про те, чи є за межами табору джерело питної води, якого можна було б дістатися пішки.

У таборі води було скільки завгодно. Але він не міг туди потрапити через робота.

Бітті та Джеймз мають вийти з ним на зв'язок за три дні, але можуть і не стривожитися відразу, якщо він не відповість. Короткохвильові передачі нестабільно приймаються навіть на

Землі. З ним спробують зв'язатися ще раз увечері, а потім наступного дня. Якщо й тоді не отримають відповіді, товариші повернуться. Тобто це буде приблизно за чотири земні дні. Як довго він зможе протриматися без води?

Відповідь на запитання залежить від того, як швидко зневоднюватиметься організм. Коли загальна втрата рідини сягне від десяти до п'ятнадцяти відсотків маси тіла, це буде шок. Таке може трапитися надто швидко. Відомо, що бедуїни в пустелі можуть вижити без води двадцять чотири години. Мандрівники південним заходом США, які через вихід з ладу автомобільних двигунів намагалися пішки вийти з пустелі Мохаве, іноді не витримували й дня.

На Регулі V було так само гаряче, як і в Калахарі, а вологість повітря нижча, ніж у долині Смерті. День тут тягнувся трохи менше тисячі земних годин. Був саме полудень, тобто попереду на Галлорана могло чекати ще п'ятсот годин під невимовно жорстким сонячним промінням без будь-якого укриття.

Як довго він зможе протриматися? Один земний день. Ну, нехай два, за найбільш оптимістичною оцінкою. Отже, немає чого сподіватися на Бітті та Джеймза. Йому доведеться дістати воду з табору, і то якнайшвидше. Це означало, що він мусить знайти спосіб переконати робота.

Лейтенант вирішив діяти за допомогою логіки.

— Максе, ти ж знаєш, що я, Галлоран, залишив табір, і що я, Галлоран, за годину повернувся, і що це саме я, Галлоран, тепер стою перед тобою і не знаю пароля.

— Ваша інтерпретація доволі вірогідна, — визнав робот.

— Ну, тоді...

— Але я не можу виходити з імовірності, навіть дуже високої. Зрештою, я створений з урахуванням можливості зустрічі з інопланетянами, попри надзвичайно низьку ймовірність того, що таке коли-небудь станеться.

— Ти можеш принаймні принести мені води?

— Ні. Це суперечить наказу.

— Коли це тобі наказували не давати комусь води?

— Саме цього конкретно мені не наказували. Але висновок впливає з моєї основної директиви. Я не повинен допомагати або сприяти інопланетянам.

Після цього Галлоран розходився не на жарт, заговорив дуже швидко та голосно й набалакав чимало. Його гострі висловлювання були сповнені всіляких земних ідіом, але Макс їх ігнорував як кривдні, тенденційні та, з його погляду, геть необґрунтовані. За якийсь час інопланетянин, який називався Галлораном, зник з поля зору Макса за скельним масивом.

За кілька хвилин ця сама істота, насвистуючи, вигулькнула з-за скелі.

— Вітаю, Максе, — сказала істота.

— Вітаю вас, пане Галлоране, — відповів робот.

Лейтенант зупинився за десять футів від периметра.

— Ну, — сказав він, — я все оглянув, хоча тут немає на що дивитися. Нічого не сталося, поки мене не було?

— Сталося, сер, — доповів Макс, — інопланетянин намагався увійти до табору.

Галлоран здивовано підняв брови.

— Та що ти кажеш?

— Справді, сер.

— І який же з вигляду цей інопланетянин?

— Він був дуже схожий на вас, пане Галлоране.

— Святий Боже! — вигукнула лейтенант, — а як же ти дізнався, що це не я?

— Він намагався увійти до табору, не назвавши пароля. Такого, звісно, справжній пан Галлоран ніколи не зробив би.

— Авжеж, — погодився лейтенант, — чудова робота, Максику. Нам доведеться наглядати за тим хлопцем.

— Так, сер. Дякую, сер.

Галлоран недбало кивнув, задоволений собою. Він збагнув, що Макс, згідно з його налаштуваннями, сприймає кожну зустріч окремо й поводить відповідно до поведінки співрозмовника безпосередньо за цієї зустрічі. Так і мало бути, адже Максіві не дозволялися висновки на ґрунті попереднього досвіду.

Макс мав вбудовані в програму упередження. Згідно з ними він вважав, що земляни завжди знають пароль. З іншого боку, він вважав, що інопланетяни пароля не знають, але повсякчас намагаються проникнути в табір. Тому істота, яка не намагалася пройти в табір, мала вважатися такою, що не має властивого інопланетянам бажання силою вдиратися до табору, отже, мала сприйматися як землянин, поки не виявиться протилежне.

Галлоран вважав, що він непогано мислить як на людину, котра вже втратила кілька відсотків рідини. Наразі йому доводилося сподіватись, що план і далі працюватиме.

— Максе, — сказав він, — під час мого огляду я зробив одне доволі тривожне відкриття.

— Сер?

— Я виявив, що ми перебуваємо на межі розламу в корі планети. Ознаки цього такі помітні, що порівняно з ними розлам Сан-Андреас може здатися простою тріщиною.

— Це погано, сер. Чи значний ризик для нас?

— Можу побитися об заклад, що ризик для нас із тобою неабиякий. А щоб запобігти лихові, потрібно чимало попрацювати. Нам із тобою, Максику, доведеться перемістити весь табір приблизно на дві милі на захід. Негайно! Тож візьми бідони з водою і рушай за мною.

— Гаразд, сер, — озвався Макс, — щойно ви мене звільните від патрулювання.

— Авжеж, я тебе звільняю, — сказав Галлоран, — поквапся!

— Я не можу, — відповів робот, — ви повинні звільнити мене, назвавши чинний пароль і оголосивши його скасованим. Тоді я зможу припинити охорону цього периметра.

— Немає часу на формальності, — рішуче наполягав лейтенант, — новий пароль — «сиг». Мерщій, Максе, я відчуваю коливання.

— А я зовсім нічого не відчуваю.

— З якого дива ти мав би щось відчувати? — напосідав Галлоран. — Ти просто ПР-робот, а не землянин зі спеціальною підготовкою та чудовим сенсорним апаратом. Хай йому грець, знову! Оце вже, мабуть, і ти відчув!

— Та наче відчув!

— То рухайся мерщій!

— Пане Галлоране, я не можу! Я просто фізично не можу залишити цей периметр без офіційного скасування наказу!

Будь ласка, пане, звільніть мене від наказу!

— Не хвилюйся, — заспокоїв його Галлоран, — я тут поміркував: табір може залишатися на місці.

— Але ж землетрус...

— Я щойно зробив нові розрахунки. У нас є більше часу, ніж я гадав. Я ще раз тут усе огляну.

Галлоран знову сховався від роботи за скелями. Серце калатало, загусла кров рухалася мляво. Яскраві плями танцювали перед очима. Він відчув симптоми сонячного удару та змусив себе трохи посидіти в затінку скелі.

Нескінченно тягнувся день. Аморфна біла пляма подвійного сонця на сантиметр просунулася до обрію. ПР-22-0134 охороняв периметр табору.

Здійнявся сильний вітер, засипав піском датчики Макса, які вже не миготіли. Робот поволі описував рівне коло навкруг табору. Коли вітер влігся, серед скель з'явилася постать і пройшла зо двадцять ярдів. Робот спостерігав — це був Галлоран чи, можливо, інопланетянин? Макс не збирався над цим розмірковувати. Він просто охороняв свій периметр.

Невеличке створіння, схоже на койота, примчало з пустелі й зигзагом прослизнуло майже під ногами в Макса. Великий птах зненацька пірнув униз по здобич. Почувся тонкий пронизливий крик, і кров забризкала один із наметів. Птах важко злетів у повітря; щось звивалося у нього в кігтях.

Макс на все те не зважав. Він спостерігав, як людиноподібна істота, хитаючись, бреде до нього з-поміж скель. Істота зупинилася.

— Доброго дня, пане Галлоране, — перший заговорив Макс.
— Гадаю, що мушу попередити вас, сер: ви виявляєте певні ознаки зневоднення. Це стан, який призводить до шоку, втрати свідомості та смерті, якщо терміново не вжити заходів, аби цьому запобігти.

— Стули пельку, — насилу вичавив лейтенант із захриплої, пересохлої горлянки.

— Гарзд, пане Галлоране.

— І перестань називати мене Галлораном.

— Чому цього не можна, сер?

— Тому що я не Галлоран. Я інопланетянин.

— Справді? — перепитав робот.

— Авжеж. Ти сумніваєшся у моїх словах?

— Ну, ваше просте, нічим не підтримуване твердження...

— Ну що ж, я надам тобі доказ. Я не знаю пароля. Чи достатньо цього?

Робот завагався, тож лейтенант продовжив:

— Слухай-но: пан Галлоран сказав мені, що я маю нагадати тобі твої власні фундаментальні критерії, за якими ти виконуєш свою роботу. А саме: землянин — це розумна істота, яка знає пароль, інопланетянин — розумна істота, яка не знає пароля.

— Так, — мусив зізнатися робот, — саме знання пароля є моїм критерієм у цьому випадку, але все-таки я відчуваю: щось тут не так. Припустимо, ви мене обманюєте...

— Якщо я брешу, то маю бути землянином, який знає пароль, — пояснив Галлоран. — У такому разі я не несу жодної

небезпеки. Але ти знаєш, що я не брешу, бо ти знаєш, що жоден землянин не бреше, коли йдеться про пароль.

— Не впевнений, чи можу таке припустити.

— Тобі доведеться. Жоден землянин не хоче здаватися інопланетянином, ти згоден?

— Авжеж.

— І пароль — це єдина визначена різниця між людиною та інопланетянином?

— Так.

— Тоді можна вважати доведеним, що я сказав правду.

— Я досі не впевнений, — не здавався Макс.

Галлоран зрозумів, що робот з пересторогою сприймає аргументи інопланетянина, навіть якщо той лише намагається довести, що він є інопланетянином. Він трохи зачекав. За деякий час Макс сказав:

— Гаразд, я згоден, що ви інопланетянин. Отже, я відмовляюся впустити вас до табору.

— Я й не прошу тебе впускати мене туди. Річ у тім, що я бранець Галлорана, а ти знаєш, що це означає.

Робот блимнув датчиками.

— Ні, не знаю.

— Це означає, — пояснив лейтенант, — що ти повинен виконувати накази Галлорана, які стосуються мене. Він наказав утримувати мене в таборі, поки він не дасть конкретних вказівок.

Макс вигукнув:

— Пан Галлоран знає, що я не можу впустити вас до табору!

— Звісно! Але Галлоран наказує тобі тримати мене в таборі в полоні, а це зовсім інша справа.

— Це справді так?

— Авжеж, так, безумовно! Ти мусиш знати, що земляни завше беруть у полон інопланетян, які намагаються прорватися до їхнього табору!

— Здається, я щось про таке чув, — сказав Макс, — однак я все-таки не можу впустити вас. Проте я можу затримати вас тут, перед табором.

— Це не зовсім те, що потрібно, — похмуро кинув лейтенант.

— Перепрошую, але це єдине, що я можу зробити.

— Ну, гаразд, — погодився Галлоран і сів на пісок, — отже, я твій полонений.

— Так.

— Тоді дай мені напиться води.

— Мені не дозволено...

— Дідько тебе забирай, хіба ти не знаєш, що з полоненими слід поводитися з відповідною до їхнього рангу повагою і забезпечувати їхні життєві потреби згідно з Женевською конвенцією та іншими міжнародними протоколами?!

— Так, я чув про це, — сказав Макс. — Який у вас ранг?

— Джамісдар вищого рівня. Мій серійний номер — 12278031. І мені негайно потрібна вода, тому що я без неї можу померти.

Макс подумав кілька секунд і нарешті мовив:

— Я дам вам води. Але тільки після того, як нап'ється пан Галлоран.

— Напевно, води має вистачити для нас обох? — запитав лейтенант, намагаючись безтурботно посміхнутися.

— А це, — твердо сказав Макс, — вирішить пан Галлоран.

— Гарзд, — погодився лейтенант і звівся на ноги.

— Зачекайте! Стійте! Куди ж ви йдете?

— Лише за он ті скелі, — відповів Галлоран. — Саме настав час моєї полуденної молитви, яку я маю творити на самоті.

— Але якщо ви забажаєте втекти?

— Навіщо б я мав тікати? — лейтенант попрямував геть. — Адже Галлоран обов'язково знову схопив би мене.

— Еге ж, так-так, правду кажете, куди вам змагатися з людським генієм, — пробурмотів робот.

Минуло небагато часу. Раптом із скель знову з'явився лейтенант.

— Пане Галлоране? — запитав Макс.

— Це я, — весело відізвався чоловік. — Як там мій бранець? Нормально сюди дістався?

— Так, сер. Він десь там, у скелях, молиться.

— Та нехай собі, Господь із ним, — сказав Галлоран. — Слухай-но, Максе, коли він знову вийде, постарайся дати йому трохи води.

— Залюбки. Після того, як ви нап'єтеся, сер.

— Та заради Бога, я навіть не відчуваю спраги. Лише гляди мені, щоб той бісів бідолашний інопланетянин напився.

— Я не можу цього зробити, поки не побачу, що ви напилися. Стан зневоднення, про який я вас попереджав, сер, тепер значно помітніший. Вам недалеко до шокового стану. Я наполягаю, я просто благаю вас: напийтеся!

— Гарзд, менше патякай, краще принеси мені води.

— Ох, сер!

— Ну, в чому справа?

— Ви ж знаєте, що я не можу залишити охорону периметра.

— Якого дідька ти цього не можеш?

— Бо це суперечить наказу. А ще тому, що за цими скелями — інопланетянин.

— Я постережу тут замість тебе, Максе, а ти будь гарним хлопчиком, принеси мені водички.

— Вам добре казати, сер, але я цього не можу собі дозволити. Я ПР-робот, створений з єдиною метою охорони табору. Я не повинен перекладати цю відповідальність на когось іншого, навіть на землянина чи на іншого ПР-робота, поки не почую пароль і мене не буде звільнено від мого обов'язку.

— Еге-ге, — пробурмотів Галлоран, — звідки вийшли, туди ж і прийшли.

Він зібрав останні сили й знову обійшов поза скелями.

— Що трапилося? — запитав робот. — Що я такого сказав?

Відповіді він не дочекався

— Пане Галлоране? Інопланетянине Джамісдаре?

Відповіді не було. Макс і далі патрулював периметр.

Лейтенант почувався геть знесиленим. Боліло горло від нескінченних розмов із дурнуватим роботом, боліло все тіло, попечене палючим промінням подвійного сонця. Він зчорнів, шкіра лущилася. Просто смажена індичка, а не людина. Він потерпав від болю, спраги й втоми, в нього не лишилося жодних інших емоцій, окрім люті.

Він був розлючений на самого себе за те, що потрапив у таку абсурдну ситуацію, що так по-дурному довів себе до загибелі. («Галлоран? Ну, так, він не знав пароля, бідолашний чортяка, і

помер від спраги та спеки за п'ятдесят ярдів від води й укриття. Як це сумно, дивно і зрештою навіть кумедно...».)

Ця лють додавала йому сили, щоб триматися й знову та знову переглядати свою ситуацію, шукати можливості потрапити до табору.

Спочатку він переконував робота, що є землянином. Потім переконував, що він інопланетянин. Обидві спроби виявлялися невдалими, коли доходило до вирішального моменту — отримання дозволу робота на вхід до табору.

Що можна було спробувати ще?

Він лежав, споглядав сяйво білого неба. Якись чорні цятки рухалися в полі його зору. Галюцинації? Ні, такі птахи кружляють. Ігнорують свою звичну здобич, койотів, у очікуванні чогось смачнішого, розкішного бенкету...

Галлоран змусив себе сісти. Зробив ще одну спробу обміркувати власне становище й пошукати виходу.

З точки зору Макса всі розумні істоти, які володіють паролем, є землянами, всі розумні істоти, які ним не володіють, — інопланетяни.

Що означає...

Що ж саме це означає? На секунду Галлорану здалося, що він натрапив на ключ до розв'язання задачі. Але важко було зосередитися. Птахи кружляли дедалі нижче. Один койот наблизився й понюхав його черевики.

Не зважати на все це. Сконцентруватися. Уявити себе на місці робота.

Якщо поміркувати, Макс насправді не наділений розумом. Він не призначений для виявлення обману. Його критерії надто

спрощені. Як у тому стародавньому анекдоті про Платона з його визначенням людини — двоногої істоти без пір'я. Цинік Діоген показав йому обскубану курку, яка відповідала цим критеріям. По тому Платон змінив своє визначення: назвав людину двоногою істотою без пір'я з плоскими нігтями.

Але яким чином це може стосуватися Макса? Галлоран сердито струснув головою, намагаючись зосередитися. Та знову уявив «людину Платона» — курку без пір'я, але з плоскими нігтями і заввишки шість футів.

Макс піддасться на це. Має піддатися! На відміну від Платона, він не може сам змінювати свої критерії. Макс застрягне у своїх визначеннях та їх логічних наслідках...

«Але ж, прокляття, — не тямився з люті Галлоран, — я не в змозі вигадати нічого кращого». Він спробував ще, але це виявилось над силу. Просто доведеться випробувати те, що останнє спало на думку, й виграти або остаточно програти.

«Максе, — стиха промовив він,— зараз до тебе прийде обскубана курка. Або, точніше, не обскубана курка. Помісти її якось у свою картину світу, якщо зумієш!». Він сам не був упевнений в успіхові, але наразі знав, що збирається робити.

Капітан Бітті та лейтенант Джеймз повернулися до табору наприкінці третього земного дня. Вони знайшли Галлорана непритомним від зневоднення та сонячного удару. У своїх мареннях він казав, що Платон намагається не пустити його до табору, і що сам він, Галлоран перетворився на шестифутову курку без плоских нігтів та зумів у такий спосіб отримати від ученого філософа й приятеля цього вченого, робота, все можливе в його ситуації.

Макс дав йому води, загорнув у вологу ковдру і спорудив для нього затінок із шматка пластику. За день чи два Галлоран на якийсь час оговтався і перш ніж знепритомніти, написав записку: «Через особливості заводського налаштування в разі надзвичайної ситуації неможливо без пароля скасувати відданий ПР-роботам наказ».

Бітті не зміг домогтися пояснень від лейтенанта, тож узявся розпитувати Макса. Він почув розповідь про те, як Галлоран раз-по-раз навідувався до робота з перевіркою, та про якогось інопланетянина, з вигляду точнісінько як Галлоран, і про те, що казали Максові цей інопланетянин і лейтенант. Вочевидь усе це було відчайдушними спробами Галлорана повернутися до табору.

— Але що ж сталося потім? — допитувався Бітті. — Як же він нарешті сюди ввійшов?

— Він не ввійшов, — відповів Макс, — він просто тут опинився.

— Але як він пройшов повз тебе?

— Він не проходив! Це було б неможливо. Пан Галлоран просто опинився у таборі.

— Нічого не розумію, — дивувався Бітті.

— Якщо по правді, сер, я теж. Побоююся, що тільки пан Галлоран зможе відповісти на ваше запитання.

— Мине чимало часу, перш ніж Галлоран зможе щось розповісти. Але якщо він вигадав якийсь спосіб, я теж, мабуть, зможу про нього здогадатися.

Бітті з Джеймзом удвох намагалися знайти рішення, яким скористався лейтенант, але їм нічого не спадало на думку. Вони

ж бо не були доведеними до відчаю та розлюченими, тому їхні думки й не рухалися в потрібному напрямку. Щоб зрозуміти, як Галлоран потрапив до табору, слід було б глянути на перебіг останніх подій очима Макса.

Спека, вітер, птахи, скелі, два сонця, пісок. Я нехтую всім, що не має для мене значення. Я охороняю периметр табору від інопланетян.

Щось наближається до мене від скель, з боку пустелі. Це чимала істота, обличчя якої сховане за волоссям, вона повзе на чотирьох кінцівках.

Я озиваюся до неї. Вона гарчить. Я знову звертаюся до неї, більш суворо, демонструю готовність зброї, попереджаю цю істоту. Вона гарчить і далі повзе до табору. Я дію згідно з критеріями в своєму налаштуванні.

Я знаю, що люди та інопланетяни — це живі істоти з інтелектом, який виявляється в них через їхню здатність до мови. Вони завжди використовують мову, коли відповідають мені, якщо я до них звертаюся.

Люди завжди відповідають правильно, коли я запитую в них пароль.

Коли я запитую пароль в інопланетян, вони завжди відповідають неправильно.

І люди, й інопланетяни, завжди відповідають — правильно чи неправильно — коли я запитую в них пароль.

Це завжди буває саме так, тож я маю припустити, що істота, яка не відповідає на моє звертання, не здатна на нього відповісти, і її можна ігнорувати.

Можна ігнорувати птахів та рептилій. Цього великого звіра, який повзе повз мене, також можна ігнорувати. Я не зважаю на цю істоту, але постійно тримаю свої датчики напоготові, бо пан Галлоран ходить десь пустелею. Так само десь там перебуває і інопланетянин Джамісдар.

Але що це? Пан Галлоран, якимось дивом опинився в таборі, стогне, потерпає від зневоднення та сонячного удару. Звір, який скрадався повз мене, зник без сліду, а Джамісдар і досі молиться десь серед скель...

ВАМ ТОГО Ж УДВІЧІ БІЛЬШЕ

У Нью-Йорку чомусь завше трапляється так, що дзвінок у двері лунає саме тоді, коли ви вмоцуетесь на дивані, щоб цілком заслужено подрімати. Звісно, чоловік із жорсткою вдачею сказав би: «Хай йому грець, домівка людини — це її фортеця, якусь там телеграму можна пропхнути й під двері». Але якщо у вас, як і в Едельштейна, характер не надто сильний, вам може спасти на думку: можливо, це білявка з дванадцятої квартири надумалася позичити у вас пакетик меленого перцю. Або що вас домагається якийсь божевільний кінопродюсер, бо йому заманулося зняти фільм на основі ваших листів до мами в Санта-Моніку. А чому б і ні, хіба фільми часом не стуюють ще й не з такого?

Але цього разу Едельштейн твердо вирішив не відчиняти нікому. Не встав з дивана та із заплющеними очима вигукнув:

— Нічого мені не потрібно!

— Можливо, все-таки чогось потребуєте? — відповів голос із за дверей.

— Маю всі необхідні мені енциклопедії, пензлі та каструлі для швидкого приготування, — стомлено озвався Едельштейн.

— Хоч би що ви мені запропонували, я його вже придбав.

— Слухайте-но, — вмовляли за дверима, — я нічого не продаю. Я хочу вам щось дати.

Уста Едельштейна викривила кисла посмішка досвідченого мешканця Нью-Йорка, впевненого: якби навіть хтось подарував

йому пачку справжніх непідробних двадцятидоларових купюр, все одно зрештою, так чи інак довелося б за це платити.

— Якщо пропонуєте безкоштовно, — відповів Едельштейн, — тим більше не можу собі цього дозволити.

— Але я маю на увазі справді безкоштовне, — запевняли його, — по-справжньому безкоштовно, це вам нічого не коштуватиме ні зараз, ні будь-коли пізніше.

— Мене це не цікавить, — стояв на своєму Едельштейн, сам вражений силою свого характеру.

Із-за дверей не відповіли. Едельштейн вигукнув:

— Агов, якщо ви ще там, то, будь ласка, забирайтеся геть.

— Шановний пане Едельштейне, — знову озвався голос, — цинізм — це лише одна з форм наївності. Мудрість — у проникливості.

— Він ще й читає мені лекції, — сказав Едельштейн, звертаючись до стіни.

— Гаразд, — здався той, хто за дверима, — можете все це забути, залишайтеся й далі при своєму цинізмові та своїх расових упередженнях, на біса мені цей клопіт?

— Зачекайте хвилинку, — стрепенувся Едельштейн, — звідкіля ви взяли, що я маю якісь упередження?

— Годі вам вдавати святенника, — сказали за дверима. — Якби я збирав кошти на «Хадассу»***** або продавав облігації Ізраїлю, ви зреагували б інакше. Але, перепрошую, як бачите, я саме той, ким є.

— Стривайте, — мовив Едельштейн, — для мене, ви просто голос із-за дверей. Ви можете виявитися католиком чи адвентистом сьомого дня або навіть євреєм.

— Однак ви знали... — почав той, що стояв під дверима.

— Пане, я вам присягаюся...

— Не переймайтеся, — промовили з-за дверей, — я часто стикаюся з подібним. До побачення, містере Едельштейне.

— Зачекайте хвилинку, — вигукнув Едельштейн і подумки прокляв свою дурість.

Він доволі часто втрапляв комусь на гачок і міг придбати, наприклад, за дев'ять доларів дев'яносто вісім центів ілюстрований двотомник з історії сексу, який, як Едельштейн дізнався пізніше від свого приятеля Мановича, продавався в будь-якій книгарні за два долари дев'яносто вісім центів.

Але в голосі відчувалося вперте переконання у власній правоті. Едельштейн зрозумів, що носій цього голосу не єврей.

І він може подумати, що євреї вважають себе кращими за інших, та розповісти про цей випадок своїм друзям-фанатикам під час наступної зустрічі Лицарів Колумба*****, й це може дати їм привід для засудження євреїв.

«У мене слабкий характер», — сумно подумав Едельштейн.

Він вигукнув:

— Гарзд! Ви можете ввійти! Але попереджаю одразу, купувати нічого не збираюся.

Едельштейн устав, рушив до дверей і зненацька зупинився, бо почулося: «Красно дякую», і носій голосу пройшов просто крізь міцні, замкнені на два замки дерев'яні двері.

Смагливий чоловік середнього зросту був убраний у гарний, хоча й старомодний костюм у вузьку сіру смужку, в руках тримав портфель. Його черевики з кордовської шкіри були

ідеально начищені. Він пройшов крізь двері квартири Едельштейна так, наче вони були зроблені з желе.

— Стривайте, зупиніться, зачекайте хвилину, — вигукнув Едельштейн.

Він стиснув кулаки, серце в грудях шалено калатало.

Чоловік цілком спокійно й невимушено стояв біля порогу помешкання. Едельштейн нарешті спромігся перевести подих. Вирішив перепросити:

— Вибачте, зі мною стався миттєвий напад, якась галюцинація...

— Хочете, щоб я це повторив?

— О Боже ж мій, ні! Отже, ви справді пройшли крізь двері! Ой Господи, гадаю, зі мною не все гаразд.

Едельштейн повернувся до дивана й гепнувся на нього. Чоловік сів у крісло навпроти.

— Що це все означає? — спромігся вичавити з себе Едельштейн.

— Я долаю двері таким чином, аби заощадити час, — сказав чоловік. — Зазвичай це відразу змушує мені повірити. Звуть мене Чарльз Сітвелл. Я працюю на Диявола.

Едельштейн і справді відразу йому повірив. Спробував пригадати якусь молитву, але на думку спадала лише та, яку вони колись разом із іншими хлопчиками промовляли над хлібом у літньому таборі. Навряд вона тут допомогла б. Він також знав «Отче наш», але це молитва іншої релігії. Може, клятва вірності прапоріві...

— Не переймайтеся, — заспокоїв його Сітвелл, — я з'явився не по вашу душу чи подібну старомодну дурню.

— Але чому я повинен вам вірити? — запитав Едельштайн.

— Самі поміркуйте, — почав Сітвелл, — візьмімо хоча б війни, нескінченні заколоти й революції за останні років із п'ятдесят. Для нас це означає безпрецедентне надходження грішників — американців, в'єтнамців, нігерійців, біафранців*****, індонезійців, південноафриканців, росіян, індійців, пакистанців та арабів. Ізраїльтян, до речі, вибачте, теж. Крім того, ми отримуємо зараз більше китайців, ніж зазвичай, і нещодавно почали активно діяти на південноамериканському ринку. Якщо відверто, пане Едельштейне, ми перевантажені грішними душами. Якщо цього року почнеться ще одна війна, нам доведеться оголосити амністію щодо гріхів, які можна пробачити.

Едельштейн замислився.

— То ви справді тут не для того, щоб забрати мене до пекла?

— Та біс із вами, ні! Я ж вам пояснюю, що до нас черга довшла, ніж на житло в Пітер-Купер-Віліджі*****. У нас уже в чистилищі ніде притулитися.

— Еге ж... Тоді чому ви тут?

Сітвелл схрестив ноги й нахилився ближче до Едельштейна.

— Пане Едельштейне, ви повинні розуміти, що пекло мало чим відрізняється від «Американської сталі» чи подібних корпорацій. Ми — велике та в певному сенсі монопольне підприємство. Але як і будь-яка справді велика компанія, ми пройняті ідеалами служіння суспільству та бажаємо справляти гарне враження.

— У цьому є певний сенс, — погодився Едельштейн.

— Та на відміну від корпорації Форда, ми не можемо так просто заснувати фонд і розпочати видавання стипендій і грантів. Люди цього не зрозуміли б. З тієї самої причини ми не можемо займатися будівництвом зразкових міст чи боротьбою із забрудненням довкілля. Ми навіть не можемо збудувати греблю в Афганістані без того, щоб у когось не виник сумнів щодо наших мотивів.

— Розумію, що з цим у вас можуть бути проблеми, — визнав Едельштейн.

— Тож час від часу, особливо зараз, коли наш бізнес розвивається аж так успішно, ми воліємо розподіляти невеликі бонуси за випадковим вибором серед наших потенційних клієнтів.

— Клієнтів? Тобто я входжу до їхнього числа?

— Ніхто ще не долучає вас до грішників, — заспокоїв його Сітвелл. — Я сказав «потенційних», що означає всіх людей загалом.

— Ну... І що ж воно за бонус?

— Три бажання, — жваво відізався Сітвелл, — традиційна пропозиція.

— Дозвольте мені переконатися, що я вас правильно зрозумів, — сказав Едельштейн. — Я можу висловити будь-які три бажання, які завгодно? Без жодних стягнень, прихованих умов і винятків?

— Одна умова таки є, — зізнався Сітвелл.

— Я так і знав, — зітхнув Едельштейн.

— Умова доволі проста. Хоч би чого ви забажали для себе, ваш злісний ворог отримає цього вдвічі більше.

Едельштейн трохи поміркував.

— Тож якби я попросив мільйон доларів...

— Ваш злісний ворог отримав би два мільйони.

— А якщо я попросив би пневмонію?

— Ваш злісний ворог дістав би двобічну.

Едельштейн стиснув уста й похитав головою.

— Послухайте, я не хочу втручатися у ваші справи, але сподіваюся, ви розумієте, що цією умовою ставите під загрозу добрі наміри клієнтів.

— Справді, такий ризик є, пане Едельштейне, але він абсолютно виправданий з двох причин, — спробував пояснити Сітвелл. — Розумієте, ця умова діє як психологічний запобіжник для підтримання гомеостазу.

— Вибачте, щось я не зовсім збагнув, що ви маєте на увазі, — зізнався Едельштейн.

— Дозвольте вам пояснити простіше. Ця умова є запобіжником для обмеження масштабів цих трьох бажань, завдяки чому вдається не порушувати нормального стану світу. Бажання — надзвичайно сильний інструмент.

— Можу собі уявити, — погодився Едельштейн. — Але є ще й друга причина?

— Ви мали б самі здогадатися про неї, — сказав Сітвелл, у широкій посмішці демонструючи свої білосніжні зуби, — адже ця умова відповідає духові нашого бренду. Як ви розумієте, це й справді пекельний продукт.

— Авжеж, я бачу, — сказав Едельштейн. — Ну, мені знадобиться трохи часу, щоб усе це обміркувати.

— Пропозиція чинна впродовж тридцяти днів, — пояснив Сітвелл і встав з крісла. — Якщо надумаете висловити бажання, просто вимовите його чітко вголос. Я подбаю про решту.

Сітвелл рушив до дверей. Едельштйн гукнув йому навздогін:

— Є ще одна проблема, яку, гадаю, слід було б обговорити.

— Яка саме? — запитав Сітвелл.

— Ну, бачите, так сталося, що у мене немає злісних ворогів. Насправді я не маю взагалі жодного ворога.

Сітвелл розреготався, потім витер очі блакитною хустинкою.

— Едельштейне, — сказав він, — ну, насмішили! Жодного ворога! А як щодо вашого двоюрідного брата Сеймура, якому ви відмовилися позичити п'ятсот доларів, коли він збирався розпочати свій бізнес із хімічного чищення? Може він після цього мати вас за друга?

— Я не згадав про Сеймура, — зізнався Едельштейн.

— А як щодо пані Абрамович, яка плюється на саму згадку про ваше ім'я, тому що ви не одружилися з її Марджорі? А що з Томом Кассіді з першої квартири вашого будинку, який має повну колекцію промов Геббельса та мріє знищити всіх євреїв у світі й почати саме з вас?... Агов, із вами все гаразд?

Едельштайн, який сидів на дивані, сплотнів і знову стиснув кулаки.

— Ніколи над цим не замислювався, — пробурмотів він.

— Ніхто зазвичай не замислюється про таке, — відгукнувся Сітвелл. — Подумайте, не кваптеся. Шість-сім ворогів — це ніщо. Можу вас запевнити, ви маєте їх набагато більше.

— Хто б це ще міг бути? — Едельштейн, важко переводив подих.

— Не збираюся розповідати вам про них, — відрубав Сітвелл.
— Це лише призвело б до непотрібних ускладнень.

— Але ж я маю знати, хто мій злісний ворог! Це Кассіді? Як ви вважаєте, може, мені варто придбати зброю?

Сітвелл похитав головою.

— Кассіді — цілком безпечний недоумок. Він ніколи нікого й пальцем не зачепить, даю вам слово. Ваш злісний ворог — людина на ім'я Едвард Самуель Манович.

— Ви в цьому впевнені? — не повірив Едельштейн.

— Авжеж, безперечно.

— Але ж Манович, здається, мій найкращий друг.

— І водночас ваш злісний ворог, — повторив Сітвелл. — Інколи це буває саме так. До побачення, пане Едельштейне, нехай вам щастить у здійсненні ваших трьох бажань.

— Зачекайте! — скрикнув Едельштейн.

Він хотів би поставити мільйон запитань, але розгубився й тільки спитав:

— Як сталося, що в пеклі така тиснява?

— Лише небо безмежне, — відповів Сітвелл.

— Вам відоме й те, що діється на небі?

— Звісно. Адже це наша материнська корпорація. Але зараз мені насправді вже потрібно йти. Маю ще справи в Пафкіпсі. Щасти вам, пане Едельштейне.

Сітвелл махнув рукою і вийшов крізь зачинені двері. Едельштейн сидів абсолютно нерухомо хвилин із п'ять. Думав про Едді Мановича. Його злісний ворог! Це просто смішно, у

пеклі справді щось наплутали. Він був знайомий з Мановичем двадцять років, бачив його майже щодня, грав із ним у шахи та в карти. Вони разом гуляли, разом ходили в кіно, принаймні раз на тиждень разом вечеряли.

Щоправда, Манович справді міг іноді зайве розпускати язика і часом переходив у цьому всі припустимі межі.

Манович інколи бував просто жахливо брутальним. Якщо по правді, він таки не раз ображав Едельштейна.

— Але ж ми з ним друзі, — сказав сам собі Едельштейн. — Ми друзі, хіба ні?

Він зрозумів, що існує простий спосіб це перевірити. Він може побажати для себе мільйон доларів. У такому разі Манович отримав би два мільйони. Ну то й що? Невже його, заможну людину, непокоїло б те, що найкращий друг став заможнішим?

Так! Авжеж, непокоїло б! Ще й неабияк непокоїло б, хай йому грець! Едельштейну просто отруїло б життя те, що завдяки його бажанню розбагатів би такий самовпевнений тип, як Манович.

«Господи! — подумав Едельштейн. — Годину тому я був бідною, але всім задоволеною людиною. А зараз у мене є можливість здійснити три бажання і ворог на додачу».

Він помітив, що знову стискає кулаки, й струснув головою. Це все потрібно як слід обміркувати.

Наступного тижня Едельштейн узяв на роботі відпустку й просиджував дні та ночі із ручкою і записником. Спочатку зупинився на думці про замок. На перший погляд, здавалося б, це вдалий вибір. Але, якщо замислитися, то все тут не так

просто. Якщо він отримає омріяний замок із кам'яними стінами завтовшки десять футів, із двором і парком, доведеться шукати способу, як усе це доглядати. Подбати про опалення, утримання кількох слуг, без яких годі обійтися, інакше життя в такому замку мало би просто смішний вигляд.

Тож довелося замислитись і про гроші. «Я міг би пристойно утримувати замок за дві тисячі доларів на тиждень», — подумав Едельштейн по швидких підрахунках у записнику.

Але це означало б, що Манович зможе утримувати два замки за чотири тисячі доларів на тиждень!

Упродовж другого тижня Едельштейн облишив думки про замки й почав гарячково обмірковувати нескінченні можливості різноманітних подорожей. Може, попросити круїз навколо світу? Чому б ні. Однак він не був упевнений, що готовий до цього. Може, провести літо в Європі? Навіть двотижневий відпочинок у курортному готелі «Фонтенбло» в Маямі-Біч дав би змогу заспокоїти нерви.

Але ж Манович у такому разі матиме вдвічі кращі умови для відпочинку! Якби Едельштейн зупинився у «Фонтенбло», Манович отримав би, чого доброго, люкс із пентхаузом у ще розкішнішому готелі в Кі Ларго. Краще залишатися бідним самому, зате позбавити задоволення Мановича.

Але ж і це не те, чого він хотів би.

До початку останнього тижня обумовленого терміну, Едельштейн зробився вкрай розлюченим і зневіреним, навіть, можна сказати, цинічним. «Я просто ідіот, — сказав він сам до себе, — звідки я знаю, що за цим справді щось стоїть? Хіба те,

що Сітвелл зміг пройти крізь двері, доводить, що він чарівник? Можливо, я лише даремно клопочуся».

Несподівано для себе самого він зненацька скочив і промовив гучним, упевненим голосом:

— Я хочу двадцять тисяч доларів, і то негайно.

Відчув, як щось ледь помітно сіпнулося біля його правого стегна. Дістав із кишені штанів свій гаманець і знайшов усередині чек на двадцять тисяч доларів.

Негайно навідався до банку, потерпаючи від хвилювання, що його може схопити поліція. Менеджер перевірів чек, запитав, як саме Едельштейн хоче отримати вказану суму, і переказав гроші на його рахунок.

Він вийшов із банку й помітив Мановича, обличчя якого відбивало водночас переляк, радість і подив.

Едельштейн поквапився проскочити, перш ніж той устиг до нього заговорити. Решту дня відчував сильний біль у животі.

Ідіот! Він попросив лише двадцять тисяч доларів. А Манович отримав сорок!

Від такого можна просто померти на місці.

Кілька наступних днів у Едельштейна чергувалися напади апатії та люті. Біль у животі повсякчас повертався. Це, мабуть, означало, що він дістав собі виразки шлунку.

Усе було до біса несправедливо! Можливо навіть, що він сам себе передчасно доведе до могили, переймаючись через Мановича.

Чого доброго!

Тепер Едельштейн розумів, що Манович справді його ворог і що думка про збагачення цього ворога буквально вбиває самого

Едельштейна.

Він обміркував ситуацію і сказав подумки: «Едельштейне, послухай-но, так далі не можна, ти повинен отримати бодай якесь задоволення!».

Але яким чином?

Він крокував туди-сюди кімнатою. Біль не вщухав, у нього, мабуть, уже справді була виразка шлунку.

Раптом йому спала непогана ідея. Едельштейн зупинився посеред кімнати. Очі в нього зблиснули. Він схопив папір і ручку та почав із блискавичною швидкістю щось підраховувати. Радісно збуджений, уперше після візиту Сітвелла він почувався щасливим.

Нарешті підвівся й вигукнув: «Я хочу негайно шістьсот фунтів паштету з курячої печінки, відразу!». Постачальники із замовленням почали прибувати за п'ять хвилин. Едельштейн з'їв кілька величезних порцій паштету, два фунти поклав до холодильника, а більшу частину решти перепродав постачальникам за півціни й заробив на цій угоді понад сімсот доларів. Консьержка зголосилася забрати ще сімдесят п'ять фунтів, які він не відразу помітив. Зате Едельштейн неабияк тішився, уявляючи, як Манович у своїй квартирі стоїть по шию в паштеті з курячої печінки.

Його радість тривала недовго. Він дізнався, що Манович залишив десять фунтів паштету для себе (цей хлопчина завше мав неабиякий апетит), п'ять фунтів подарував веселій зграбненькій вдовичці, до якої підбивав клинці, а решту повернув постачальникам за третину вартості й заробив на цьому понад дві тисячі доларів.

«Я світовий чемпіон з дурості, — бідкався Едельштейн. — За хвилину сумнівного задоволення відмовився від бажання, яке могло принести мені сотні мільйонів доларів. І що я з цього маю? Два фунти паштету з курячої печінки, кілька сотень доларів та довічну прихильність консьєржки!».

Він відчував, що просто вбиває себе переживаннями. Наразі у нього залишалася можливість здійснити лише одне своє бажання. І тепер було вкрай важливо правильно скористатися цією останньою можливістю. Але для цього йому доведеться попросити щось таке, чого він відчайдушно хоче, і щоб воно водночас зовсім не подобалося Мановичу.

Минуло вже чотири тижні. Едельштейн із сумом зрозумів, що його час майже сплив. Він напружував мозок, знову й знову лише підтверджуючи свої найгірші підозри, — Манович любляв усе те саме, що й Едельштейн. Мановичу подобалися замки, жінки, багатство, машини, цікавий відпочинок, вино, музика, смачна їжа. Від усього того, чого міг забажати Едельштейн, не відмовився б і Манович.

Едельштейн згадав, що Манович через якусь дивну особливість смакових рецепторів не зносив лосося.

Але Едельштейну теж не подобався лосось, навіть канадський.

Едельштейн заволав: «Милостивий Боже, властителю неба й пекла, я мав можливість задумати три бажання і два з них використав найжалюгіднішим чином. Господи, я не хочу видатися невдячним, але питаю в Тебе: якщо вже людині пощастило отримати можливість здійснити три свої бажання, чи не повинна вона також мати можливість зробити це в

кращий спосіб, ніж я? Чи не могла б ця людина поросити для себе щось гарне, не наповнюючи при цьому кишені Мановича, мого злісного ворога, який нічого не робить, не докладає жодних зусиль, не потерпає від жодних переживань, а лише має зі всього подвійну користь?».

Почала спливати остання година обумовленого терміну. Едельштейн заспокоївся, як людина, що впокорилася зі своєю долею. Він зрозумів, що ненависть до Мановича — марне й негідне почуття. А впокорившись, він спокійно сказав собі: «Наразі я збираюся попросити те, що я, Едельштейн, хочу лише собі. Якщо не можна обійти при цьому Мановича, я не цим не перейматимуся».

Едельштайн устав, урочисто виструнчився і промовив:

— Це останнє із моїх трьох бажань. Я надто довго залишався нежонатим. Що я зараз хочу, так це жінку, з якою зможу одружитися. Вона повинна мати зріст приблизно сто шістдесят сантиметрів, важити приблизно п'ятдесят два кілограми, бути, звісно, стрункою і з руським волоссям. Вона також повинна бути розумною, практичною, закоханою в мене, єврейкою, звісно, але чуттєвою і веселою...

Раптом мозок Едельштейна зробив ще одне шалене зусилля!

— І особливо, — додав він, — ця жінка повинна бути... не знаю, як правильно висловитися... вона повинна максимально задовольняти мої бажання і можливості в суто сексуальному сенсі. Ви розумієте, що я маю на увазі, Сітвелле? Делікатність не дозволяє мені висловитися конкретніше, але гадаю, ви розумієте, що я маю на увазі...

У двері хтось легенько і якимось грайливо постукав. Едельштейн пішов відчиняти, вдоволено стиха сміючись. Понад двадцять тисяч доларів, два кілограми паштету з курячої печінки і тепер ще ось це!

«Мановичу, — подумав він, — ти попався. Удвічі більше, ніж чоловік хоче, — це те, чого, як то кажуть, не побажеш і злісному ворогові, але мені таки це вдалося».

ДИВНИЙ СОН

Однієї ночі наснилося мені щось дивне. Ніби я почув голос:

— Вибачте, що перериваю ваше попереднє сновидіння, але у мене є нагальна проблема, і тільки ви можете допомогти її вирішити.

Я начебто відповів:

— Не варто перепрошувати. Той сон був не такий уже й цікавий, і якщо я можу бути чимось вам корисний...

— Тільки ви й можете нам допомогти, — далі звучав той голос, — інакше я і всі мої співгромадяни приречені на загибель.

— О Боже, — стривожився я.

Того, хто говорив зі мною, звали Фрока, він виявився представником стародавньої раси. Ці люди з незапам'ятних часів жили в широкій долині, оточеній височенними горами. Вони були миролюбним народом і за час свого існування виплекали чимало видатних митців. Мали досконалі закони, дітей виховували з любов'ю та поблажливістю. Хоча дехто й був схильний до пияцтва, і часом серед них навіть траплялися вбивці, загалом це був добрий, розважливий і розумний народ, який...

Я зупинив його:

— Послухайте, може, ви вже перейдете до нагальної проблеми?

Фрока вибачився за балакучість, пояснив, що в його світі стандартна форма прохання має починатися з вичерпного

обґрунтування моральних чеснот прохача.

— Зрозуміло, — сказав я, — то вже переходьмо до викладу проблеми.

Фрока глибоко зітхнув і почав свою розповідь. Повідомив, що близько ста років тому (за їхнім відліком часу) величезний жовтуватого-рожевий стовп спустився з неба просто біля статуї Непізнанного бога перед ратушею одного із трьох їхніх великих міст.

Стовп мав форму неправильного циліндра близько двох миль у діаметрі. Всупереч усім законам природи він здіймався вгору на висоту поза межами досяжності їхніх засобів спостереження. Проведені дослідження виявили, що цей стовп невразливий до морозу, спеки, бактерій, бомбардувань протонами і, власне, всього іншого, що можна було б вигадати. Він стояв нерухомо рівно п'ять місяців, дев'ятнадцять годин і шість хвилин.

Потому, без жодної причини, стовп почав рухатися у північно-західному напрямку. Його середня швидкість становила 78,881 милі на годину (за їхніми вимірами швидкості). Він залишив по собі слід завдовжки 183,223 милі й завширшки 2,011 милі, а потім раптово зник.

Терміново скликаний симпозіум науковців не міг дійти жодних висновків щодо цієї події. Зрештою вчені заявили, що це було незрозуміле, унікальне явище, ймовірність повторення якого вкрай низька. Але за місяць те саме сталося знову, тепер уже в столиці. Цього разу циліндр просунувся загальною відстань 820,331 милі та час від часу змінював свій напрямок. Матеріальні втрати годі злічити. Кілька тисяч людей загинули.

Ще за два місяці й один день потому стовп з'явився знову, зачепив цього разу всі три найбільші міста.

На той час усі вже зрозуміли, що не лише життю кожної окремої людини, а й усій їхній цивілізації, самому існуванню їхньої раси загрожує не вивчене явище, яке, можливо, навіть неможливо вивчити.

Це викликало неабияку стурбованість у широких колах населення. Настрої в суспільстві повсякчас змінювалися — від загальної істерії до апатії.

Четвертий подібний випадок стався в безлюдній місцевості на схід від столиці. Безпосередня шкода цього разу виявилася мінімальною. Проте зчинилася масова паніка, наслідком якої стала жахлива хвиля самогубств.

Склалася критична ситуація. До боротьби науковців долучилися представники псевдонауки. Жодною допомогою не знехтували, жодної теорії не відкидали, незалежно від того, хто був її автором, — біохімік, хіромант чи астроном. Брали до уваги навіть найхімерніші концепції, особливо по тому, як одного жахливого літнього вечора виявилось цілком знищеним прекрасне стародавнє місто Раз укупі з двома передмістями.

— Вибачте, — знову перебив я, — мені дуже шкода, що ви зазнали таких жахливих нещасть, але не розумію, яким чином це стосується мене.

— Я саме підходжу до цього, — відповів невидимий оповідач.

— Тоді продовжуйте, — погодився я, — але порадив би вам поквапитися, тому що, здається, незабаром прокинуся.

— Мою власну участь у цій справі доволі важко пояснити, — вів далі Фрока. — Я за фахом бухгалтер. Але захоплююся

дослідженням різних методів розширення психічного сприйняття. Останнім часом експериментую з хімічною сполукою, яку ми називаємо колою і яка інколи може викликати стан глибокого просвітлення...

— У нас теж є подібні сполуки, — докинув я.

— Тоді ви мене зрозумієте! Отже, коли я літав... Чи використовуєте ви цей термін? Коли я перебував під впливом цієї речовини, раптом збагнув: я надзвичайно чітко зрозумів... Але це так важко пояснити...

— Продовжуйте мерщій, — втрутився я нетерпляче.

Голос озвався знову:

— Я зрозумів, що мій світ існує на багатьох рівнях — атомному, субатомному, на рівні коливань... Існує безліч рівнів реальності, які, своєю чергою, є частинами інших її рівнів.

— Я теж це знаю, — схвильовано відгукнувся я. — Нещодавно збагнув те саме про свій світ.

— Отже, мені стало зрозуміло, — вів далі Фрока, — що на одному з рівнів, який певним чином стосується нашого світу, щось негаразд.

— Чи не могли б ви говорити конкретніше, — я знову поквапив його.

— Власні відчуття підказали мені, що мій світ зазнав втручання на молекулярному рівні, — сказав Фрока, — але я не маю доказів. Все це суто інтуїтивний здогад.

— Я й сам довіряю інтуїції, — відповів я. — Скажіть мені, про що саме ви здогадалися.

— Отже, сер, — голос зазвучав нерішуче, — я інтуїтивно зрозумів, що мій світ є чимось на зразок мікроскопічного

паразита на вашому тілі.

— Кажіть уже прямо!

— Гарзд! Я виявив, що в певному аспекті, на одному з рівнів реальності, мій світ розташований між кісточками біля вказівного і середнього пальця вашої лівої руки. Він існує там уже мільйони наших років, які для вас є лише хвилинами. Я не можу, звісно, це довести і не звинувачую вас...

— Не хвилюйтеся так, — я спробував його заспокоїти. — Ви кажете, що ваш світ знаходиться між кісточками біля вказівного і середнього пальця моєї лівої руки. Ну, нехай так. І що ж я маю робити?

— Вибачте, сер, я припускаю... нещодавно ви почали чухати ділянку шкіри в районі мого світу.

— Чухати?

— Гадаю, що так.

— І ви вважаєте, що руйнівний для вас величезний жовтувато-рожевий стовп — це один із моїх пальців?

— Саме так.

— І ви хочете, щоб я перестав чухатися.

— Тільки у цьому місці,— поквапливо пояснив Фрока. — Мені незручно про це просити, я роблю це лише в надії врятувати мій світ від цілковитого руйнування. Дуже перепрошую вас...

— Не варто вибачатися, — я зупинив його. — Розумним істотам не слід нічого соромитися.

— Дуже люб'язно з вашого боку так казати, — у голосі зазвучали нотки вдячності. — Ми все ж таки, не зовсім люди, як

ви розумієте, і до того ж, паразити, тож не можемо мати до вас жодних претензій.

— Розумні істоти повинні підтримувати одне одного, — сказав я. — Даю вам слово: скільки житиму, ніколи більше не чухатиму між кісточками біля середнього і безіменного пальця моєї лівої руки.

— Вказівного і середнього, — виправив мене Фрока.

— Я більше взагалі не чухатиму кісточку біля жодного пальця на лівій руці! Цієї урочистої клятви обіцяю дотримуватися до останнього подиху.

— Сер — промовив Фрока, — ви врятували мій світ. Не маю змоги зробити вам якусь послугу навзаєм, однак вдячний усім серцем.

— Мені це не складно, — запевнив я.

Голос більше не озивався, і я прокинувся.

Пригадав сон і відразу наклав пов'язку на кісточку біля пальців лівої руки. Не реагую на свербіння в цій ділянці й навіть не мию ліву руку. Ношу пов'язку вже тиждень.

Наприкінці наступного тижня збираюся її зняти. Вважаю, це має дати їм двадцять або тридцять мільярдів років за їхнім відліком часу. Мабуть, цього достатньо для будь-якої цивілізації.

Але моя проблема не в цьому. Останнім часом у мене почали виникати неприємні інтуїтивні здогади щодо землетрусів вздовж розламу Сан-Андреас та відновлення вулканічної активності в центральній Мексиці. Від цих думок стало лячно.

Тож послухайте, вибачте, що я втрутився у ваше сновидіння, але маю нагальну проблему, і мені можете допомогти лише

ВИ...

МНЕМОН

Той день, коли у нас з'явився Мнемон, став щасливим для нашого села. Але спочатку ми не знали його справжнього імені, бо він його від нас приховував. Він сказав, що його звать Едгар Сміт, і що він займається ремонтом меблів. Ми прийняли його слова за щирю правду, як зазвичай приймали все, що нам казали. Адже доти ми не стикалися з жодною людиною, яка мала б що приховувати.

Він прийшов до нашого села пішки, з наплічником і пошарпаною валізою. Поглянув на наші крамниці та будинки, підійшов до мене й запитав:

— Де у вас поліція?

— У нас її немає, — відповів я.

— Справді? Тоді де місцевий констебль або шериф?

— Люк Джонсон був у нас констеблем дев'ятнадцять років, — пояснив я, — але він помер два роки тому. Ми повідомили про це керівництву округу, як того вимагає закон. Але й досі на його місце нікого не прислали.

— Отже, ви самі собі поліція?

— Ми живемо спокійно, — запевнив його я, — у нашому селі не трапляється злочинів. А чому ви про це запитуете?

— Тому що хочу про це дізнатися, — відповів Сміт не надто люб'язно, — адже невеличке знання не таке небезпечне, як величезне невігластво, еге ж? Не переймайтеся, мій незворушний юний друже. Мені подобається ваше село.

Подобаються ваші дерев'яні будиночки та величні берести.
Подобається...

— Величні — що? — перепитав я.

— Берести, — повторив він і вказав на високі дерева вздовж
головної вулиці села, — ви не знали, як називаються ті дерева?

— Яюсь забув, — я збентежився.

— То не лихо. Багато чого втрачено, а дещо приховане. Однак
немає жодної шкоди в тому, щоб знати назву цих дерев, чи не
так?

— Жодної, — погодився я. — Берести.

— Можете запам'ятати, — він підморгнув мені. — Це лише
маленька крапелька знання, але ніхто не знає, коли й де вона
може знадобитися. Я на деякий час затримаюся у вашому селі.

— Вам будуть раді, — відповів я, — особливо зараз, під час
збирання врожаю.

Сміт пильно глянув на мене.

— Я не маю до цього жодного стосунку. Ви подумали, що я
мандрівний збирач яблук?

— Я взагалі про це не думав. А що ви насправді збираєтеся
тут робити?

— Я ремонтую меблі, — повідомив Сміт.

— У невеличкому селі такої роботи не надто багато, —
попередив я.

— Тоді, можливо, знайду собі щось інше, аби докласти рук.

Він раптом усміхнувся мені.

— Однак наразі мені насамперед потрібне житло.

Я провів його до будинку вдови Марсіні, в якій він винайняв
велику кімнату з верандою та окремим входом. Домовився і

харчуватися в пані Марсіні.

Його прибуття спричинило хвилю пліток і здогадів. Пані Марсіні вирішила, що раз цей Сміт усе розпитує, він сам служить у поліції.

— Вони так працюють, — казала вона, — це їхній звичний спосіб. Якихось п'ятдесят років тому кожен третій, кого ви зустрічали, був так чи інак пов'язаний із поліцією. Іноді навіть ваша власна дитина могла виявитися поліцейським і легко запроторити вас до в'язниці, як і будь-кого чужого. Навіть ще й швидше, ніж чужого!

Але інші заперечували, що таке коїлося лише колись давно, а зараз життя спокійне, поліцейських можна побачити не часто, хоча вони й досі існують. Але ж для чого тоді Сміт прийшов до нас? Дехто вважав, що він з'явився, аби щось у нас забрати.

— Інакше з якого дива стороння людина мала б забрести в таке село?

Ще деякі посилалися на той самий аргумент, але вважали, що Сміт прибув, аби щось нам дати. Але точно ніхто нічого не знав. Нам просто доводилося чекати, поки Сміт вирішить розкрити свої наміри.

Він поводився так само, як решта чоловіків, проте багато знав про зовнішній світ і справляв враження людини, яка багато подорожувала.

Потроху Сміт почав перед нами відкриватися. Одного разу ми з ним зійшли на пагорб, з якого видно всю нашу долину. Була середина осені, доволі гарна пора. Сміт милувався чудовим краєвидом.

— Це нагадує мені відомі слова Вільяма Джеймса, — промовив він. — Як там у нього сказано? «Краєвид вочевидь зберігається в нашій пам'яті краще за будь-що інше, з чим ми стикаємося в житті». Добре сказано, як ви вважаєте?

— Хто такий цей Вільям Джеймс? — запитав я.

Сміт підморгнув мені.

— Невже я назвав це ім'я? Я просто обмовився, хлопче.

Але це була не остання його «обмовка». Кілька днів потому я вказав йому на незугарний схил пагорба, вкритий невисокими сосонками, низьким диким чагарником і бур'янами.

— Тут п'ять років тому була пожежа, — сказав я, — зараз ця місцина абсолютно ні до чого не придатна.

— Так-так, бачу, — озвався Сміт, — і все-таки, як каже Монтень, у природі ніщо не марне, навіть сама марнота.

А ще якось він гуляв селом, зупинився помилуватися пізніми півоніями пані Фогель і промовив:

— Квіти й справді яскраві мов діти й скороминуці, як старі люди... Так сказав Шазаль.

Наприкінці тижня кілька мешканців села зішлись в крамничці Едмондса та завели розмову про пана Едгара Сміта. Я пригадав сказані мені слова. Білл Едмондс також згадав, що Сміт цитував вислів якогось чоловіка на ім'я Емерсон, про те, що усамітнення практично неможливе, люди приречені на життя в суспільстві. Біллі Фореклаф розповів, що Сміт цитував йому висловлювання Іона Хіоського про те, що талант дуже відрізняється від уміння, однак часто призводить до подібного результату. А місіс Гордон раптом пригадала найкращий із

висловів, які вона почула від Сміта: за словами великого Леонардо да Вінчі, обітниці даються, коли вмирає надія.

Ми перезирнулися й замовкли. Всі зрозуміли, що пан Едгар Сміт, чи яке там його справжнє ім'я, — не простий майстер з ремонту меблів. Нарешті я вголос висловив те, про що ми всі вже здогадувалися.

— Друзі, — сказав я, — ця людина, здається, мнемон.

Мнемони як певна категорія людей з'явилися в останній рік Війни, що поклала край усім війнам. Вони добровільно зголосилися зберігати в своїй пам'яті літературні твори, над якими нависла загроза втрати, знищення чи заборони.

Спочатку уряд вітав їхні зусилля, заохочував їх, навіть винагороджував стипендіями та грантами. Але коли Війна закінчилася й розпочалося правління Поліцейських президентів, політика уряду змінилася. Прийняли рішення про те, що слід відкинути сумне минуле та будувати новий світ на нових засадах. Будь-які джерела неспокою мали безжально знищуватися.

Прихильники здорового глузду дійшли згоди, що більшість літературних творів у кращому разі непотрібні, а в гіршому — справляють руйнівний вплив. Зрештою, чи потрібно було зберігати вислови такого негідника, як Війон, гомосексуаліста Жене чи шизофреніка Кафки? Навіщо тримати в голові тисячі різноманітних думок, щоби потім пояснювати, чому вони хибні? Чи варто очікувати, що в такому шаленому потоці хтось належно зорієнтується та зможе скористатися найкращим? Як можна за цих умов змусити людей дотримуватися порядку?

Уряд вважав, що якби всі дотримувалися порядку, все було б добре.

Але для досягнення цього благословенного стану слід було усунути вплив на людей неоднозначної заплутаної інформації. Одним із найголовніших її джерел було марнослів'я істориків та літераторів. Тому історію довелося переписати, а літературу — відрегулювати, обмежити, пристосувати, впорядкувати або повністю скасувати.

Мнемонам суворо наказали дати минулому спокій. Звісно, вони були проти. Суперечки тривали доти, поки урядові не урвавсь терпець. Видали наказ, яким вводилося суворе покарання для порушників.

Більшість мнемонів облишили своє заняття. Проте деякі зачаїлися. Цю меншість переслідували, але такі мандрівні вчителі скрізь і повсякчас поширювали свої знання, та часто виявлялися невловимими, поки їм це вдавалося.

Ми виклали свої здогади чоловікові, який називав себе Едгаром Смітом, і він зізнався, що справді є мнемоном. І тут таки підніс нашому селу розкішні дарунки: два сонети Вільяма Шекспіра, плач Йова до Бога та цілий акт п'єси Арістофана.

Далі Мнемон займався бізнесом, пропонував свій товар селянам на продаж.

Він уклав із паном Огденом не надто вигідну для того угоду: змусив його обміняти цілу свиню на два рядки Сімоніда.

Відлюдькуватий пан Беллінгтон відмовився від свого золотого годинника за вислів Геракліта. Однак він вважав це чесним обміном.

Стара пані Хіт обміняла фунт гусячого пір'я на три строфи з вірша під назвою «Аталанта в Калідоні», написаного людиною на ім'я Свінберн.

Пан Мервін, власник ресторану, придбав цілу коротку оду Катутла, оповідь про Цицерона, написану Тацитом, та десяток рядків із Гомерового «Каталогу кораблів». Це коштувало всіх його заощаджень.

У мене було обмаль грошей чи майна. Але за свої послуги я отримав абзац з Монтеня, висловлювання, приписуване Сократові, та фрагмент — десяток рядків із вірша Анакреонта.

Несподіваним клієнтом став пан Лінд, який одного свіжого зимового ранку з'явився в житлі Мнемона. Пан Лінд був невисокий на зріст, мав червоне обличчя й легко втрачав душевну рівновагу. Він був найуспішнішим фермером у нашій місцевості й дуже серйозним чоловіком, вірив лише в те, що міг побачити й помацати. Найменше можна було сподіватися зустріти його серед покупців товару Мнемона. Навіть якому-небудь поліцейському це більше пасувало б.

— Отже, — Лінд жваво потирив руки, — я чув про вас і ваш невидимий товар.

— Я також чув про вас, — сказав Мнемон із ледь відчутним відтінком відрази в голосі. — То ви маєте справу до мене?

— Так, Боже ж мій, так! — вигукнув Лінд. — Хочу придбати у вас щось із тих старовинних вигадок.

— Я щиро здивований, — відповів Мнемон. — Хто б міг подумати, що такий законослухняний громадянин, як ви, купуватиме товари, не тільки невидимі, а й нелегальні!

— Це не мій вибір, — зізнався Лінд — Я прийшов сюди лише для того, щоб потішити свою дружину, яка наразі нездорова.

— Нездорова? Хто б із цього дивувався, — зауважив Мнемон.
— І віл би не витримав усієї тієї роботи, яку ви на неї навантажили.

— Чоловіче, вас це не обходить! — сердито кинув Лінд.

— Але люди мого фаху не пропонують товару навмання. Ми добираємо для своїх клієнтів рядки відповідно до їхньої натури. Іноді не знаходимо нічого придатного й тоді взагалі нічого не продаємо.

— Я гадав, що ви продаєте свій товар усім покупцям.

— Вас неправильно інформували. Я знаю, наприклад, оду Піндара, якої не продав би вам за жодну ціну.

— Чоловіче, ви не смієте так зі мною розмовляти!

— Я можу дозволити собі розмовляти з вами як завгодно. А ви можете, якщо бажаєте, звернутися до когось іншого.

Пан Лінд розсердився, набурмосився, почав бурчати, але нічого не міг вдіяти. Нарешті він мовив:

— Перепрошую, я трохи не стримався. Чи зможете ви продати мені щось для моєї дружини? Минулого тижня був день її народження, але я лише зараз про це згадав.

— Ви добрий чоловік, — сказав Мнемон, — сентиментальний, як норка, і майже так само сповнений любові, як акула! Чому ви прийшли по подарунок для дружини до мене? Невже нова міцна маслоробка не видається вам більш вдалим варіантом?

— Та ні, — відповів Лінд сумирним, тихим голосом, — дружина лежить у ліжку від минулого місяця і майже не їсть.

Побоююся, що вона вмирає.

— І вона попросила щось із мого товару?

— Вона попросила мене принести їй щось гарне.

Мнемон похитав головою.

— Вмирає! Що ж, не буду ні висловлювати співчуття чоловікові, який довів її до могили, ні надто співчувати жінці, яка обрала таку істоту, як ви. Але у мене є таке, що їй має сподобатися, розкішна річ, яка полегшить її останні дні. Це обійдеться вам лише в тисячу доларів.

— Побійтеся Бога, чоловіче! Хіба у вас немає чогось дешевшого?

— Звісно, є — відповів Мнемон. — Маю пристойний невеличкий комічний віршик на діалекті шотландської мови без середньої частини, можу віддати його вам за двісті доларів. Також у мене є одна строфа з оди на честь генерала Кітченера, яку ви можете отримати за десять доларів.

— А ще чогось іншого немає?

— Для вас — ні.

— Ну... то я візьму ту річ за тисячу доларів, — вирішив Лінд, — Богом клянуся! Сара вартує кожної цієї копійки!

— Гарно сказано, хоча й запізно. Тепер зосередьтеся. Ось воно.

Мнемон відхилився назад, заплющив очі й почав декламувати. Лінд слухав із напруженою увагою. І я також слухав, проклинав свою нетреновану пам'ять і молився, щоб мене не випроводили з кімнати. Це був довгий і напрочуд красивий вірш. Я досі пам'ятаю його цілком. Але найчастіше в моїй пам'яті виринають рядки про «зачароване магічне вікно,

крізь яке видно спінене бурхливе море у казковому покинутому краї»*****.

Ми, люди — дивні істоти з дивними забаганками. Хто б міг уявити таку нашу невимовну жагу? Який голод змушує людину міняти три бушелі кукурудзи на один вислів гностиків? Прагнення духовної насолоди вочевидь притаманне людям, але хто міг собі уявити, що воно у нас аж таке сильне? Хто б подумав, що ми можемо почуватися голодними, бо в нас немає Платона? Хіба може людина захворіти без Плутарха або померти без Арістотеля?

Я б цього не заперечував. Сам бачив, що може статися з людиною, якщо її зненацька позбавити Стріндберга.

Наше минуле — необхідна частина нас самих, і позбавлення цієї частини означає непоправне каліцтво. Я знаю чоловіка, який став мужнім по тому, як дізнався про Епаміонда, і жінку, яка стала красунею, коли почула про Афродіту.

Мнемон мав природного ворога в особі нашого шкільного вчителя, пана Віча, який викладав дітям офіційну версію усього. Ворогом Мнемона був також панотець Дульсес, який мав задовольняти наші духовні потреби через служіння Єдиній патріотичній церкві Америки.

Мнемон кинув виклик обом нашим духовним володарям.

Він заявив, що багато речей, яких вони навчали нас, неправдиві як за змістом, так і за викладом, або є відомими висловами, перекрученими так, що закладена в них оригінальна думка автора замінювалася протилежною. Мнемон завдав удару основам нашої цивілізації, адже заперечував справедливість таких висловів:

«Найвизначніші люди скромні в своїх життєвих прагненнях»;

«Лише життя без досліджень досконале»;

«Пізнайте себе лише у визначених межах».

Ми слухали Мнемона й розмірковували над тим, що він нам говорив. Повільно, болісно ми знову почали мислити, міркувати, досліджувати різні речі, а відтак навчилися сподіватися.

Неокласичний розквіт нашого села був стрімким, інтенсивним, раптовим і радісним для всіх нас. Проте один випадок став для мене ніби попередженням: це неминуче скінчиться. Так і сталося одного дня ранньої весни, коли я допомагав комусь із сусідських дітей виконувати шкільні завдання.

Хлопчик мав нове видання «Загальної історії» Дунстера. Я переглянув розділ про Срібну добу Риму. Знадобилося кілька хвилин, щоб з'ясувати: там нічого не було сказано про Цицерона. Його імені не знайшлося навіть у покажчику серед імен багатьох менш видатних поетів та ораторів. Мені стало цікаво, в якому злочині його ретроспективно визнали винним.

І ось одного разу й справді раптово все скінчилося. Трое чоловіків увійшли до нашого села. На них були сірі однострої з бронзовими розпізнавальними знаками. Обличчя вони мали пласкі й порожні, ноги у важких чорних черевиках твердо ступали дорогою. Вони пересувалися всі разом і коли зупинялися, завжди ставали близько одне до одного. Ці люди нікому не ставили жодних запитань і ні з ким не розмовляли,

бо точно знали, де живе Мнемон; звірилися з картою і рушили просто туди.

Вони залишалися в кімнаті Сміта приблизно десять хвилин.

Потім ці троє поліцейських вийшли на вулицю, всі троє разом, як один. Їхні очі метушливо бігали, вони здавалися переляканими. І похапцем залишили наше село.

Ми поховали Сміта на пагорбі, з якої відкривався краєвид долини, неподалік тієї місцини, де він уперше цитував Вільяма Джеймса, серед пізніх квітів, яскравих мов діти й скороминущих як старі люди.

Пані Блейк назвала свого новонародженого сина незвичним ім'ям Цицерон. Пан Лінд називає свій яблуневий сад Занаду*****. Мене самого визнають затятим прихильником зороастризму, хоча я не знаю нічого про цю релігію, окрім того, що вона напучує людину говорити правду й пускати свої стріли прямо.

Та все це марні зусилля. Правда в тому, що ми незворотно втратили Занаду, загубили Цицерона й Зороастра. А що ми ще забули? Які великі битви, які збудовані міста, завойовані джунглі? Яких пісень ми співали, які мрії плекали? Надто пізно збагнули, що наш розум — це рослина, що має зростати на життєдайному ґрунті минулого.

Простішими словами, нашу спільну пам'ять, найбільшу частину нас, забрали, й ми стали злидарями. Замість розкішних палаців уяви наші правителі дали нам глиняні халупи, які можна помацати. Сумнівна заміна. Офіційно було заявлено, що Мнемон ніколи не існував. Згідно з наказом він

вважається безглуздим сном чи маренням, так само, як і Цицерон.

І я, що пишу ці рядки, теж невдовзі перестану існувати. Згадка про мою реальність також буде заборонена, як і реальність Цицерона й Мнемона.

Ніщо не допоможе мені — істина занадто тендітна, занадто легко руйнується в залізних руках наших правителів. За мене не помстяться. Навіть не згадають мене. Адже якщо пам'ять про самого великого Зороастра можна було звести до однієї людини, яка його пам'ятала, та й ту зараз убили — на що сподіватися мені?

Покоління корів! Вівці! Свині! Ми не маємо навіть цапиної відваги! Якщо людиною був Епамінонд, якщо людиною був Ахілл, якщо людиною був Сократ, то хіба ми теж люди?

ВІДПУСТКА

1

Папазян виник у подобі людини. Насамперед переконався, що голова на місці. «Кінчик носа й пальці ніг мають бути спрямовані однаково», — нагадав він собі. Все було саме так, як потрібно.

Усі системи налагоджені. Психіка міцно прикріплена до епіфіза, він навіть мав невеличку душу, яка живилася від батарейок. Зараз Папазян перебував на Землі, а саме в одному з її дивних місць, у Нью-Йорку, де перехрещувалися десять мільйонів окремих життів. Спробував гропильнути, але теперішнє тіло відмовилося від цього. Тож він посміхнувся, що можна вважати адекватною заміною.

Папазян залишив телефонну будку та вийшов на вулицю побавитися з людьми.

2

Спочатку він зустрів огрядного чоловіка років сорока. Чоловік зупинив його і запитав:

— Агов, приятелю, як найкоротшим шляхом пройти до перехрестя Сорок дев'ятої вулиці та Бродвею?

Папазян, не вагаючись, відповів:

— Мацайте уздовж цієї стіни, поки не натрапите на м'яке місце. Увійдіть туди. Це тунель у підпросторі, зроблений

марсіанами ще тоді, коли вони існували. Він виведе вас до рогу Сорок восьмої вулиці та Сьомої авеню, а звідти вже недалеко до потрібного вам місця.

— Шмаркатий дотепнику, — буркнув чоловік, навіть не спробував доторкнутися до стіни й пошукати м'яке місце та пішов геть.

«Специфічна ригідність мислення, — подумки зазначив Папазян. — Треба буде включити це до мого звіту».

Але чи повинен він звітувати? Папазян цього не знав, однак зазвичай такими речами не переймався, бо вони завжди з'ясовувалися ніби самі по собі.

3

Час обідати! Папазян увійшов до жалюгідної неохайної забігайлівки на розі Бродвею та двадцять восьмої вулиці й звернувся до продавця:

— Дозвольте попросити один із ваших знаменитих хот-догів.

— Знаменитих? — розсміявся продавець. — От якби справді такого діждати.

— Ви вже цього дочекалися, — відповів Папазян. — Ваші хот-доги мають чудову репутацію у всій галактиці. Я знаю істот, які подорожували тисячу світлових років винятково для того, щоб скуштувати ці хот-доги.

— Якийсь навіжений, — пробурмотів продавець.

— Хто? Я навіжений? А що б ви сказали, якби дізналися, що половина ваших клієнтів на даний момент є неземними істотами? Звісно, в прихованому вигляді.

Половина клієнтів забігайлівки сполотніли.

— Що, може й ви якийсь інопланетянин? — поцікавився продавець.

— Я альдебаранець по матері, — відповів Папазян.

— Ну, тоді з вами все зрозуміло, — мовив продавець.

4

Папазян ішов вулицею міста, про яке нічого не знав, і повною мірою насолоджувався своєю необізнаністю. Це його приємно бентежило. Незнання означало, що він багато про що зможе дізнатися. Це було просто дивовижне відчуття — не знати, що робитимеш далі, де можеш опинитися й що говоритимеш.

— Агов, друже, — обізвався до нього ще один чоловік, — як доїхати на метро до Вашингтон-Гайтз?

— Не знаю, — відповів Папазян, і це була правда; він таки не знав навіть того, як дістатися до Вашингтон-Гайтз! Це було вершиною невігластва. Але жодній істоті не вдалося б довго залишатися таким невігласом. Тут-таки якась жінка поквапилася їм пояснити, як знайти дорогу до Вашингтон-Гайтз. Папазян визнав, що це теж цікаво, але не до такої міри, як невідомість.

5

В оголошенні на стіні будівлі було написано «ЛОФТ В ОРЕНДУ».

Папазян негайно зайшов до будинку і винайняв цей лофт. Вважав це правильним кроком. Але водночас кортіло виявити, що цей крок не правильний, а радше кумедний.

6

Молода жінка промовила:

— Доброго дня, я міс Марш. Мене прислали з агенції. Сказали, що вам потрібна секретарка.

— Так, справді. Я вас наймаю.

— Оце просто так?

— І гадки не маю, як це можна було б зробити інакше. Як ваше ім'я?

— Ліліан.

— Цілком мене влаштовує. Будь ласка, можете братися до роботи.

— Але ж у вас тут немає жодних меблів і навіть друкарської машинки.

— Придбайте все потрібне. Ось вам гроші.

— Але що саме я маю робити? — Не запитуйте про це в мене, — лагідно дорікнув їй Папазян, — мені не так просто збагнути навіть те, що маю робити я сам. Гадаю, ви зможете самі керувати власними діями?

— А чим ви маєте намір займатися, пане Папазян?

— Мушу з'ясувати, чим я маю займатися.

— О... Ну, гаразд. Якщо так, думаю, вам знадобляться столи, стільці, настільні лампи, друкарська машинка та дещо інше.

— Чудово, Ліл! У мене й було таке відчуття, що вам від самого початку зрозуміло, що потрібно робити. Ви знаєте, що ви дуже гарненька?

— Ні, не знаю ...

— Тоді, можливо, я й помиляюся. Якщо ви самі цього не знаєте, то як я можу бути в цьому впевнений?

7

Папазян прокинувся та змінив своє ім'я на Хел. Він перебував у готелі «Віллідж Сентрел», де провів цікаву ніч, прислухаючись до шурхоту тарганів. Таргани — це надзвичайно кумедний витвір природи. Хел скинув з себе верхній шар шкіри й залишив під ліжком, щоб його прибрала покоївка. Це було швидше, ніж гаяти час на вмивання.

Він пішов до свого лофту. Ліліан уже була на місці, прибули також деякі меблі. Ліліан повідомила:

— Прийшов клієнт, пане Папазян.

— Я змінив своє ім'я на Хел, — повідомив Хел. — Впустіть до мене клієнта.

Клієнтом виявився невисокий кругленький чоловічок на ім'я Джасперс.

— Чим можу вам прислужитися, пане Джасперс? — запитав Хел.

— І гадки не маю, — відповів той. — Якийсь незрозумілий імпульс змусив мене прийти сюди.

Хел згадав, що не пам'ятає, де залишив своє Джерело незрозумілих імпульсів.

— Де саме у вас виник цей незрозумілий імпульс? — поцікавився він.

— На північно-східному розі перехрестя П'ятої авеню та Вісімнадцятої вулиці.

— Біля поштової скриньки? Я так і думав! Ви зробили мені неабияку послугу, пане Джасперс! Чим я можу вам допомогти?

— Я вже казав вам, що не знаю. Це був незрозумілий...

— Авжеж. Але чогось же ви бажаєте?

— Часу, — сумно промовив Джасперс. — Хіба це не те, чого ми всі потребуємо?

— Та ні, це не так, — упевнено відповів йому Хел, — але все-таки, можливо, я зможу вам допомогти. Скільки часу ви хотіли б?

— Я хотів би ще сто років, — висловив своє бажання Джасперс.

— Приходьте завтра, — сказав Хел. — Подивлюся, що я зможу для вас зробити.

Щойно Джасперс пішов, Ліліан запитала:

— Ви й справді зможете щось зробити для нього?

— Дізнаємося завтра, — промовив Хел.

— Чому завтра?

— А чому б і не завтра?

— Тому що ви змушуєте мене і пана Джасперса чекати, а це неприємно.

— Так, справді неприємно, — погодився Хел.. — Але надзвичайно відповідає реальності. У своїх подорожах я зауважив, що життя — це саме стан очікування. Мораль полягає в тому, що ви повинні вміти насолоджуватися всім, поки чогось

очікуєте, бо очікування — саме те єдине, чим ми повсякчас займаємося.

— Ох, шановний пане, це заскладно для мене.

— Тоді візьміть і надрукуйте якогось листа чи зробіть інше, що збиралися робити.

8

Хел пішов пообідати до «Оріндж Джуліуз» на Восьмій вулиці. Саме цей заклад рекомендували в «Посібнику з недорогого харчування для міжпланетних гурманів на Землі». Хот-дог із соусом чилі тут виявився чудовим. Хел попоїв, залишив кафе та дійшов до південно-східного рогу Шостої авеню і Восьмої вулиці. Тут стояв чоловік із американським прапором у руках, а навкруг нього зібрався невеликий натовп. Чоловік був старий, мав червоне обличчя, пооране зморшками. Він провіщав:

— Запевняю вас, що мертві живуть, вони серед нас ходять саме цієї миті. Що ви на це скажете? Чи погоджуєтеся зі мною?

— Щодо мене, — почав Хел, — то змушений з вами погодитися, адже поряд із вами стоїть стара сива пані з всохлою рукою в своєму астральному тілі.

— Боже ж мій, це напевне Етель! Вона померла минулого року, пане, і звідтоді я намагаюся з нею поговорити! Що вона каже?

— Цитую дослівно: «Герберте, припини верзти дурниці. Негайно повертайся додому, бо ти залишив на плиті каструльку, щоб зварити собі яець, а з неї вже википіла вода й за півгодини все помешкання може до бісової матері згоріти».

— О так, це справді Етель! — вигукнув Герберт. — Етель! Як ти можеш говорити, що я верзу дурниці, якщо сама тепер стала приви́дом?

— Вона сказала, — передав Хел, — що людині, не здатній навіть зварити собі яєць, не спаливши квартири, навряд варто братися до спілкування з духами.

— Вона завжди мене діставала своїм недоречним бридким прискіпуванням. Дякую за допомогу, пане, — сказав Герберт і поквапився рятувати своє помешкання.

— Пані, ви не занадто круто з ним повелися? — засумнівався Хел.

— Він ніколи не слухав мене, поки я була жива, й не хоче слухати зараз, коли я померла. Що можна вважати надто жорстоким, коли маєш справу з такою людиною? Приємно було поговорити з вами, пане, але я мушу вже йти.

— Куди? — поцікавився Хел.

— Назад, у притулок для літніх духів, куди ж іще?

Вона раптово зникла. Хел в захваті похитав головою. «Земля! — подумав він, — вражаюче місце. Шкода, що вона має бути знищена». Він пішов далі, дорогою розмірковуючи над тим, чи справді Земля буде знищена? Зрозумів, що не впевнений у цьому. І це його потішило.

9

Проходом у підпросторі із Західної шістнадцятої вулиці Хел дістався Катедрел-Парквей. Йому довелося пройти містечком Юкку в Аризоні, відомим завдяки найдавнішому в світі

елеваторові. На Катедрел-Парквей розташовані десять величних соборів — подарунок жителям Землі від релігійних представництв Сейни II. Щоб уникнути непорозумінь із місцевою владою, собори замаскували під цегляні будинки.

Цього дня пам'ятки оглядали чимало людей. Тут були венеріанці, які вдавали з себе німців, та вихідці з сузір'я Стрільця, замасковані під хіпі. В жодному з них не можна було пізнати прибульця. Хел трішки стривожився, коли товстун (не схожий на жодного з інших товстунів, яких він раніше зустрічав) підійшов до нього зі словами:

— Вибачте, ви не Хел Папазян?

Хел глянув на чоловіка. Помітив незначні зміни пігмента на шкірі товстуна, спричинені хворобою печінки; нічого серйозного, так звані печінкові плями. Окрім цього, чоловік, здається, не вирізнявся нічим особливим, якщо не зважати на його огрядність.

— Я Артур Вентура, — сказав чоловік, — ваш сусід.

— Ви з Альдеберана? — поцікавився Хел.

— Ні, з Бронкса, як і ви.

— На Альдеберані не має жодного Бронкса, — заявив Хел, хоча й не надто любляв декларувати очевидні речі.

— Хеле, отямтеся. Вас не було вдома майже тиждень. Елен ледь розум не втратила — так переймалася через вас. Вона збирається заявити до поліції.

— Елен?

— Ваша дружина.

Хел, здається, збагнув, що сталося. Це справжня Сцена протистояння та Криза ідентифікації особи. Події, учасником

яких пересічному прибульцеві з-поза меж Землі зазвичай не доводилося бути. Яким неоціненним спогадом це могло б стати, якби йому вдалося зберегти таке в своїй пам'яті!

— Гарзд, — мовив Хел, — я щиро вдячний вам за цю інформацію. Мені шкода, що засмутив свою дружину, любу Мелон...

— Елен, — виправив Вентура.

— Еге ж, так. Перекажіть їй, що ми зустрінемося з нею, щойно я виконаю своє завдання.

— Яке ще завдання?

— Визначити своє завдання — це і є моє завдання. Саме так воно буває у нас, вищих форм життя.

Хел посміхнувся і спробував піти. Але Артур Вентура продемонстрував неабиякі навички здійснення метушні. Він наскакував на Папазяна то з одного боку, то з іншого, галасував і кликав на допомогу. Папазян надумав був повбивати тут усіх лазерним променем, але, звісно, це не відповідало б духові даної події.

Тож потроху, за допомогою різних людей, деяких і в однострої, Папазяна привезли до помешкання в Бронксі. Якась жінка впала йому в обійми з плачем і розповідями про речі особистого тенденційного характеру.

Хел виснував, що саме ця жінка і є Елен. Вона заявила, що є його дружиною. І мала документи на підтвердження.

Попервах було навіть цікаво мати дружину, комплект дітей в асортименті, справжню роботу, банківський рахунок, машину, кілька змін одягу й решту речей, які зазвичай мають земляни. Хелові подобалося бавитися з цими новими для нього речами. Йому вдавалося виконувати роль чоловіка Елен без особливих труднощів — вона сама дала йому підказки, як слід поводитися.

Майже щодня Елен запитувала:

— Любий, ти справді нічого не пам'ятаєш?

І Хел відповідав:

— Нічого. Але впевнений, що все пригадаю.

Елен плакала. Хел із цим впорався. Він був не в тій ситуації, щоб висловлювати оцінювальні судження.

Сусіди з ним поводитися вкрай турботливо, друзі виявилися надзвичайно добрими. Кожен докладав усіх можливих зусиль, аби не дати Папазянові зрозуміти, що він з'їхав з глузду, збожеволів, схибився.

Хел Папазян поступово дізнався про все те, що робив раніше Хел Папазян, і чинив так само. Він виявив, що навіть найпростіші речі можуть захоплювати. Що могло бути цікавішим за землянське життя для альдебаранського туриста, сприйнятого іншими землянами як ще одного землянина?

Звісно, він спочатку припускався помилок. Виконувати певні процедури в належний для них час було непросто. Але Хел поступово при звичаївся до того, що не можна косити газон опівночі, будити дітей о п'ятій ранку й виходити на роботу о двадцять першій. Не бачив жодних причин для таких обмежень, але вони робили життя трохи цікавішим.

11

На прохання Елен Папазян відвідав доктора Кардомана, який спеціалізувався на вивченні думок людей і розповідав цим людям, які з їхніх думок правильні, гарні та продуктивні, а які — хибні, погані й не приносять користі.

КАРДОМАН: Як давно у вас з'явилося відчуття, що ви неземна істота?

ПАПАЗЯН: Це почалося невдовзі по моєму народженні на Альдебарані.

КАРДОМАН: Ви б нам заощадили чимало часу, якби просто усвідомили та прийняли факт власного божевілля й безлічі дивацтв.

ПАПАЗЯН: Заощадити час також можна було б, якби ви визнали, що я насправді альдебаранець у незвичній для нього ситуації.

КАРДОМАН: До бісової матері ці ваші дурниці. Послухайте мене, хлопче, такі ігри ні до чого не ведуть. Покладіться на мене, і я вас поверну до нормального стану.

ПАПАЗЯН: Гаразд, до бісової матері ці дурниці.

12

Процес зцілення поволі просувався. Ночі змінювалися днями. Тижні складалися в місяці. У Хела траплялися моменти прозріння, які тішили доктора Кардомана і які Елен фіксувала в своєму рукописі під назвою: «Повернення з глибин космосу.

Розповідь жінки про її життя з чоловіком, який вважає, що прибув з Альдебарана».

13

Одного разу Хел сказав докторові Кардоману:

— Здається, моє минуле повертається до мене.

— Ну, ось і чудово — зрадив доктор Кардоман.

— У мене з'явився яскравий спогад про себе у восьмирічному віці: я приніс какао для залізного фламінго, встановленого в саду моїх батьків біля маленької прихованої альтанки, де ми з Мейвіс Гілі проводили свої захопливі потайні експерименти, і звідки на відстані ста ярдів річка Чесап'їк невпинно несла свої води в незрушні глибини Чесап'їкської затоки.

— Захисні фальшиві спогади, — прокоментував Кардоман по тому, як звірився із досьє, складеним для нього Елен. — У восьмирічному віці ви жили в Янгстауні штату Огайо.

— От халепа, — засмутився Папазян.

— Але ви на правильному шляху, — підбадьорив його Кардоман. — Кожна людина має захисні спогади, за якими приховуються небезпечні для психіки переживання через реальні жахливі події.

— Я здогадувався, що це надто добре, аби бути правдою, — зізнався Папазян.

— Не вважайте це невдачею. Поява захисних спогадів вселяє певну надію.

— Вдячний вам за ці слова, — мовив Хел, — але тепер доведеться починати все наново.

14

Він вигадував різні інші спогади — про те, як буцімто був юнгою на канонерському човні в Патрулі Янцзи*****, як святкував свій шостий день народження в Зимовому палаці Санкт-Петербурга, як у двадцять п'ять років працював кухарем у якійсь забігайлівці в Клондайку. Це все були, безперечно, земні спогади, але вони не влаштовували доктора Кардомана.

15

І ось одного чудового дня у двері подзвонив продавець пензлів і сказав що має справу до господині.

— Вона повернеться лише за кілька годин, — повідомив йому Папазян. — Сьогодні в неї урок грецької мови, а по тому ще й заняття з різьблення по каменю.

— Чудово, — зрадів продавець, — насправді я хотів поговорити саме з вами.

— Я не потребую жодних пензлів, — відмовився Папазян.

— До біса пензлі, — вигукнув продавець, — я зв'язковий офіцер із супроводу вашого туру й мушу повідомити вам, що ми вирушаємо рівно за чотири години.

— Вирушаємо?

— Усе гарне має свій кінець, навіть ваш відпочинок.

— Відпочинок?

— Отямтеся нарешті, — сказав продавець пензлів чи то пак зв'язковий офіцер із супроводу туру. — Ви, альдебаранці, справді переходите всі припустимі межі.

— А ви ж звідки?

— З Арктура. Ми на Арктурі жорсткіше керуємо своєю психікою і ніколи не пускаємо власні спогади на самоплив.

— А ми, альдебаранці, повсякчас дозволяємо собі таке, — зізнався Папазян.

— Ось чому я зв'язковий офіцер, а ви турист. Приємно провели час із тубільцями?

— Здається, одружився з однією з них, — повідомив Папазян.
— Або, якщо висловлювати точніше, наразі я партнер жінки, яка колись мала чоловіка, точнісінько такого з вигляду, як я.

— Це ми вам забезпечили, — пояснив арктурець. — «Справжня земна дружина» входить до тур-паketу. То ви йдете?

— Це образить почуття бідолашної Мелон, — зажурився Папазян.

— Її звать Елен, і вона все одно, як і більшість землян, тільки те й робить, що через щось ображається. Однак я не можу змусити вас повернутися. Якщо бажаєте залишитися, за п'ятдесят або шістдесят років буде інший круїзний корабель.

— Хай йому грець, — вигукнув Папазян, — я повертаюся із вашим кораблем!

16

Вправно замаскований космічний корабель мав точнісінько такий самий вигляд, як містечко Фейрлон у штаті Нью-Джерсі. Справжній Фейрлон тимчасово перенесли до провінції Раджастану в Індії. Ніхто не помітив різниці, крім ізраїльтян,

які негайно прислали на розвідку рабина та експерта з партизанських війн.

— Але я досі нічого не можу пригадати, — поскаржився Хел зв'язковому офіцерові.

— Цілком природно. Ви залишили банк пам'яті в шафці на борту корабля.

— Навіщо я це зробив?

— Аби не почуватися на Землі не на своєму місці. Ваші старі спогади розмістимо просто над теперішніми. Я допоможу.

Усі зібралися на борту, живі й здорові за винятком кількох осіб. Їх, як це часом трапляється, вбили в портових містах Південної Америки. Нещасних згодом відновили. Окрім відчуття легкого похмілля, вони не зазнали жодної шкоди.

Корабель стартував точно опівночі, без затримки. Його політ зафіксував Корпус стеження ВПС США, розташований у місті Скраппл штату Пенсільванія. Помічене радіолокаційне зображення пояснили великим скупченням болотяного газу, до якого додався ще й політ щільної зграї ластівок.

Попри не надто приємну холоднечу космічного простору, Хел залишився біля поруччя на палубі, звідки спостерігав, як віддаляється Земля. Він повертався до нудної надокучливої праці фотогномічного налаштувальника частотних систем, до своїх дружин і дітей.

Але він залишав Землю без справжнього жалю. Хел знав, що Земля — доволі приємне місце для відпочинку, але постійно там жити неможливо.

НОТАТКИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ УМОВНИХ ВІДМІННОСТЕЙ

1

Ганс і П'єр перебувають у в'язниці. П'єр — француз, Ганс — німець. П'єр низенький, огрядний, чорнявий. Ганс високий, худорлявий, білявий. У П'єра обличчя землистого кольору й чорні вуса. Ганс має світле обличчя, вуса — русяві. П'єр на дванадцять дюймів нижчий за Ганса, який на фут вищий за П'єра.

2

Ганс та П'єр щойно дізналися про оголошення загальної амністії. Згідно з умовами амністії П'єра мають невдовзі звільнити. Про німців у оголошенні не йдеться, тож Ганс муситиме й далі сидіти у в'язниці. Це засмутило обох чоловіків. І вони починають вигадувати, як можна було б визволити з в'язниці Ганса замість П'єра...

(Німець Ганс — досвідчений слюсар. Вийшовши на волю, він міг би врятувати з в'язниці свого друга. Француз — професор-астрофізик, і він не в змозі нікому допомогти, навіть самому собі. П'єр мало на що здатен, але гарна людина, німець вважає його найкращою людиною з-поміж усіх, кого він будь-коли зустрічав. Ганс твердо вирішив звільнитися з в'язниці, а потім допомогти втекти своєму другові.)

Вони знайшли спосіб. Якщо зможуть змусити охоронця повірити, що Ганс — це П'єр, Ганса звільнять. Тоді Ганс зможе повернутися до в'язниці й допомогти врятуватися П'єру. Для цього друзі розробили власний план.

Ось вони чують звуки кроків, які наближаються коридором. Це вартовий! Перший етап свого плану друзі втілюють у життя, обмінюючись вусами.

3

Охоронець заходить до камери зі словами:

— Гансе, крок уперед.

Обидва чоловіки роблять крок уперед.

Вартовий:

— Хто з вас Ганс?

Обидва в'язні відповідають:

— Я.

Охоронець оглядає їх. Він бачить високого худорлявого білявця з чорними вусами та світлим кольором обличчя, який стоїть поряд із невисоким, огрядним, чорнявим чоловіком із руськими вусами та землистим обличчям. Він кілька секунд підозріливо їх розглядає, потім визначає, що високий чоловік є німцем, і наказує іншому, французові, відійти.

Ув'язнені до цього готові.

Вони мерщій забігають охоронцеві за спину та обмінюються волоссям. Охоронець спокійно оглядає їх, усміхається та звіряється з переліком прикмет в'язнів. Вирішує, що високий,

чорнявий, чорновусий, худорлявий чоловік зі світлим обличчям — німець.

Ув'язнені пошепки перемовляються і знову забігають за спину вартового. Ганс підгинає коліна, а П'єр спинається навшпиньки. Охоронець, чоловік невеликого розуму, повільно обертається, щоб знову глянути на них.

Цього разу для нього все не так просто. Він бачить двох чоловіків, однакових на зріст. Один огрядний, зі світлим волоссям, руськими вусами, землистою шкірою. Інший — худорлявий, чорнявий, чорновусий, зі світлим обличчям. За випадковим збігом обидва мають блакитні очі.

По нетривалому міркуванні охоронець вирішує, що перший чоловік — огрядний, білявий, з руськими вусами й землистим обличчям, — француз.

Обидва в'язні знову прослизують йому за спину й похапцем проводять нараду. (Охоронець має поганий зір, водянку, плоскостопість, реакції у нього вповільнені через скарлатину, перенесену в дитинстві. Він повільно обертається до в'язнів, розгублено кліпає.)

В'язні знову обмінюються вусами. Один чоловіків наносить на обличчя крейду, а той, у кого шкіра світла, натирається сажею. Огрядний спинається навшпиньки, а худорлявий підгинає коліна.

Охоронець бачить огрядного чоловіка, зросту трохи вищого за середній, з чорними вусами, світлим волоссям і світлою шкірою. Ліворуч від нього — чоловік, на зріст ледь нижчий за середній, з руськими вусами, темним обличчям і чорним волоссям. Охоронець тупо дивиться на них, насуплюється,

стискає уста, дістає свій ідентифікатор і знову його читає. Потому визначає білявого чорновусого чоловіка, зріст якого трохи вищий за середній, як француза.

Ув'язнені знову метушаться, вищий чоловік міцно затягує пасок навколо талії, а нижчий навпаки, розпускає пасок і напихає під нього ганчір'я. Чоловіки знову обмінюються волоссям, вусами та рукостисканням на удачу.

Охоронець відразу зауважує: відмінностей між чоловіками за ознакою огрядності-худорлявості поменшало. Він вирішує зважати передовсім на ознаки білявості-чорнявості, але помічає, що у білявого чоловіка чорні вуса, а в чорнявого — русяві. Білявий чоловік трохи нижчий на зріст, і його шкіру можна вважати темною. Інший чоловік має темне волосся, русяві вуса (трохи перекошені) й світлу шкіру; його зріст трохи вищий за середній.

Охоронець не може знайти в своїй інструкції нічого, що допомогло б йому визначитися. Спантеличений, він дістає з кишені старе видання «Процедури ідентифікації в'язнів», сподіваючись знайти там щось важливе для себе. Нарешті знаходить сумнозвісний «Регламент 12СС» 1878 року: «В'язень-француз завжди має ставати ліворуч, в'язень-німець — праворуч».

— Ти, — вартовий вказує на в'язня, що стоїть ліворуч, — французе, підеш зі мною. Що ж до тебе, німцю, ти залишаєшся тут, у камері.

Охоронець виводить в'язня з камери, заповнює потрібні папери та відпускає його. Пізніше того ж вечора в'язень, який залишився, втікає.

(Це не складно, бо вартовий не надто розумний, і не просто нерозумний — він щовечора напивається до нестями, ще й вживає снодійне. Неймовірні звички для охоронця, але все пояснюється просто: він син відомого адвоката й члена владної партії. З прихильності до батька влада надала цю роботу його синові, який ні до чого не здатний, ще й має фізичні вади. Також чомусь вирішили, що йому можна доручити самостійне виконання цієї роботи. Тому й немає іншого охоронця йому в поміч; наш охоронець сам-один, напідпитку, накачаний снодійним, спить, і ніхто на Землі не зміг би його розбудити, допоки в'язниця вночі зачинена. Оце й усе, що я наостанок можу сказати про цього охоронця.)

5

Двоє колишніх в'язнів сидять на лаві у парку за кілька миль від в'язниці. Вони мають такий самий вигляд, як тоді, коли ми бачили їх востаннє. Один говорить:

— Я ж вам казав, що це спрацює! Ми з вами на волі...

— Звісно, це спрацювало, — погоджується інший.

— Я зрозумів, що це найкращий варіант, коли охоронець вибрав саме мене, бо ви все одно зможете втекти з камери.

— Стривайте, — дивується перший чоловік, — ви хочете сказати, що попри всі хитрощі охоронець обрав таки француза, а не німця?

— Саме так, — підтверджує другий чоловік. — І взагалі, не мало значення, кого з нас обрав би охоронець. Адже якби звільнили слюсаря, він зміг би повернутися й допомогти професорові, а якщо професора — слюсар зміг би звільнитися самотужки. Розумієте, нам не потрібно було мінятися місцями, тому ми цього й не зробили.

Перший чоловік кидає на нього сердитий погляд.

— Мені здається, що ви намагаєтеся викрасти в мене мою ідентичність як француза!

— Навіщо це мені? — дивується другий чоловік.

— Бачу, що ви хочете бути французом, як я. Це цілком природно, адже там, удалині, видніється Париж, де ліпше бути французом, аніж німцем.

— Звісно, я хочу бути французом, — погоджується другий чоловік, — але тільки тому, що я і є француз. І це місто вдалині, до речі, — Лімож, а не Париж.

Зріст першого чоловіка трохи вищий за середній, у нього темне волосся, русяві вуса, світла шкіра, він худорлявий. Другий чоловік трохи нижчий за середній зріст, білявий, з чорними вусами, землистим обличчям, огрядний.

Вони дивляться один одному в очі й не помічають там лукавства. Кожен дивиться на іншого щиро й бачить таку саму щирість у його очах. Якщо жоден з них не бреше, хтось один, мабуть, сам піддався омані.

— Якщо ніхто з нас не бреше, — говорить перший чоловік, — мабуть, хтось із нас піддався омані.

— Згоден, — озивається другий. — Ми обоє чесні люди, тож усе, що нам потрібне, — це крок за кроком простежити всі

етапи нашого маскування. Якщо ми це зробимо, повернемося до початкового стану, коли один із нас був невисоким білявим німцем, а інший — високим чорнявим французом.

— Так ... Але ж хіба не у француза було біляве волосся, хіба не німець був високим?

— Яюсь я вже всього цього не пам'ятаю, — зітхає другий чоловік. — Гадаю, це суворі умови тюремного життя аж так вплинули на мою пам'ять, що не можу впевнено пригадати, які риси мав німець, а які француз. Та менше з тим, я цілком готовий обговорити з вами ці моменти й погодитися на все, що вважатиму розумним.

— Ну, давайте поміркуємо, як розплутати цей кумедний клубок. Чи німець не має бути білявим?

— Згоден. Додайте відповідно до цього русяві вуса.

— А як щодо шкіри?

— Землистого кольору, безумовно. У Німеччині вологий клімат.

— Колір очей?

— Блакитний.

— Огрядний, чи худорлявий?

— Огрядний, безперечно огрядний.

— Отже, німець: високий, білявий, з обличчям землистого кольору, огрядний, з блакитними очима.

— Одна чи дві деталі можуть бути помилковими, але зупинімося на цьому. Тепер озирнімося назад і з'ясуємо, хто з нас спочатку мав такий вигляд.

На перший погляд обидва чоловіки можуть видатися однаковими або, принаймні, взаємозамінними. Це помилкове враження; завжди слід пам'ятати, що відмінності між ними реальні незалежно від того, хто зараз має ті чи ті зовнішні риси. Відмінності цілком реальні, попри те, що вони умовні. Ці умовні відмінності, за допомогою яких можна ідентифікувати одного чоловіка як німця, іншого — як француза, може визначити кожен.

7

Спосіб визначення цих умовних відмінностей такий: ви фіксуєте риси кожного, а потім прослідковуєте кожен обмін в оберненому порядку. Коли нарешті дістанетеся початку, безпомилково встановите як умовного німця, так і умовного француза. Загалом, усе просто. Нащо воно вам — це, звісно, вже інше питання.

ЧЕРЕЗ ТРАВНИЙ ТРАКТ У КОСМОС ЗА ДОПОМОГОЮ МАНТРИ, ТАНТРИ ТА СТРОКАТИХ КОЛІС

— А чи справді у мене будуть галюцинації? — запитав Грегорі.

— Я вже казав, що гарантую це вам, — відповів Блейк. — Зараз уже маєте щось таке бачити.

Грегорі озирнувся. Кімната надокучливо знайома: вузьке ліжко, шафа з горіхового дерева, мармуровий стіл на кованій залізній основі, люстра на дві лампочки, яскраво-червоний килим, бежевий телевізор. Він сидів у м'якому кріслі. Навпроти нього на дивані вмотився блідий огрядний Блейк. Він тицяв пальцем у три строкаті пігулки неправильної форми.

— Я вам скажу, — просторікував Блейк, — що нині скрізь гуляє чимало всіляких наркотиків — пігулки, порошки, рідини, гранули. Більшість вставляє швидко, частина — за допомогою вибілювача. Але вам пощастило, ви щойно вжили спеціальний тантричний мантричний супернаркотичний коктейль старого дока Блейка, відомий елітній клієнтурі як строкаті колеса. Він містить абсолютно чистий справжній ЛСД-25 з доданням ретельно розрахованої кількості СТП, ДМТ і ТНС, дрібки псилоцибіну яге й ололуїкві, а також власного спеціального інгредієнта дока Блейка — екстракту брусниці, найновішого та найефективнішого підсилювача галюциногенів.

Грегорі дивився на свою праву руку, повільно стискав та розтискав кулак.

— Результатом вживання якого є, — вів далі Блейк, — миттєвий вражаючий повний наркотичний кайф дока Блейка, який гарантує вам галюцинації принаймні впродовж чверті години, або я поверну ваші гроші й втрачу репутацію найкращого підпільного хіміка-фрілансера, який будь-коли потрапляв до Вест-Віллідж.

— Ви так говорите, наче самі чимось обкурилися, — зауважив Грегорі.

— Анітрохи, — запротестував Блейк, — я наразі тримаюся на простих старих надійних амфетамінах. Їх водії-далекобійники та старшокласники ковтають фунтами й галонами. Це ніщо інше, як стимулятори. З їх допомогою я зможу швидше досягти своєї мети, а моя мета полягає в створенні власної імперії наркотиків-стимуляторів між Г'юстоном і Чотирнадцятою вулицею. А потім маю швидко зіскочити з цього бізнесу, перш ніж спалю собі нерви або мене знищать наркомани чи мафія, та податися у Швейцарію. Там шаленітиму в чудовому санаторії в оточенні привабливих жінок, матиму чималий банківський рахунок, розкішні машини та повагу місцевих політиків.

Блейк на мить зупинився і витер верхню губу.

— Стимулятори справді викликають перебільшене відчуття власної значущості з супутніми деталями... Але нічого не бійтеся, шановний мій новий друже і шановний клієнте, мої відчуття трішки порушені, але я цілком здатний діяти як ваш провідник у суперподорожі, в яку ви наразі вирушаєте.

— Як давно я прийняв цю пігулку? — запитав Грегорі.

Блейк глянув на годинник.

— Більш ніж годину тому.

— Чи не мала вона вже подіяти?

— Справді, вже час. Без сумніву. Щось уже має відбуватися.

Грегори озирнувся навколо й побачив порослу травною яму, миготливого світлячка, щільний шматок слюди із застиглим всередині цвіркуном. Він стояв обіч ями, біля зливної труби. Навпроти нього на порослому мохом сірому камені розташувався Блейк, його щетинки сплуталися, шкіра вкрилася цятками, він тицяв у три строкаті пігулки неправильної форми.

— Щось із вами сталося? — запитав Блейк.

Грегори почував жорстку пластину на грудях. Його щетинки спазматично рухалися, що виказувало подив, збентеження, можливо, навіть переляк. Він простягнув щупальце, довго тупо дивився на нього, зігнув і знову випростав. Антени Блейка піднялися вгору, що означало занепокоєння.

— Агов, хлопче, поговоріть зі мною! У вас почалися галюцинації?

Грегори зробив незрозумілий рух хвостом.

— Вони почалися незадовго до того, як я запитав у вас, чи справді в мене мають бути якісь галюцинації. Тоді вони в мене вже були, але я цього не усвідомлював, все здавалося таким природним, таким звичайним... Я буцімто сидів у кріслі, а ви на дивані, і в нас обох була м'яка шкіра, як... як у ссавців!

— Перехід до ілюзій часто буває непомітним, — пояснив Блейк. — Ви ніби прослизаете туди й назад. Що зараз із вами відбувається?

Грегори скрутив сегментований хвіст і розслабив антени. Знову озирнувся навколо. Яма здавалася надокучливо знайомою.

— О, зараз я нібито повертаюся до звичного стану. Гадаєте, мої галюцинації мають ще тривати?

— Я вже казав, що гарантую це вам, — Блейк, акуратно склав блискучі червоні крила й зручно вмовстився в куточку свого гнізда.

ПА-ДЕ-ТРУА ШЕФ-КУХАРЯ, ОФІЦІАНТА ТА КЛІЄНТА

Частина перша. Шеф-кухар

Милостивий Боже,

випадок, про який я хочу поговорити з тобою, стався кілька років тому, коли я відкрив найкращий індонезійський ресторан на Балеарських островах.

Я відкрив його у Санта-Еулалії-дель-Ріо, невеличкому містечку на острові Ібіца. На той час в порту Ібіци вже був індонезійський ресторан і в Пальма-де-Мальйорка — ще один. Однак люди мене запевняли, що мій ресторан був з-поміж них найкращим.

Попри це в бізнесі велося кепсько.

Санта-Еулалія дуже маленьке містечко, але в ньому та поблизу нього мешкають чимало письменників і художників. Усі ці люди небагаті, але не аж такі бідні, щоб не могли собі дозволити поїсти рийстафелю в моєму ресторані. То чому ж, у такому разі, вони не приходили до мене частіше? Звісно, не через конкуренцію, яку створювали кафе Хуаніто чи ресторан «Са Пунта». Хоча цим закладам слід віддати належну повагу за омарів під майонезом та паелью, там, звісно, не можна було скуштувати мого самбал телуру, моєї баранячої юшки, і, особливо, мого бабі кетджапу.

Я пояснював це собі тим, що митці — нервові, темпераментні люди, яким потрібен час, щоб звикнути до чогось нового, серед іншого й до нового ресторану.

Я й сам був таким, адже вже багато років намагаюся стати художником. По суті, саме тому я дійшов думки відкрити свій ресторан у такому місці, як Санта-Еулалія. Я хотів жити поряд із іншими митцями й водночас заробляти собі на життя.

Бізнес розвивався не надто добре, але мені якось вдавалося викручуватись. Орендна плата була невисокою, готував страви я сам, зі мною працював ще один місцевий хлопчина, який обслуговував клієнтів, змінював платівки на програвачі та мив посуд. Я платив йому за виконання всіх цих обов'язків не надто багато, але тільки тому, що не міг собі дозволити платити більше. Юнак був чудовим працівником, охайним та завжди веселим. Якби йому усміхнулася доля, міг би колись, чого доброго, стати губернатором Балеарських островів.

Отож, у мене був свій ресторанчик, який я назвав «Зелений нефритовий місяць», у мене був офіціант, а вже за тиждень з'явився й постійний клієнт. Я так і не дізнався його імені. Це був високий на зріст, худорлявий, мовчазний американець віку десь за тридцять, а може, й сорок. Він приходив щовечора о дев'ятій, замовляв рийстафель, з'їдав його, розраховувався, залишав десять відсотків чайових офіціантові та йшов собі геть.

«Щовечора» — це я трохи перебільшую, бо щонеділі він їв паелью в «Са Пунта», а щовівторка — омарів під майонезом у Хуаніто. Але що тут такого, я й сам часом туди навідувався. Інші п'ять вечорів щотижня американець вечеряв моїм рийстафелем. Зазвичай він приходив сам, один раз чи двічі — з жінкою, іноді — з кимось із друзів. Він спокійно їв, тимчасом, як

Пабло, мій офіціант, метушився, подавав страви та змінював платівки на програвачі.

Якщо по правді, я міг би прожити в Санта-Еулалії лише за рахунок єдиного цього клієнта. Не бозна-як розкішно, але міг би.

На той час ціни на все були помірні.

Цілком зрозуміло, що коли твій прибуток залежить головним чином від одного клієнта, ти намагаєшся уважно вивчати його смаки.

Ось тоді я й узяв гріх на душу. Як це часто буває, все починалося цілком безневинно.

Я хотів догодити цьому чоловікові. За триста песет, що тоді відповідало трохи більш ніж п'яти доларам, я подавав рийстафель на тринадцяти тарілочках. Рийстафель буквально означає рисовий стіл. Це голландська адаптація страв індонезійської кухні. Ви кладете рис на середину тарілки і заливаєте його саджором, таким собі овочевим соусом. Потім оточуєте тарілку з рисом різними стравами: дейджінг керрі — яловичиною під соусом карі, сате бабі — смаженою на шампурах свининою в арахісовому соусі, самбал удангом — печінкою під соусом чилі. Це дорогі страви, адже вони готуються з м'яса. Окрім того ще подаються самбал телур — яйця під соусом чилі, фрикадельки, а також гарніри з різних овочів і фруктів. Нарешті, такі дрібні добавки, як арахіс, чіпси з креветок, тертий кокос, гострі картопляні чіпси, тощо.

Усе це подається на маленьких овальних тарілочках, і створюється таке враження, ніби ви отримуєте за свої триста

песет величезну кількість їжі. Звісно, справді чимало, але й не так багато, як здається.

Мій клієнт мав гарний апетит і зазвичай з'їдав вісім чи десять із поданих страв та трохи більше половини рису. Непогано для не голландця.

Але мені цього здалося замало. Я помітив, що він ніколи не їв печінки. Тож я замінив її самбал аті, креветками в печінковому соусі. Побачив, що йому особливо сподобалася ця страва, тож збільшив її порцію і почав додавати до неї чимало арахісового соусу.

За тиждень я звернув увагу на те, що мій клієнт набирає вагу.

Це мене ще більше заохотило. Я подвоїв його порції рисових чіпсів із арахісом та фрикадельок. Американець почав їсти як справжній голландець. Він швидко гладшав, а я допомагав йому.

За два місяці він уже мав десять, якщо не двадцять фунтів зайвої ваги. Мене це не зупинило, я намагався зробити з нього бранця моїх страв. Придбав набір більших тарілочок та й далі збільшував порції. Я почав підсовувати йому замість арахісу, якого він ніколи не торкався, ще одну м'ясну страву, бабі кетяп, свинину в соєвому соусі,.

До початку третього місяця він уже був на межі ожиріння. Це здебільшого результат вживання рису й арахісового соусу. Я сидів у своїй кухні та грав на смакових рецепторах американця мов на органі, а він їв дедалі більше. Обличчя в нього покруглішало й лисніло від поту. Пабло кружляв, неначе

дервіш, між клієнтом і програвачем, змінював тарілки зі стравами й платівки.

Чоловік очевидячки став залежним від мого рийстафелю. Його, так би мовити, ахіллесовою п'ятою, виявився шлунок. Але все було не так просто. Я ж бачив, що цей американець залишався худорлявим до тридцяти з гаком чи, може, сорока років, тобто до того, як зустрів мене. Але що саме дає людині змогу залишатися худю? Гадаю, лише відсутність їжі, що справді відповідає тому, на що найліпше реагують конкретні смакові рецептори цієї людини.

Я маю власну теорію, згідно з якою багато худорлявих людей – потенційні товстуни, які просто не знайшли специфічної їжі, відповідної до їхніх смаків. Колись я знав схожого на скелет німця, який набрав вагу лише тоді, коли поїхав у Мадрас працювати в будівельній фірмі. Там, на півдні Індії, він зіткнувся з вражаючим розмаїттям карі. Я знав також худорлявого мексиканця, гітариста одного з нічних клубів Лондона, який запевняв, що завжди набирає вагу в місті, де народився, в Морелії. Казав, що може добре попоїсти (хоча і без особливого задоволення) де завгодно в центральній Мексиці, але кухня у місті Оахака, розташованому південніше Юкатану, хоч і вважається чудовою, йому особисто зовсім не підходить. У мене був ще один знайомий, англієць, який прожив більшу частину свого життя в Китаї, поки комуністи не вигнали звідти всіх іноземців. Він скаржився мені, що марніє за відсутності сичуанської їжі, казав, що кантонська, шанхайська чи мандаринська кухня його взагалі не влаштовують. Розповідав, що регіональні відмінності кухні в Китаї є (або, можливо, були

раніше) більшими за відмінності між різними країнами у Європі, й що для нього життя в іншому регіоні Китаю дорівнювало б переїздові до Стокгольма. Той англієць казав, що сичуанські страви доволі гострі, але мають витончений смак. Він жив у Ніцці, харчувався провансальськими стравами, до яких додавав привізний червоний тофу, соєвий соус та ще бозна що. І скаржився на собаче життя, хоча, можливо, завдячував цим не лише незвичним стравам, а й своїй дружині.

Тобто, як бачите, випадки, схожі на той, що стався з моїм американцем, не є чимось винятковим. Він вочевидь був одним із людей, які ніколи не стикалися з кухнею, по-справжньому відповідною їхнім смакам. Він знайшов її нарешті в моєму рийстафелі та тепер надолужував тридцять чи й сорок років голоду.

У такій ситуації кухарська етика вимагає відповідальності за ненажерливого клієнта. Зрештою, шеф-кухар є кимось на кшталт ляльководи, адже саме він маніпулює кулінарними пристрастями клієнта. Я знав французького шеф-кухара з Парижа, послідовника ідей знаменитого Ескоф'є, який просто відмовлявся подавати клієнтам додаткові порції своїх фірмових страв, кіш лорену чи тарту з цибулею, і пояснював це так: «Споживання другої порції викривляє збалансований смак страви, і я на це не можу піти заради кількох паршивих франків».

Захоплюючись цим шеф-кухарем, я, однак, не зміг наслідувати його. Я ж бо був не справжнім шеф-кухарем, а просто бідним італійцем із вражаючим чуттям до приготування рийстафелю. Моєю справжньою метою було

бажання стати художником. На жаль, за натурою я був і залишився меркантильним.

Тож я й далі напихав свого клієнта їжею, однак тривога наростала. Я почувався відповідальним за цю людину, хоча й не мав перед нею жодних юридичних зобов'язань. Прокидався серед ночі й здригався: снилося, що мій клієнт із круглим наче повний місяць обличчям дивиться на мене й каже: «Вашим самбалам бракує вишуканого смаку. Я був дурнем, коли дозволив вам себе годувати. Тепер уже край нашим стосункам».

Однак я нерозсудливо подвоїв його порцію сате камбінг мадурі, почав подавати замість вареного рису, смажений в олії та шафрані, додав щедрю порцію сате аям — курки в соусі чилі з меленими горіхами. Все це дуже поживне, тож я мав на меті підтримання й посилення залежності клієнта.

Тепер пригадую, що я готував, а він їв, обидва ніби в гарячковому маренні. В такі моменти жодного з нас не можна було б назвати абсолютно нормальним. Американець, здавалося, от-от мав репнути, неначе щільно начинена ковбаса. Кожен фунт, який мій клієнт додавав до своєї ваги, здавався мені доказом його залежності від мене й водночас посилював мою тривогу, адже не міг американець набирати вагу до нескінченності.

Аж ось одного вечора всьому цьому таки було покладено край.

Я запланував приготувати своєму клієнтові додатковий делікатес, самбал аті — креветки в соусі чилі, суцце

марнотратство з огляду на високу вартість креветок. Проте я сподівався, що американцеві вони мають сподобатися.

Та клієнт не з'явився у ресторані, хоча це був один із тих вечорів, коли він зазвичай тут вечеряв. Я залишав заклад відчиненим на дві години довше, ніж зазвичай, але клієнт так і не прийшов.

Так само минули й два наступні вечори.

Аж четвертого вечора він перевальцем увійшов до зали й зробив своє звичне замовлення.

За весь той час, що він харчувався у моєму ресторані, я ніколи не спілкувався з цим чоловіком. Але зараз дозволив собі підійти до його столу, легко вклонитися й промовити:

— Ми нудьгували без вас всі минулі вечори, шановний.

Він відповів:

— Мені шкода, що так сталося. Але я трохи нездужав.

— Нічого серйозного, сподіваюся? — запитав я.

— Звісно, ні. Просто незначний серцевий напад. Але лікар порадив залишатися в ліжку кілька днів.

Я вклонився. Він кивнув навзаєм. Я повернувся на кухню й глянув на свої каструлі. Пабло чекав, поки я видам замовлення. Американець заклав за комір величезну червону серветку, яку я придбав спеціально для нього, і чекав.

Тієї миті я чітко усвідомив те, про що здогадувався весь час, — я вбиваю цю людину. Я подивився на каструльки, наповнені самбалом і сате, на казанок із рисом, на соусник із саджором і побачив в них знаряддя повільного вбивства, такі самі ефективні, як зашморг чи кийок.

Так, кожній людині відповідає її особлива кухня. Але будь-яку людину можна вбити вправною маніпуляцією її апетитом. Зненацька я гукнув до свого клієнта:

— Ресторан зачинено!

— А то ж чому? — здивувався він.

— М'ясо пригоріло! — відповів я.

— Тоді подайте мені рийстафель без м'яса, — попросив американець.

— Це неможливо, — сказав я, — я не подаю рийстафелю без м'яса.

Він дивився на мене через зал стривоженим поглядом.

— Тоді подайте мені омлет, підсмажений у маслі.

— Я не готую омлети.

— Тоді жирненьку свинячу відбивну. Або хоча б просто мисочку смаженого рису.

— Шановний пан, здається, не розуміє, — відповів я. — Я готую лише рийстафель, і готую його, як належить, із усіма правильними складниками. Коли цьому щось перешкоджає, я взагалі нічого не готую.

— Але я голодний! — вигукнув він, як ображена дитина.

— Підіть з'їжте омара під майонезом у Хуаніто або паелью в «Са Пунта». Адже це вам було б не вперше, — додав я, бо я ж усього-на-всього звичайна людина.

— Але це не те, чого мені хотілося б, — вигукнув американець ледь не зі слізьми, — я хочу рийстафель!

— То їдьте до Амстердама, — вигукнув я, гепнув об підлогу каструлі з сате і самбалом та кинувся геть з ресторану.

Похапцем зібрав речі й схопив таксі до порту Ібіци. Устиг на нічний рейс судна, яке йшло до Барселони, а вже звідти літаком дістався Риму.

Погоджуюся, що повівся з клієнтом жорстоко. Але тоді вважав це необхідним. Йому потрібно було негайно позбутися залежності від їжі. І мені також було необхідно позбутися бажання його годувати.

Мої подальші пригоди не мають стосунку до цієї сповіді. Я лише додам, що зараз я власник найкращого ресторану рийстафелю на грецькому острові Кос. На життя мені вистачає. Подаю математично точні порції, ні на грам більші навіть для своїх постійних клієнтів. Ніхто, ні за які в світі гроші не змусить мене подати клієнтові другу порцію.

Отже, я навчився доброчесності, але ціною скоєння злочину.

Я часто замислююся над тим, що сталося з американцем та Пабло, якому я вже з Риму компенсував заборговану зарплатню. І досі мрію стати художником.

Частина друга. Офіціант

Милостивий Боже,

я вчинив гріх кілька років тому, коли працював офіціантом в індонезійському ресторанчику в Санта-Еулалія-дель-Ріо, містечку на Ібіці, одному з Балеарських островів Іспанії.

На той момент я був молодим, мені було не більше вісімнадцяти. Прибув на Ібіцу як член екіпажу французької яхти. Власника її спіймали на контрабанді американських сигарет і судно вилучили. Решта екіпажу розбіглася хто куди. А я залишився на Ібіці, зупинився зрештою у Санта-Еулалії. Я мальтієць, тож маю природний дар до вивчення мов. Мешканці

містечка вважали мене андалузцем, а іноземна спільнота мала за місцевого.

Коли один голландець відкрив ресторанчик з приготування рийстафелю, пропозиція працювати на нього попервах здалася мені не надто привабливою. Я взявся допомагати йому за поденну оплату лише тому, що не трапилося чогось кращого. З іншого боку він теж не міг нікого знайти для роботи за такі мізерні гроші.

Але першого ж дня я побачив величезну колекцію вінілових платівок цього голландця, деякі з них виявилися справжньою класикою джазу. У нього був гарний програвач і підсилювач із найкращими як на той час колонками.

Господар не знався на музиці й мало про неї дбав. Він вважав її простим супроводом до обіду, додатковою прикрасою, як-от свічки в оплетених соломкою пляшках і низки перцю та часнику на стінах. Коли люди їдять, потрібно вмикати музику — ото було й усе, що він знав.

Але я, Антоніо Варгас, якого він називав Пабло, закоханий у музику. Вже в юному віці навчився грати на трубі, гітарі та фортепіано. Проте мені бракувало глибокого розуміння американського джазу, який викликав особливе зацікавлення.

Я відразу вирішив, що працюватиму на цього голландця, і хоча зароблятиму стільки, щоб ледь жити, матиму змогу знову й знову слухати платівки з його колекції, вивчати американську музику та готуватися до кар'єри музиканта.

Голландець погодився, щоб я займався платівками. Зрештою, він не мав вибору, бо хто б ще захотів працювати за платню, яку він пропонував? Звісно, жоден іноземець на це не

пішов би. Навіть жоден місцевий: хоча вони й одягаються поганенько, зазвичай не бідують.

Залишався я, та й те лише тому, що вважав гідною винагородою за свою працю можливість слухати Луї Армстронґа. Я розібрав і систематизував платівки, витер з них пил, змусив господаря замовити з Барселони алмазну голку для програвача, розставив колонки так, щоб уникнути спотворень звуку, і розробив злагоджені джазові програми.

Часто я розпочинав з «Настрою індіґо» у виконанні оркестру Дюка Еллінґтона, потім переходив до Стена Кентона і для емоційного розслаблення завершував «Прощальним блюзом» Еллі Фіцджеральд. Та це була лише одна з моїх програм.

Незабаром я зауважив, що моя публіка не обмежується мною і голландцем, який не міг би відрізнити Равеля від Раві Шанкара.

Розумієте, я придбав слухача. Це був високий, худорлявий, мовчазний британець і, мабуть, шанувальник джазу. Я помітив, що він їсть у темпі музики — повільно, неквапно під «Не сумуй», швидко й захоплено — якщо я ставив для нього «Караван».

Ба більше, його настрої помітно змінювався, коли я змінював платівки. Еллінґтон і Кентон зазвичай його збуджували, він їв безтямно, відбивав такт лівою рукою, тимчасом як правою порався з рийстафелем. Чарлі Барнет і Чарлі Паркер діяли на нього як депресанти. Незалежно від темпу їхніх творів чоловік починав їсти повільніше, стискав уста й супився.

Якщо ви музикант, вам кортить потішити свою публіку. Звісно, в межах своїх можливостей. І я почав завойовувати свого єдиного слухача.

Спочатку я найбільше покладався в цьому на Еллінгтона і Кентона, бо не мав достатньої впевненості. Ніяк не міг привчити мого слухача до монументальних фантазій Чарлі Паркера. Барнет, здавалося, також діяв йому на нерви. Але я призвичаїв його до Луї Армстронга, Елли Фіцджеральд, Ерла Гайнса та «Модерн джаз квартету». Мені вдалося визначити, що йому найбільше подобалося, і я влаштовував музичні вечори для нього одного.

Британець був дивовижним слухачем. Але він, звісно, мусив за це розплачуватися — щовечора йому доводилося їсти голландський рийстафель, а це набір невеличких порцій рагу з різними назвами, але з однаковим смаком соусу чилі, яким вони приправлені. Цього було не оминати, голландець не заохочував людей засиджуватися в його закладі, якщо вони нічого не їли. Щойно ви заходили, він тицяв вам до рук меню. Коли ви закінчували їсти, він клав на ваш стіл рахунок. Можливо, це цілком прийнятна практика в Амстердамі, але в Іспанії так не робиться. Зокрема спільнота іноземців, яка більше дотримувалася іспанських звичаїв, ніж самі іспанці, цього не схвалювала й оминала стороною наш заклад. Через свою безцеремонність та жадібність голландець мусив покладатися лише на цього одного клієнта, англійця, який насправді приходив послухати музичні записи.

За якийсь час я помітив, що мій слухач почав набирати вагу. Я вважав, що цьому посприяли мій улюблений джаз і я сам як

укладач досконалих джазових композицій. Людина, яка зважувалася на те, щоб повсякчас топтати в себе цей невимовно одноманітний рийстафель, була, на мою думку, справжнім шанувальником джазу.

Я був тоді молодим, недбалим, безвідповідальним. Не усвідомлював, що музикант має забезпечувати душевну рівновагу, що надати можливість людині пережити катарсис так само важливо, як і сприяти відчуттю піднесення. Я просто хотів завоювати цього чоловіка музикою, полонити його Армстронгом і Еллінгтоном.

Англієць далі гладшав. Я мав би запропонувати йому щось класичне та суворе — Бікса Бейдербека чи когось із інших формалістів диксиленду. Вони були йому не до смаку, але, можливо, справили б на нього ефект стримування. Та я цього не зробив. Я безсоромно давав йому те, чого він хотів.

Ще гірше: я поступався власним смаком, щоб догодити йому. Одного вечора я поставив «Низку перлів» Гленна Міллера, приємний твір без особливих претензій. Зробив це у вигляді такого собі музичного жарту. Однак відразу помітив, що англієць любить біг-бенд свінг.

Звісно, я мав це просто ігнорувати. Англієць — людина з талантом слухача, але без музичної освіти. Якби я зважився ризикнути, міг би навчити його деяких найважливіших речей, показати йому, що насправді відображає музика.

Але я нічого такого не зробив. Натомість безсоромно задовольняв його сентиментальні пристрасті. Ставив Глена Міллера, Томмі Дорсі, Гаррі Джеймса. Я трішки реабілітував себе в естетичному плані, коли поставив на програвач платівку

Бенні Гудмена, але тут-таки впав ще нижче, тому що раз-у-раз нахабно повторював пісні Воґна Монро.

Жахливо мати таку владу над іншою людиною. За кілька місяців я міг керувати своїм слухачем не згірш за свої платівки.

Коли він з'являвся, я міг трохи погратися з ним, запропонувати «Ондатру- мандрівницю», композицію, якої він не розумів. Коли ж я зненацька переходив до «Місяця над Маямі» Воґна Монро, похмурий вигляд англійця зникав, легка посмішка торкала його повні вуста й він старанно поглинав несмачний рийстафель.

Шеф-кухар у своєму марнославстві знову й знов наповнював чоловікові тарілки. Але саме я змушував його їсти.

Іноді, коли я ставив, наприклад, «Подорож поїздом» чи блюз «Біл-стрит» Армстронґа, англієць роздратовано зітхав, відкладав виделку і, здавалося, зовсім не міг їсти. Тоді я мерщій пропонував йому «Низку перлів» Ґленна Міллера, «Синій вечір» чи «Рожевий коктейль для сумної пані». Або догоджав йому «Довгою дорогою додому» Гаррі Джеймса чи «Амаполою» Джиммі Дорсі.

Ці легковажні композиції діяли на нього як наркотик. Його округла голова кивала в такт, на очах бриніли сльози, він старанно працював ложкою.

Англієць жахливо гладшав, а я й далі маніпулював ним, ніби дресированим щуром. Не знаю, чим усе це могло б скінчитися.

Але одного вечора він не з'явився.

Він не приходив також і два наступні вечори. Четвертого вечора він прийшов до ресторану, й шеф-кухар (зрозуміло,

турбуючись про своє основне джерело доходу), поцікавився його здоров'ям.

Чоловік відповів, що мав напад виразки, йому рекомендували кілька днів уживати легку їжу, але тепер він знову почувається добре.

Шеф-кухар кивнув і повернувся до приготування своїх пекучих рагу. Англієць уперше звернувся до мене. Пам'ятаю, що я тоді саме поставив на програвач «Алеями від Аламо» Стена Кентона. Англієць промовив:

— Пробачте, що турбую вас, але чи могли б ви на моє прохання поставити «Місяць над Маямі» Вонґа Монро?

— Звісно, залюбки, — відповів я і пішов до програвача. Я зняв платівку Кентона і поставив Монро. І раптом зрозумів, що вбиваю цю людину, в буквальному сенсі вбиваю.

Він став залежним від моїх записів. Але ж він мав змогу слухати їх лише в той час, коли їв рийстафель, який попропікав дірки в його шлунку. Тієї миті я раптом відчув себе дорослою людиною.

— Досить уже з вас Вонґа Монро, — раптом вигукнув я.

Він здивовано закліпав. Шеф-кухар вийшов із кухні, вражений тим, що я підвищив голос на клієнта.

Англієць благально звернувся до мене:

— Можливо щось Ґленна Міллера...

— Нізащо, — відрубав я.

— Томмі Дорсі?

— Не може бути й мови.

Бідолаху пойняв дроз, щелепа в нього затремтіла.

Він знову попросив:

— Тоді Дюка Еллінгтона.

— Ні!

Шеф-кухар промовив:

— Але ж Пабло, ти любиш Дюка Еллінгтона!

Клієнт благав:

— Поставте Бейдербека чи бодай «Модерн джаз квартет!».

Давайте мені те, що вам подобається, але ж тільки давайте!

— Ви й так цього мали аж занадто, — сказав я, — але тепер із цим скінчено.

Я так гепнув кулаком по підсилювачу, що всередині в ньому з дзенькотом розлетілися скалки ламп. Шеф-кухар і клієнт отетеріли. Я вийшов і навіть не потурбувався про зарплату за останні два тижні. Автостопом дістався порту Ібіци й потрапив на палубу судна, яке йшло до Марселя.

Зараз я відомий саксофоніст, і мою гру можна щовечора, окрім неділі, послухати у відомому клубі на Рю-де-Ашетт у Парижі. Я приваблюю слухачів класично чистим виконанням, мене поважають як прихильника первинних канонів диксиленд-джазу. Але я й досі пам'ятаю свій гріх, який скоїв, коли гіпнотизував бідолашного англійця, пропонував йому ту музику, якої він прагнув, аби змусити їсти Я щиро про це шкодую. І досі часто замислююся над тим, що сталося далі з шеф-кухарем і клієнтом.

Частина третя. Клієнт

Милостивий Боже,

я скоїв гріх багато років тому в маленькому іспанському містечку Санта-Еулалія-дель-Ріо. Я ніколи раніше не визнавав за собою цього гріха, але зараз відчуваю спонукання до каяття. Я

поїхав до Санта-Еулалії, щоб написати там книгу. Разом зі мною туди приїхала й моя дружина. Дітей у нас не було.

Під час мого перебування в цьому містечку один чоловік відкрив там ресторанчик із приготування рийстафелю. Здається, він був фіном чи, можливо, угорцем. Його ресторан сподобався усій спільноті іноземців. До того, як там з'явився цей чоловік, ми могли на вибір їсти або паелью в «Са Пунта», або омарів під майонезом у Хуаніто. Готували в обох цих закладах чудово, але за якийсь час навіть найкращі страви надокучають своєю одноманітністю.

Багато хто став харчуватися в «Інь-Тані», як назвав цей заклад його господар. Там завше бувало доволі людно. Додайте до цього ще й те, що угорець мав чудову колекцію платівок та досить непогану звукову систему. Такий заклад не міг не приваблювати клієнтів.

Я почав навідуватися туди разів із п'ять на тиждень. Моя дружина — прекрасна жінка, але не надто вправна в кулінарії. Я став одним із постійних клієнтів угорця. Приблизно за тиждень звернув увагу на офіціанта. Дуже юного — йому було не більше шістнадцяти чи сімнадцяти років. Гадаю, він індонезієць. Юнак мав шкіру найчистішого оливкового відтінку й волосся та брови насиченого чорного кольору. Стрункий, граціозний, меткий. Було приємно спостерігати, як він метушився, подавав страви та змінював платівки на програвачі.

Звучить доволі безневинно, еге ж? Але те, що сталося далі, вже не таке світле й чисте.

Я вже сказав, що захоплювався грацією і красою юнака так, як одна людина може милуватися досконалістю іншої. Але десь

за тиждень помітив у себе якусь особливу увагу до ніжних ліній його обличчя, гордо поставленої голови, широких пліч, прямої спини та досконалого вигину сідниць.

Я піддався самообманові. Я переконував себе, що милуюся цим юнаком так, як міг би милуватися грецькою скульптурою або творами Мікеланджело. Казав собі, що моє зацікавлення суто естетичне, та й по всьому. І далі майже щовечора ходив до ресторану та замовляв рийстафель, одну з найпоживніших страв у світі. За місяць я з жахом зрозумів, що захопився тим хлопцем. Усвідомив, що хочу торкатися до нього, гладити його волосся, споглядати лінії його тіла й робити дещо інше, ще жахливіше.

Я ніколи не був гомосексуалістом. Не мав жодного приводу вважати себе потенційним геєм. Завжди отримував насолоду від сексуальних стосунків з жінками й не міг зрозуміти, чому чоловіки можуть захоплюватися тілом інших чоловіків.

Тепер, на жаль, я це зрозумів.

Коли нарешті все усвідомив, не згорів від сорому лише через безмежність своєї одержимості. Щовечора ходив до ресторану й залишався там стільки часу, скільки можна було мати пристойний вигляд. Шеф-кухар приносив мені додаткові порції рийстафелю, і я їх поглинав з вдячності за привід затриматися довше.

А що ж хлопець? Не можна сказати, що він не розумів моїх думок. Не сумніваюся, що офіціант відповідав мені взаємністю. Метушився ресторанчиком у якійсь нестямі, раз-у-раз змінював платівки, протирав уже чисті попільнички та доволі безсоромно демонстрував себе.

Часто ми з ним значуще позирали одне на одного. На той час моя дружина повернулася до Сполучених Штатів. Шеф-кухар не думав ні про що інше, окрім приготування свого рийстафелю. А ми з юнаком розкривали одне одному свої бажання, обмінювалися поглядами, але — ані слова, ні дотику.

Звісно, я почав набирати вагу. А кому вдалося б з'їдати за вечір два-три фунти рийстафелю й не гладшати? Я товстішав і не помічав цього, поглинутий своєю пристрасстю та відразу до себе водночас. Нехтував друзями, не зважав на свій вигляд. Щовечора, коли я залишав ресторан, мій шлунок потерпав від надміру їжі, приправленої спеціями. Я засинав із думками про хлопця й нетерпляче очікував наступного вечора, щоби побачити його знову.

Наші погляди дедалі сміливішали, поки не стали зухвалими. Інколи він подавав страви й затримував свою руку на столі, ніби заохочував дотик. Проте я стримано поглядав на нього, мовби з докором за безсоромний флірт.

Охоплений цим божевіллям, я не знав, як довго воно могло б тривати і як далеко зайшло б. Я втрачав сором'язливість, втрачав гордість, уже наближався до прямої розмови з хлопцем. Та зовсім несподівано мою увагу відвернуло дещо інше.

Я помітив, що залишився єдиним клієнтом ресторану, й глибоко замислився. Так, я справді впродовж останніх місяців занедбав своїх друзів, а може, це вони покинули мене. Проте чому вони перестали вечеряти рийстафелем у цьому ресторанчику?

Я приходив сюди вечір за вечором, і завжди повторювалося те саме: я був тут єдиним клієнтом. Але ж ні якість страв, ні

музика не погіршали. Все залишалось таким самим, окрім мене.

І нарешті я все зрозумів. Це трапилося одного вечора, схожого на решту вечорів, упродовж яких я поглинав уже звичні величезні порції рийстафелю.

Я відчував, що за кілька місяців жахливо погладшав. Спробував уявити себе збоку й побачив за столиком у невеличкому ресторанчику огидного чоловіка, схожого на вгодованого кабана. Чоловіка, такого гладкого, що він міг викликати відразу в будь-кого. Чоловіка, в товаристві якого навряд вдалося б зберегти апетит.

Тоді до мене дійшло: саме я став причиною того, що угорець позбувся всіх своїх клієнтів. Бо кому при здоровому глузді закортіло би їсти поряд зі мною? А я ж там просиджував усі вечори.

Подібні рішення приймаються негайно, або не приймаються взагалі. Я відсунув стілець і не без певних труднощів підвівся. Шеф-кухар і офіціант дивилися на мене. Я перевальцем побрів до дверей. Шеф-кухар вигукнув:

— Щось не так із їжею?

— Не з їжею, — відповів я, — зі мною.

Юнак потупився й промовив:

— Можливо, я чимось вам дошкулив...

— Навпаки, — відповів я, — ви мене надзвичайно потішили, але я сам собі дошкулив понад усяку міру.

Вони мене не зрозуміли. Шеф-кухар вигукнув:

— Може, бажаєте порцію свининки, щойно приготованої, свіженької та смачненької?

Юнак запропонував:

— Є нова платівка Армстронґа, якої ви ще не чули.

Я зупинився на порозі й промовив:

— Дуже вдячний вам обом. Ви були добрі до мене. Але я сам себе знищую на ваших очах. Зараз я піду геть, щоб вам не доводилося за цим спостерігати.

Вони злякано дивилися на мене й, мабуть, нічого не розуміли. Я вилетів із ресторану, заскочив до свого помешкання, спакував невеличку валізу та знайшов таксі, яким прибув до міста Ібіці. Якраз устиг на нічний авіарейс до Барселони. Минуло вже кілька років. Час і відстань позбавили мене моєї пристрасі.

Звідтоді я не раз закохувався, але ніколи більше — в чоловіків. Нині мешкаю в Мексиці, в Сан-Мігель-де-Альєнде, разом зі своєю дружиною (вже іншою, не тією, з якою приїздив до Санта-Еулалії) та двома нашими дітьми. Часто замислююся: що могло далі статися з шеф-кухарем та офіціантом. Цілком можливо, що вони й досі перебувають у Санта-Еулалії та, як і раніше, успішно займаються своєю справою. Якщо, звісно, той гріх, який я скоїв через свою хтивість, певним чином їм не зашкодив. Я щиро в цьому каюся. І досі прагну стати письменником.

НОТАТКИ ПРО ЛАНГРАНАК

1

Я не можу описувати це місце, без того, щоб не розповідати про себе самого. І не можу писати про себе, не розповідаючи про це місце. З чого ж мені почати? Мабуть, доведеться описувати нас, мене й це місце, одночасно. Та сумніваюся, що зможу з цим упоратися. Можливо, мені не вдасться все описати як слід.

А проте, я наразі перебуваю на чужій планеті, така ситуація зазвичай вважається цікавою. До того ж, я й сам цікава людина. І, без сумніву, цілком здатний записати свої враження. Не знаю, чому не виходить зібрати все це до купи.

Можливо, слід почати з опису своєї нездатності все це описати. Але, здається, мимохіть я це вже зробив.

2

Гадаю, слід почати із шпилів.

Головне місто тут називається Лангранак. Він примітний своїми шпилями. З пагорба, що за п'ять миль від міста, перш за все впадає в око ця безліч шпилів, різнокольорових і різної форми, вищих і нижчих. Мені розповідали, що у Венеції також багато шпилів, та й у Стамбулі теж. Шпилі завжди створюють естетичну картину, байдуже, де вони розташовані. Шпилі

Лангранака створюють безумовно чужу нам картину. Думаю, це все, що я маю сказати про ці шпилі.

3

Я людина із Землі, середнього зросту та статури. Гадаю, схожий на багатьох людей і вирізняюся лише тим, що перебуваю на чужій планеті.

Більшу частину свого часу проводжу в космічному кораблі, тому докладаю чималих зусиль для створення там домашнього затишку. Вітальня в мене така, як у готелі «Холідей інн», камбуз нагадує ресторан Говарда Джонсона, а спальня ніби перенесена із заміського готелю в Новій Англії. Почуваюся в цьому космічному кораблі доволі добре. Раніше я сміявся з американського стилю, але зараз уже не смішно. Мені дуже подобається мій космічний корабель таким, який він є. Подобається автомат для видавання піци, фонтан з кока-коли, та хот-доги, ніби від Натана. Тільки змащені маслом качани гарячої кукурудзи ще не зовсім відповідають земним стандартам. Ця проблема досі не вирішена.

4

Зі мною нічого особливого не відбувається. Про це годі й розповідати. На мою думку, розповідь повинна містити пригоди, конфлікти, проблеми та їх вирішення. Саме такі історії люблю читати. Але зі мною нічого особливо не трапляється. Ось я тут, на чужій планеті, в оточенні

інопланетян, і зі мною нічого особливого не трапляється. Попри це я все-таки вважаю, що якась історія має мені вдатися. Адже, Господи, я маю всі необхідні інгредієнти.

5

Учора мав бесіду з головою магістрату Лангранака. Ми обговорили проблеми дружніх стосунків між нашими світами та дійшли згоди в тому, що наші раси мають дружити. Розмовляли також про міжзоряну торгівлю й досягли в цьому питанні принципових домовленостей. Але насправді, здається, ми маємо не надто багато такого, що могло б знадобитися їм, і навпаки. Не в достатній кількості, принаймні, щоб виправдати шалені транспортні витрати. Я хочу сказати, що у них є ціла планета, щоб знайти тут усе необхідне, і в нас так само. Тож нам довелося обмежитися лише принциповими домовленостями. Трохи більшого прогресу ми досягли, коли домовлялися щодо програми туристичного обміну. Адже їхні люди люблять подорожувати, наші — також. Витрати були б надзвичайно високі, але дехто може це собі дозволити. У будь-якому разі з чогось же треба починати.

6

Я часто сиджу в своєму космічному кораблі й багато читаю про дзен-буддизм, про йогу, про тибетський та індуїстський містицизм. «Заходьте в тишу якомога частіше, залишайтеся в ній якомога довше». Ось про що насправді там ідеться. Це все

способи убезпечення свідомості від балаканини. «Односпрямованість». Я дуже хотів би її досягти, але мій розум відмовляється зберігати нерухомість. У моїй свідомості зринають випадкові думки, емоції, відчуття. Іноді вдається стримуватися хвилин із п'ять. Але це не викликає задоволення. Мабуть, мені потрібен гуру. Але в моїх обставинах неможливо його знайти. Я думав про пошуки вчителя на цій планеті. Але ж не залишатимуся тут аж так довго, щоб варто було цим займатися. В мене завжди так.

7

Тут справді нічого не здається надто дивним. Люди купують і продають всілякі речі, працюють на різних посадах. Є трохи жебраків. Все має цілком звичний вигляд. Хоча, звісно, мені не все тут зрозуміло, але ж і вдома я так само розумію не все. Мені кортіло б сказати: «Люди тут роблять щось просто неймовірне». Але ж насправді ніщо не викликає особливого подиву. Вони займаються своєю роботою і живуть своїм життям, я теж роблю те саме, і все це здається цілком нормальним. Я мушу весь час нагадувати собі, що перебуваю на чужій планеті. Звісно, не через те, що раптом можу це забути. Просто я не в змозі проїнятися відчуттям дива.

8

Учора ввечері відбувалося затемнення. Я планував вийти, щоб спостерігати за ним, але заснув над книгою і все

пропустив. Однак це не має великого значення. Камери корабля автоматично все зняли, і я зможу подивитися в записі.

9

Сьогодні нарешті таки опанував себе й вибрався відвідати руїни. Місцеві радили їх оглянути. Дуже задоволений, що поїхав. Ці руїни, розташовані приблизно за десять миль від околиць Лангранака, є рештками цивілізації, яка, за припущеннями місцевих, зникла кілька тисяч років тому. Руїни займають значну площу. Я оглянув три великі частково реконструйовані храми, прикрашені вигадливими складними візерунками та барельєфними зображеннями різних фантастичних істот (так пояснив мені гід). У храмах встановлені незугарні стилізовані статуї.

Гід розповів, що їх колись шанували як богів, але це було давно. Також я оглянув кілька лабіринтів, що колись мали релігійне призначення.

Сфотографував усі ці пам'ятки. Освітлення було кепське. Я використовував «Нікон» із об'єктивом на п'ятдесят міліметрів фокусної відстані, інколи змінював об'єктив на дев'яностоміліметровий.

Мій гід вказав на цікавий факт: ніде у химерному оздобленні храмів не використовується паралелограм. Можливо, ті, хто будував храми, вважали цю фігуру неестетичною, або щодо неї існувало релігійне табу. Можна також припустити, що ця фігура тоді просто була ще невідома, хоча квадрат і

прямокутник широко використовувалися. Ніхто цього точно не знає.

Питання досі досліджується. Остаточне з'ясування зможе пролити більше світла на психологію загадкового стародавнього народу.

10

Сьогодні свято. Я вийшов у місто, сів за столик в одному кафе зі склянкою того напою, що тут править за каву, і спостерігаю, як люди походжають вулицею. Це дуже колоритне видовище. Згідно з буклетом, який я переглянув, це свято на відзнаку важливої перемоги у війні з сусідньою країною. Тепер, здається, ці дві країни мають дружні стосунки або, принаймні, чесно дотримуються домовленостей. Але важко бути цілком упевненим у подібних речах.

11

У цьому місті мешкають три основні, дуже не схожі між собою групи населення. Давніші мешканці, схожі на англійців, трохи пізніші іммігранти, які нагадують французів, і нові — подібні до турків. Стосунки цих груп до певної міри напружені. Звичай надягати колись традиційне тут місцеве вбрання практично забутий, винятки становлять особливі свята. Проте всі жалкують за старими звичаями.

12

Вечорами іноді сумую за домівкою. Тоді мені не вдається заснути. Читаю, слухаю музику або переглядаю фільми. Потім вживаю снодійне. Кілька пігулок. Гадаю, так почуваюся тому, що це ностальгія. Утім, пригадую, що й раніше вдома почувався так само і теж користувався снодійним.

13

Побоююся, що це не дуже цікава планета. Мені казали, на іншій її півкулі трохи цікавіше. Але навряд я туди поїду. Договір про дружбу зараз уже підписаний, і моя робота тут завершена. Вважаю, що вже можу відлітати. Шкода, що це місце виявилось не надто екзотичним. Але сподіваюся на цікавіші враження в моїй наступній розвідці.

ЗОНА ЧУМИ

Недосвідчені мандрівники зазвичай намагаються матеріалізуватися в якихось прихованих від людського ока місцях. Вилазять із комірчин для віників, із шаф, із телефонних будок і всіляких закапелків, щиро сподіваючись, що таким чином здійснюють перехід непомітно. Але саме це неминуче привертає до них увагу, якої вони якраз і хотіли б уникнути. Та для такого стріляного горобця, як я, все доволі просто. Моїм пунктом призначення був Нью-Йорк у серпні 1988 року. Я обрав вечірню годину пік і матеріалізувався посеред натовпу на Таймс-сквер. Звісно, це вимагає певного хисту. Не можна просто так з'явитися, і край. Потрібно відразу, щойно матеріалізуєшся, починати рухатися, голова має бути трохи нахилена, плечі згорблені, погляд застиглий. У такому разі на тебе жодна душа не зверне уваги.

Я зробив усе просто ідеально. Із невеличкою валізкою поспішав середмістям. Минув Шерідан-сквер і рушив у напрямку парку Вашингтон-Сквер. Обрав місце біля великої водойми неподалік тріумфальної арки, поставив валізку й завзято заплескав у долоні. Кілька людей озирнулися на мене. Я почав вигукувати:

— Підходьте, друзі, підходьте ближче, щоб дізнатися про унікальну нагоду. Не соромтеся, підходьте і почуєте гарну новину.

Почав формуватися невеличкий натовп. Якийсь хлопець запитав:

— Агов, що ви продаєте?

Я посміхнувся йому, але не відповів, бо не хотів переходити до справи, поки не вдасться зібрати більшу аудиторію. Я й далі вигукував свої заклики:

— Підходьте ближче, друзі, підходьте ближче, і почуєте важливі новини. Це те, чого ви очікували, друзі, важлива для вас нагода, останній шанс! Не дозволяйте йому оминати вас!

Незабаром я зібрав близько тридцяти осіб і вирішив, що цього достатньо для початку.

— Шановні громадяни Нью-Йорка, — звернувся я до людей, — хочу поговорити з вами про дивну хворобу, яка раптово ввірвалася у ваше життя, епідемію, яку в народі називають синьою чумою. Наразі ви всі знаєте, що не існує ліків проти цієї безжальної вбивці. Звісно, лікарі й далі запевняють вас, що дослідження просуваються успішно, що кожної миті можна очікувати прориву, що найближчим часом спосіб лікування обов'язково знайдуть. Але річ у тім, що вони досі не винайшли ні сироватки, ні антитіл, ні будь-якого конкретного засобу проти синьої чуми. Та і як би їм це вдалося? Адже вони не змогли навіть виявити причину хвороби, не те що її зупинити. На сьогодні не розроблено нічого, окрім неефективних і суперечливих теорій. Через швидке розповсюдження, надзвичайну вірулентність та не вивчені властивості хвороби мусимо визнати, що лікарі не зможуть вчасно виготовити ліки, щоб допомогти людям, яким вона загрожує. На вас чекає те, що відбувалося під час усіх епідемій упродовж світової історії, — попри всі спроби лікування та встановлення контролю за

хворобою, вона нестримно вируватиме, поки не вичерпається сама або не вичерпаються її жертви.

Хтось із натовпу засміявся, кілька людей посміхнулися. Я пояснив собі це істерикою і вів далі.

— Що ж робити в такому разі? Ви залишатиметеся пасивними жертвами чуми, яких змушують мовчати ті, хто приховує від вас справжню безнадійність ситуації? Чи погодитеся випробувати щось нове, таке, що не отримало схвалення дискредитованих політичних і медичних авторитетів?

Я зібрав натовп близько п'ятдесяти осіб і швидко завершував свою справу.

— Ваші лікарі не можуть вас захистити від синьої чуми, друзі, але я можу!

Я швидко відкрив валізу та вийняв звідти жменю великих жовтих капсул.

— Це препарат, який переможе синю чуму, друзі. Не маю часу пояснювати вам, звідки я його взяв, або яким чином він діє. Не займатимуся науковою балаканиною. Але натомість можу надати вам конкретні докази.

Натовп уважно слухав. Я відчував, що зачепив цих людей.

— Для доказу, — вигукнув я, — приведіть мені хвору людину. Приведіть мені їх хоч десяток! Якщо вони ще живі, беруся вилікувати їх за кілька секунд по тому, як вони проковтнуть таку капсулу! Приведіть їх сюди, друзі! Я вилікую будь-яких чоловіка, жінку чи дитину, якщо вони потерпають від синьої чуми!

Тиша панувала ще секунду, а потім натовп вибухнув реготом і оплесками. Я здивовано слухав коментарі, які лунали зусібіч.

— Що це за школярський прикол?

— Він начебто застарий для хіпі.

— Б'юся об заклад, він це робить для якогось телевізійного шоу.

— Агов, пане, що це за жарти?

Я був такий вражений, що не спромігся на відповідь. Просто стояв зі своєю валізою біля ніг і капсулами в руці. Не здійснив жодного продажу в цьому чумному місті! Навіть не зміг показати дію ліків! Це було щось незбагненне. Натовп поволі розійшовся, окрім однієї дівчини.

— У чому тут прикол? — звернулася вона мене.

— Прикол?

— Адже це якийсь рекламний трюк? Ви відкриваєте ресторан чи, може, бутик? Розкажіть мені про це. Можливо, я домовлюся з вами про висвітлення цієї події.

Я сховав капсули, які тримав у жмені, в кишеню куртки. Дівчина вела далі:

— Послухайте, я працюю в провінційній газеті. Нас цікавлять усілякі дивні речі. Розкажіть мені про це.

Дівчина була доволі симпатична. Струнка кароока шатенка, років двадцять із чимось. Її самовпевненість здалася мені зворушливою.

— Це не прикол, — сказав я їй. — Якщо у вас, людей, не вистачає клепки, щоб вжити запобіжних заходів проти чуми...

— Якої ще чуми? — перепитала вона.

— Синьої чуми. Чуми, яка вразила Нью-Йорк.

— Чоловіче, але ж у Нью-Йорку немає чуми, ні синьої, ні чорної, ні жовтої, ані будь-якої іншої. Що це, справді, за прикол?

— Немає чуми? — не повірив я. — Ви впевнені?

— Абсолютно.

— Можливо, це приховують від людей, — припустив я, — хоча це було б доволі складно. Інформація про п'ятдесят тисяч смертей на день не може не потрапити до газет... Справді зараз серпень 1988 року?

— Авжеж, — здивовано підтвердила дівчина. — Але у вас якийсь нездоровий вигляд. Як ви почуваетесь?

— Зі мною все гаразд, — сказав я, хоча це було й не зовсім так.

— Вам, мабуть, краще сісти.

Дівчина провела мене до лави. Раптово мені сяйнула думка, що я міг помилитися з роком. Можливо, компанія насправді мала на увазі 1990 або 1998 рік. Якщо це так, то я завдав їм чималих збитків через оплату моєї подорожі у часі, та, можливо, втрачу свою ліцензію на торгівлю, бо намагався продавати ліки в регіоні, де немає епідемії. Я дістав зі своєї валізки тоненьку брошурку з назвою «Зони чуми», в якій наводився перелік усіх років великих епідемій чуми із зазначенням її типу, чисельності загиблих та інших даних. Зі значним полегшенням побачив, що опинився в потрібному місці й у потрібний час. Нью-Йорк у серпні 1988 року мав бути охоплений синьою чумою.

— Зони чуми? — знову перепитала дівчина, заглядаючи мені через плече. — Що це у вас таке?

Мені слід було б відійти від неї подалі, можливо, навіть дематеріалізуватися. У компанії суворі правила: продавці можуть розголошувати що завгодно, крім інформації, яку отримали під час навчального курсу. Але зараз мені було байдуже. Зненацька чомусь закортіло поговорити з цією симпатичною дівчиною у химерному одязі, яка сиділа на осонні поряд зі мною серед приреченого міста.

— Зони чуми, — пояснив я, — це перелік років і місць, у яких відбувалися великі спалахи чуми, або ще мають відбутися. Як, наприклад, Велика чума в Константинополі 1346 року, чи Лондонська чума 1664-го.

— Ви нібито хочете сказати, що там бували?

— Так. Мене посилала компанія «Міжчасова медична служба», у якій я працюю. Між іншим, ми маємо ліцензію на продаж ліків у регіонах лиха.

— У такому разі, як я розумію, ви буцімто з майбутнього, де люди подорожують у часі?

— Авжеж.

— Чудово, — сказала вона, — ви подорожуєте зараженими регіонами та продаєте ліки. Однак ви не схожі на людину, яка заробляє собі на життя на нещасті інших.

Дівчина не знала й половини правди, а я не збирався їй про це розповідати.

— Це потрібна робота, — зауважив я.

— У будь-якому випадку, — виснувала дівчина, — ви все ж таки помилилися, бо тут немає чуми.

— Щось, мабуть, пішло не так, — зізнався я. — Один із моїх колег мав здійснити попередню розвідку.

— Можливо, він загубився десь у часі чи з ним ще щось трапилось.

Дівчина мала впевнений і щасливий вигляд. А мене не полишало моторошне відчуття. Ця дівчина, якщо вона не належить до небагатьох щасливчиків, не зможе пережити чуму. Але мені було цікаво поговорити з нею. Це вперше я спілкувався з жертвою чуми. Вона промовила:

— Ну, приємно було з вами поговорити. Якщо по правді, не знаю, чи зможу використати вашу історію.

— Я волів би, щоб ви цього не робили.

Я вийняв з кишені жменю капсул.

— Будь ласка, візьміть це.

— О, насправді зараз...

— Я звертаюся до вас цілком серйозно. Це для вас і вашої родини. Будь ласка, збережіть їх. Вони вам знадобляться, от побачите.

— Гарзд, дуже дякую. Щасливої подорожі в часі.

Я дивився, як вона віддаляється. Коли дівчина повертала за ріг, мені здалося, що я побачив, як вона викидає капсули. Але я в цьому не впевнений. Я сів на лаву в парку й почав чекати.

Близько півночі до мене підійшов Джордж. Я несамовито накинувся на нього:

— Що сталося? Я виставив себе на посміховисько. Тут немає ніякої чуми!

— Спокійно, — зупинив мене Джордж, — я мав з'явитися тут ще тиждень тому, але компанія отримала розпорядження уряду відтермінувати все на один рік. Потім, однак, їм наказали скасувати відтермінування та далі діяти за попереднім планом.

— Чому ніхто не повідомив мені про відтермінування? — запитав я.

— Справді, слід було тобі повідомити. Але всі так закрутилися. Мені дуже шкода. Але зараз ми можемо негайно все розпочати.

— Ми справді повинні це зробити? — запитав я.

— Що ти маєш на увазі?

— Сам знаєш, — сказав я.

Він витріщився на мене.

— Що це з тобою? Ти не був таким у Лондоні.

— Але то було 1664 року. А зараз 1988-й. Це ближче до нашого часу. І ці люди здаються більш схожими на нас.

— Сподіваюся, ти тут ні з ким не потоваришував, — пробурчав Джордж.

— Та ні, звісно!

— От і добре, — сказав Джордж. — Я розумію, що ця робота може призвести до емоційного зриву. Але ти повинен дивитися на все тверезо. Комісія з контролю за кількістю населення давала їм чимало шансів. Їм же дали водневу бомбу.

— Ну, так.

— Але вони не використали її одне проти одного. Комісія надала їм усі можливі засоби для справжньої потужної бактеріологічної війни, але вони також їх не застосували. Комісія надала їм інформацію, необхідну для добровільного стримування приросту населення. Але вони не зуміли бодай якось нею скористатися. Вони просто й далі необмежено розмножуються, витісняють інші види та одне одного, отруюють і виснажують Землю — як це робили завжди.

Я все це вже знав, та коли почув інформацію ще раз, вона допомогла мені оговтатися.

— Ніщо не може зростати нескінченно, — правив своєї Джордж. — Усі форми життя мають підлягати контролю. Для більшості видів збалансованість їхньої чисельності контролюється автоматично. Але люди подолали природні обмеження. Вони повинні контролювати себе самі. Якщо не можуть або не хочуть, то хтось же має це робити за них.

Джордж раптом здався мені стомленим і знервованим.

— Але люди ніколи не бачать необхідності в самообмеженні, — додав він, — ніколи нічого не навчаються. Тому наші епідемії необхідні.

— Ну, що ж, — остаточно впокорився я, — рухаємося далі.

— Близько двадцяти відсотків із них зможуть вижити під час цієї епідемії, — зауважив Джордж.

Мені здалося, що він таким чином намагається сам себе переконати. Далі він дістав із кишені пласку срібну колбу, відкрутив накривку, підійшов до каналізаційного колодязя та вилив у нього вміст колби.

— Оце й по всьому. Ти можеш розпочинати продаж своїх пігулок десь за тиждень. Після цього наш графік передбачає зупинки в Лондоні, Парижі, Римі, Стамбулі та Бомбеї.

Я кивнув. Це необхідно. Та інколи важко бути садівником людей.

ЯКБИ НЕ НЕЩАСТЯ...

Реакція головного пілота Джонні Дракстона на новину була миттєвою.

— Що? — заревів він. — Моїм другим пілотом буде зелене дитя, яке щойно вийшло з Космічної академії?

Сивочолий сержант Рек, високий, міцний чолов'яга кивнув, співчутливо, але з іронічною посмішкою.

— Можливо, в цьому немає нічого поганого, сер. Ці діти не схожі на нас, людей старшого покоління, вони змалечку при міжзоряних кораблях.

— Ви справді так вважаєте?

Дракстон глузливо посміхнувся й ворухнув міцними щелепами; з кутика його рота стирчав кінчик сигари.

— Ви справді вважаєте, що якийсь шмаркач зможе пілотувати спарений підпросторовий міжзоряний бомбардувальник GP-1077F2, озброєний боекомплектom термоядерних бомб ХХ, у ділянці космосу 12ВАА, де щонайменша помилка може призвести до жахливих наслідків? І хто ж цей хлопчина?

— Син генерала Деверелла, сер, — відповів сержант.

Джонні Дракстон похмуро всміхнувся й виплюнув розжовану сигару.

— Отже, генерал вважає, що йому вдасться пропхнути свого синочка на GP-1077F2, так він гадає? Ну, ми це ще побачимо, майоре.

Посмішка Дракстона здавалася лиховісною. Він насунув до самісіньких очей старезний шолом пілота й спритно, мов пантера, вискочив з приміщення оперативного штабу.

Сержант Рек похитав головою з тією само іронічною усмішкою. Він побоювався подібної реакції. Такі люди, як Джонні Дракстон, мають цілком природне упередження стосовно генеральських синків. Джонні йшов до своєї посади нелегким шляхом. В охопленому боями небі над Мірдоланом V одномісний «Invictus Mk-2» Джонні Дракстона допомагав звільнити галактику від кораблів Калнакаку. Поміж війнами Джонні не втрачав практики — супроводжував комерційні космічні кораблі на маршруті Ліма-Марс.

— Готовність, — часто говорив він своїм друзям, — понад усе.

Джонні був справжнім космічним тигром — агресивним, запеклим, зухвалим, завше з сигарою в міцних зубах.

Куди там до нього братися генеральському синові. «Але, можливо, все якось владнається», — думав старий суворий сержант Рек, який попри всю іронію все ж таки волів сподіватися на краще. Та лихо насунулося навіть раніше, ніж він очікував, хоча, здавалося, був готовий. Це сталося першого ж вильоту. Генеральський син, якого звали Губертом Девереллом, відрекомендувався екіпажу. Потиснув руку мовчазному бомбардирові Блюфезеру, чистокровному індіанцю-апачу, головному каноніру Ешу, жвавому жартівникові з Брукліна, та Мілтону Сент-Августу Лі, тихому, спокійному інженерові з Алабами. Деверелл був високим, незграбним з вигляду юнаком з коротко підстриженим руським волоссям. Сірі очі, сторожкий погляд, на грудях виблискують

лейтенантські відзнаки. Він пройшов до кабіни головного пілота, щоб засвідчити йому свою повагу.

— Я хотів вам сказати, сер, — промовив генеральський син, — що мені дуже приємно служити поряд із вами. Ваші бойові заслуги, сер, завжди викликали в мене захоплення.

Очі Джонні барви непереганого ірландського віскі не виказували жодних емоцій.

— Радий, бачити вас на борту, Деверелле, — сказав він, і сержант Рек почав був сподіватися, що конфлікту вдалося уникнути. Але не так сталося, як гадалося. Юний лейтенант бовкнув:

— Знаєте, сер, я завжди хотів стати членом екіпажу міжзоряного бомбардувальника. Мій батько каже, що вони... вони дуже важливі!

— Радий почути думку генерала Деверелла, — холодно відповів Джонні, — але, можливо, вам, лейтенанте, цікаво буде дізнатися, що ви спираєтеся на пусковий вмикач хвостового боєкомплекту.

— Господи! — вигукнув хлопець і спантеличено відскочив від панелі.

— Звісно, наразі він не в бойовій готовності, — заспокоїв його Джонні, — але кілька таких маленьких помилок у ворожому космосі...

— Я буду обережним, сер! — запевнив лейтенант Деверелл.

— Обіцяю, сер, — додав він покvapливо, з очевидною готовністю догодити, — я, безумовно, буду обережним, сер.

Джонні Дракстон лише похмуро всміхнувся. Сержант Рек по-дружньому доторкнувся плеча юного лейтенанта рукою

завбільшки як кашмірське сідло й такого самого кольору.

— Ходімо зі мною, сер, — сказав він, — я вам усе тут покажу.

Перед ними виблискував і мерехтів, наче монітор п'яного комп'ютера, величезний пульт управління. Джонні Дракстон, затиснув у своїх міцних зубах свіжу сигару й почувався втішеним.

Вісімдесят сім годин потому величезний бомбардувальник-штурмовик мчав сектором 12ВАА, здійснюючи свою звичайну патрульну місію. Під ними лиховісним брунатним кольором світилася планета Мнос II; її головний континент нагадував перевернутого догори лапами дракона із роззявленою пащею. Дракстон клацнув перемикачем, і величезний корабель загудів; він натиснув на підсилювач — і корабель заревів; пілот додав швидкості, й корабель жахливо застогнав.

— Ну, малий, — звернувся Джонні до лейтенанта з подитячому рожевим личком, — спробуй-но тепер ти його потримати.

Генеральський синок незграбно заліз на місце пілота і, хвилюючись, закріпив паски на своїх широких грудях. Простягнув правицю і вхопився за важіль керування роботою двигунів, тимчасом ліву тримаючи на пристрої керування стопорним механізмом.

— Проведи маневр ХВХ, — наказав Джонні, — та якомога обережніше. Так, наче ми веземо сирі яйця.

«Малий» ковтнув слину й кивнув. Стрілки на циферблатах застрибали й закрутилися, скоряючись рухам його міцних спритних пальців, а величезний міжзоряний корабель почав повільно підніматися вгору. Деверелл зменшив подачу палива,

й патрульний бомбардувальник знизився. Юнак переможно посміхнувся, ляснув долонею по кнопці пристрою вирівнювання курсу корабля та ненароком ледь зачепив сусідню.

— Деверелле! — вигукнув Дракстон.

— Сер?

— Ти щойно здійснив пуск бомби. Вітаю. Ти спричинив термоядерний вибух на нейтральній планеті.

Засмагле обличчя юнака сплотніло. Джонні додав:

— Тобто, ти б точно скинув бомбу, якби пусковий пристрій не був заблокований. Що, в біса, з тобою?

— Напевно, мені потрібен деякий час, щоб призвичаїтися до всього цього, — сказав хлопець; він нервував, але намагався приховати тремтіння в голосі.

— Справді? — Джонні жував пів дюйма сигари. — Ти начебто хвилюєшся, еге ж? Ну-бо, подивимось, як ти проведеш корабель через серію маневрів JB2, що передбачає кілька розворотів із поступовим зменшенням їх радіуса.

— Капітане! — вигукнув сержант Рек, і занепокоєння відбилося на його зморшкуватому обличчі. — Це може призвести до відшарування обшивки!

— Можливо, нам колись доведеться це робити в бою, — сказав Дракстон. — Уперед, Деверелле.

Юнак знову ковтнув і стиснув важелі керування. Ніс величезного міжзоряного бомбардувальника почав невпинно задиратися дедалі вище...

Позаду них, у каюті екіпажу, бомбардир Блюфезер, чистокровний апач, писав листа своїй матері. Повсякчас

наслинював кінчик олівця вузьким язиком та виводив: «Сподіваюся, що цього року кукурудза в резервації добре вродила».

Канонір Еш згадував Флетбуш-Екстеншн. Цей самовпевнений, гострий на язик чоловік, однак, дуже сумував за своєю старою вулицею. І за Кітті Каллаган, яка встигла побути його дружиною всього три години.

Мілтон Сент-Август Лі, тихий і з вигляду спокійний, родом із Півдня, згадував свою дружину Амелію, яка зараз, можливо, пила каву з вродливою ясноокою Фей, нареченою лейтенанта Деверелла.

Усі вони були чудовими хлопцями. Цієї миті Сент-Август Лі забув свою звичну гірку образу через війну між Штатами. Хай йому грець... Деякі янки були не такими вже й поганими...

Коли величезний бомбардувальник вийшов з першого розвороту, його пронизав дроз, Еша та Лі викинуло з їхніх ліжок. Блюфезер зі спритністю, що передалася йому через багато століть від пращурів, вправних вершників, устиг ухопитися за поручень.

Космічний корабель завалився назад і почав стрімко падати.

— Що це, в біса, за дурня? — запитав Еш.

Однак ніхто йому не відповів.

У кабіні пілотів молодий лейтенант Деверелл замість кнопки ввімкнення потрібної тяги помилково натиснув кнопку незаблокованого акселерометра. виправити це було доволі просто, але руки Деверелла заметушилися на пульті керування, й це виказувало ознаки паніки. Сержант Рек, який бачив на своєму віку не одного молодого пілота, знав, що таке

трапляється доволі часто. Він абсолютно спокійно зацідив молодому лейтенантові в щелепу кулаком завбільшки як кашмірське сідло й такого самого кольору. Деверелл відлетів убік, а Джонні Дракстон вивів корабель із небезпечного становища.

— Ну, наразі я вважаю, — холодно промовив Дракстон, — що ми вже зрозуміли, який з малого пілот.

— Не будьте надто суворі до нього, сер, — сказав Рек, тимчасом як хлопець похмуро трусив головою, намагаючись оговтатися після удару, — таке трапляється навіть і з найкращими. Пригадую вашу першу місію, сер, коли ви...

— Краще помовчіть! — проревів Дракстон, який тієї миті нагадував розлюченого тигра. — Ви мене почули, сержанте. Я на цьому хлопцеві поставив хрест.

Його почули й інші члени екіпажу, бо коли молодий лейтенант вилетів із крісла пілота, він ненароком зачепив спиною вмикач системи внутрішнього зв'язку. Індіанець, як завше, мовчазний, лише гучно видихнув повітря через ніздрі. Сент-Август Лі мовив:

— Доволі важкий удар для хлопця. Я б здивувався, якби...

Він не закінчив своєї думки. Канонір Еш тільки й спромігся, що повторити:

— Що це, в біса, за дурня?

Але нікому це не здалося смішним. Ситуація була надто серйозна, щоб жартувати. В кабіні пілотів молодий лейтенант Деверелл думав про свого батька, високого й завжди виструнченого, ніби з кілком у спині, пригадував його пряме, коротко стрижене волосся, тонкі вуста, довгі худі пальці,

крицевий погляд суворих сірих очей. Згадував свою наречену, вродливу, яснооку Фей з її улюбленою кавою та великими сподіваннями. Він думав про Космічну академію, прапор і гімн, думав про Сан-Франциско, місто, яке завжди мріяв побачити. І розумів, що якось мусить спокутувати провину.

Квадратна постать Джонні Дракстона вирізнялася на мерехтливому тлі пульта керування, в його зубах стриміла добряче пожована сигара, а уста викривляла загрозлива посмішка тигра.

Уперше в житті молодого лейтенанта Деверелла охопила лють.

Але раптом величезний бомбардувальник затремтів, наче в лихоманці. Одночасно Еш вигукнув голосом, у якому не відчувалося жодного натяку на жарт:

— Ворожа атака з напрямку на три години!

І щойно пролунали ці слова, сержант Рек вигукнув:

— Температура у головному двигуні зростає!

Події розвивалися в блискавичному темпі сучасної електронної війни. Джонні Дракстон завченим рухом розвернув величезний космічний корабель, щоб вивести його з-під удару, водночас вільною рукою дотягнувся до керування системою охолодження двигуна. Вимкнув бортові двигуни для міжзоряних перельотів, увімкнув на повну потужність припортові, одночасно натискаючи ногою на вмикач системи захисту від лазерного удару. Якусь мить здавалося, що ці неординарні зухвалі дії виявилися вдалими, але вже за кілька секунд щільний потік лазерних променів пронизав кабінку пілотів. Обшивка корабля на місці пошкодження миттєво

відновилася. Джонні міцно вилаявся, посміхнувся і впав долілиць. Цівка крові стікала з-під його пошкодженого шолома.

Величезний корабель носом уперед мчав униз, до усміхненої пащі дракона на Мносі II.

Сірі очі молодого Деверелла на мить зустрілися з блакитними очима сержанта. Молодий пілот побачив, що обличчя старого сержанта, яке зазвичай мало колір добре об'їдженого белуджистанського сідла, сплотніло. Деверелл мимоволі затримав на цьому увагу, а тимчасом корабель і далі стрімко падав. Юнак знову згадав свого сивого батька-солдата, свою наречену, Космічну академію, прапор, гімн та Сан-Франциско, якого ніколи не бачив. Наступної миті з крижаним спокоєм простягнув руку до важелів, скинув швидкість, і, утримуючи водночас кермо та механізм керування бортовими двигунами, спромігся сповільнити падіння корабля одним рвучким рухом рук і пліч.

У задній відсік корабля селектором надійшов наказ:

— Екіпажу приготувати бойові пристрої.

Якусь мить ніхто не міг упізнати холодного рішучого голосу. Потім Еш вимовив:

— Очманіти, та це ж лейтенант!

Ніхто не засміявся. Сент-Август Лі забув про свою сім'ю і традиції, схопив розвідний ключ і почав готувати променевий пристрій. Бомбардир Блюфезер з незворушним виразом на бронзовому обличчі зняв подвійне блокування прицілу й напружено вдивлявся крізь чутливий прилад очима, які ввібрали досвід столітнього пильного спостереження індіанців сіу за їхніми рідними пагорбами. Еш забув про жарти й узявся

налаштовувати батарею керованих комп'ютером лазерних гармат на автоматичне наведення. Сержант Рек не мав часу на думки про каву чи генералів, йому ніколи було навіть згадати свою дружину Міру, яку не пускали з ним до службової їдальні, бо вона була індонезійкою. Він спокійно виконував своє завдання — готував величезний космічний корабель до самознищення у непередбачуваному випадку.

Ворожий корабель Калнакаку раптово почав віддалятися. Земляни побачили жовтувате сяйво його реакторів, коли він виходив у глибокий космос. Це було схоже на калнакакців — блефувати на межі терпіння землян, а потім відступати в очікуванні зручнішої нагоди! Величезний космічний корабель, зовнішня обшивка якого розжарилася до білого, й далі наближався до поверхні Мноса II.

— Може мені варто скинути трохи обладнання з корабля, сер? — запитав сержант Рек.

— У жодному разі! — проревів молодий Деверелл. — Ми не втратимо жодної деталі обладнання землян! Я збираюся вивести корабель звідси цілим!

— Але, сер! — вигукнув сержант. — Ви підірвете двигуни!

— Ну й нехай, — витиснув із себе Деверелл, і його великі, незграбні з вигляду, але дивовижно спритні руки міцно зімкнулися на важелях керування.

Джонні Дракстон щойно прийшов до тями, розплющив очі, але жодні почуття не відбилися на його обличчі. Він мовчки запалив сигару.

Пульт керування виблискував, як скажена різдвяна ялинка!

Навантаження на двигуни шалено зростало. У найнапруженіший момент почувся лиховісний тріск, але це всього-на-всього молодий Деверелл роздер на собі куртку, яка заважала вільно дихати.

Повільно, ніби знехотя, корабель скорився жорсткій силі й припинив падіння. До моменту повного виходу з аварійної ситуації корабель віддалився від Мноса II в напрямку Малої Магеланової хмари на відстань половини світлового року. Але люди були в безпеці, а їхній космічний корабель, що коштував кілька мільярдів доларів, зостався цілий. Коли все вже було позаду, Сент-Август Лі глибоко зітхнув. Він зрозумів, що зараз йому зовсім байдуже до війни між Штатами. Він навіть міг не сприймати її як громадянську. Адже, зрештою, вони давно були єдиною країною. На обличчі мовчазного Блюфезера промайнула тінь усмішки, він знав, що цього року в краю індіанців черокі буде високий урожай кукурудзи. Канонір Еш тремтячими руками прикурив сигарету й мовив:

— Оце справжній чоловік! Хто б сподівався!

Цього разу всі розсміялися.

Кров ще потроху соталася з-під пошкодженого лазерним променем шолома Джонні Дракстона. Він звернувся до Деверела:

— Ну, лейтенанте, хоча ви й генеральський синок, гадаю, у вас все вийде. Так сер, я гадаю, обов'язково вийде.

Лейтенант Деверелл, такий само юний з вигляду й водночас набагато доросліший, відповів:

— Капітане, ви спираєтесь на пусковий вмикач носового боекомплекту. Добре, що він заблокований.

Капітан Джонні Дракстон, ветеран, за плечима в якого були понад триста бойових вильотів, супер-тигр, остовпів від такої зухвалості, далі розсердився, а потім збентежився. І нарешті розсміявся. Деверелл посміхнувся у відповідь. Двоє чоловіків потиснули один одному руки, а тим часом величезний GP-107 7F2 безгучно мчав у майже повному вакуумі космосу.

* Фалічний символ бога Шиви в Індуїзмі. — Прим. пер.

** Санскритський термін, що використовується для позначення піхви або матки.
— Прим. пер.

*** Чарльз Атлас — американський бодібілдер (1892–1972), який широко популяризував заняття фізичними вправами. — Прим. пер.

**** Пісня, яку вважають неофіційним гімном Австралії. «Матильда» тут означає не жіноче ім'я, а заплічник безробітного волоцюги. — Прим. пер.

***** Шостий флот — оперативний флот ВМС США, зоною відповідальності якого є Середземне море і прилеглі води Атлантики. — Прим. пер.

***** Період у британській історії від 1811 до 1820 року. — Прим. пер.

***** Легендарний давньоримський герой VI століття до н. е., який захистив міст під час війни з етрусками. — Прим. пер.

***** Одна з найбільших лікарень в Ізраїлі. — Прим. пер.

***** Найбільша в світі братерська організація, яка об'єднує чоловіків-католиків. — Прим. пер.

***** Республіка Біафра — самопроголошена держава у південно-східній частині Нігерії, яка існувала від 1967 по 1970 рік. — Прим. пер.

***** Привабливий для орендарів житловий мікрорайон у Нью-Йорку. — Прим. пер.

***** Рядки з «Оди солов'ю» англійського поета доби романтизму Джона Кітса.
— Прим. пер.

***** Резиденція монгольського імператора Хубілая, увічнена у вірші англійського романтика С. Т. Кольріджа. — Прим. пер.

***** Тривала військово-морська операція (1854—1949) для захисту інтересів США в так званих «договірних портах» на річці Янцзи у Китаї. — Прим. пер.